MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH i OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

SZKOLNE SCHRONISKA WYCIECZKOWE

INFORMATOR
VIII.

ROK 1934

WARSZAWA — 1934.

SKŁAD GŁÓWNY:
KSIĄŻNICA-ATLAS T. N. S. W. NOWY-ŚWIAT 59.

MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH i OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

SZKOLNE SCHRONISKA WYCIECZKOWE

INFORMATOR

VIII.

ROK 1934

WARSZAWA — 1934.
SKŁAD GŁÓWNY:
KSIĄŻNICA-ATLAS T. N. S. W. NOWY-ŚWIAT 59.

Uwagi w sprawie Informatora nadsyłać należy do Min. W. R. i O. P.
Wydział Wych. Fiz. i Higj. Szk.

Druk. Państw. Inst. Głuch. i Ociemn. w Warszawie. Tel. 946-62

OCHRONA PRZYRODY.

Przyroda żyje. Nie niszcz jej życia bez potrzeby. Nie łam gałązek, nie rwij kwiatów, nie płosz ptaków ani zwierząt.

OCHRONA KULTURY.

Na każdym kroku spotykasz dowody ludzkiej pracy. Nie niszcz ich. Szanuj trud i wysiłek ludzki. Szanuj ludzi. Wszyscy są tu twoimi braćmi. Winieneś im serdeczną przyjaźń i szczery szacunek.

IDEAŁY KRAJOZNAWCZE.

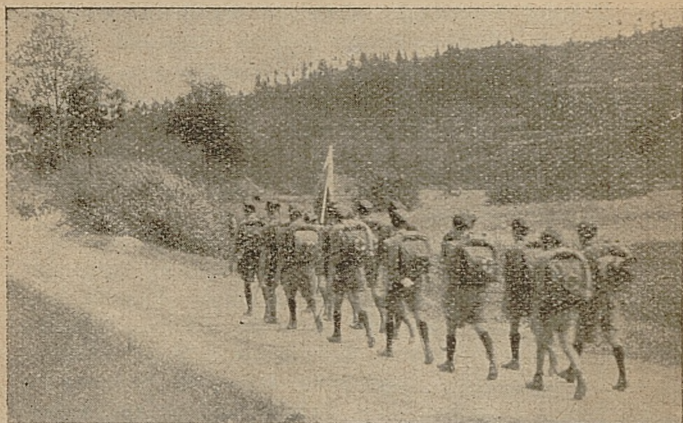
Ruszasz na wycieczkę nietylko dla tego, żebyś przewędrował pewną ilość kilometrów: masz oglądać piękno swojej ziemi, zbliżyć się do swoich braci, podziwiać piękno swoich pamiątek. Idziesz po to, żebyś ukochał swój kraj.

Wartość wychowawcza wycieczek.

Wśród bogatego skarbca środków wychowawczych dzisiejszych trudno znaleźć takie, któreby wytrzymywały porównanie z wycieczkami pod względem wielostronności działania. Dość wspomnieć, że z równą słusznością mamy prawo zaliczyć je do wszystkich trzech działów — do wychowania fizycznego, intelektualnego i moralnego.

Jako środek wychowania *fizycznego*, wycieczki wywierają wpływ zbawienny przedewszystkiem na *zdrowie* młodzieży. Trzeba bowiem pamiętać, że gdy idziemy pieszo, wiosłujemy, jedziemy konno, rowerem, czy na nartach i t. p., ćwiczymy wówczas wprawdzie mięśnie rąk, nóg i tułowia, lecz daleko ważniejszem jest działanie tego ruchu na rozwój najważniejszych narządów wewnętrznych naszego ciała, ze sercem i płucami na czele. Wszak liczne i wielkie grupy pracujących mięśni potrzebują dla swej odnowy tlenu i substancyj odżywczych. Dzięki zaś regulacyjnym czynnościom układu nerwowego, temu zapotrzebowaniu dzieje się zadość z zadziwiającą precyzją, bo oddech i krążenie krwi wzmagają swą wydajność. Podobnież dzieje się z innemi czynnościami, jak trawienie, wydzielanie, przemiana materji.

To, o czem mówiliśmy dotąd, bywa naszym udziałem i poza obrębem wycieczek. Toć i gimnastyka, gry ruchowe, oraz gałęzie sportu nieturystyczne (jak lekka atletyka, pływanie, walki) dają, przy racjonalnej uprawie, wspomniane korzyści. Jest wszakże zasadnicza różnica w dwóch kierunkach. Po pierwsze, umiejętnie

prowadzone wycieczki oddalają nas od wielkich skupień ludzkich z ich dymem, pyłem, oparami benzyny i t. p., wiodąc jak najczęściej na łono przyrody, w pola, lasy i góry. Tam oddychamy powietrzem nieraz idealnie czystem i korzystamy ze światła słonecznego znacznie bogatszego w najczynniejsze promienie pozafjołkowe, niż choćby na boisku lub w pływalni w obrębie mia-

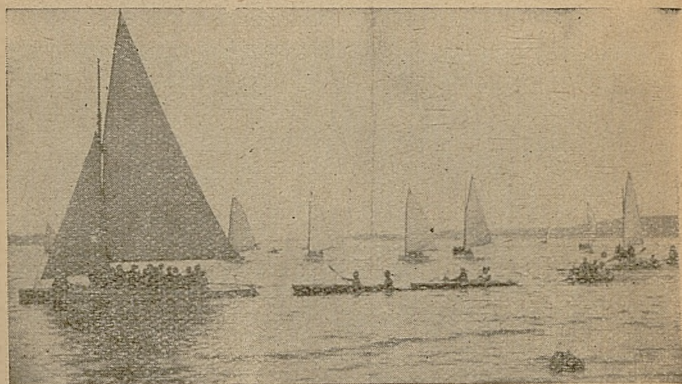
sta. Po wtóre, wycieczki dłuższe pozwalają tym czynnikom zdrowotnym działać bez przerwy w ciągu szeregu godzin, dni czy nawet tygodni, powodując w młodocianym organizmie korzystne przemiany, trwające później częstokroć przez długie miesiące.

Pozostając jeszcze przy czysto fizycznych następstwach wycieczek, zwróćmy uwagę na

sprawność cielesną, którą im zawdzięczamy. Daje nam ona nadewszystko wytrwałość w różnych postaciach lokomocji, posiadających wielką doniosłość praktyczną dla przyszłego życia. Prawda, że wynalazki techniczne ograniczyły już znacznie i nadal ograniczają znaczenie tych naturalnych, czynnych sposobów podróżowania na korzyść kolei żelaznych, automobilu, aeroplanu. Nie wolno nam jednak zapomnieć, że

kraj nasz posiada duże przestrzenie o stosunkach komunikacyjnych dość jeszcze pierwotnych; że pozatem nie mamy żadnej racji do rezygnowania z roli podróżników światowych, odkrywców i kolonizatorów dalekich obszarów zamorskich. Że wreszcie dla obrony Ojczyzny dobry jeźd iec, kolarz, narciarz czy wioślarz,

a nadewszystko dobry piechur będą pożyteczniejsi, niż mól książkowy.

O korzyściach z wycieczek pod względem wychowania *intelektualnego* nie możemy się tu rozwodzić, gdyż są one już od czasów Komisji Edukacji Narodowej zbyt dobrze znane i uznane. Wystarczy przypomnieć, że posługują się niemi z równie dobremi wynikami przyrodnicy, jak: geolog, mineralog, botanik, zoolog, biolog, geograf; humaniści, jak: historyk, pra-

historyk, etnograf, językoznawca; wreszcie i nauczyciele sztuk plastycznych. W zakresie każdej z tych gałęzi plon jednej dobrze udanej wycieczki nieraz przewyższa ilościowo i jakościowo wyniki całego szeregu lekcyj szkolnych. Najpierw bowiem, na wycieczce znajdujemy studjowane przez nas przedmioty nie w postaci martwych, oderwanych od naturalnego podłoża okazów, czy reprodukcyj, lecz na tle właściwego

im otoczenia. Po wtóre, wspomnienia z obserwacji tych przedmiotów kojarzą się w naszym umyśle z szeregiem innych, przeważnie dodatnich i miłych wyobrażeń, których równocześnie doznawaliśmy na wycieczce, co przyczynia się do ich pogłębienia i utrwalenia.

Ale śpieszno nam do najważniejszego działu wychowania, którym jest bezsprzecznie wychowanie *moralne*. I pod tym względem wycieczki mogą bardzo wiele zdziałać. Już wytrwałość, o której dopiero co mówiliśmy ze stanowiska

fizycznego, ma swoją równie ważną stronę moralną. Aby bowiem wytrwać, trzeba nietylko mieć zaprawne mięśnie i organa wewnętrzne, lecz i wolę wytrwania: bez niej niema dobrego turysty. Na tem polu wycieczki dystansują wszelkie inne ćwiczenia cielesne. Jako próby odwagi i przytomności umysłu, różne postacie turystyki są pożądanem uzupełnieniem tego, co w tej mierze dają inne sporty i gimna-

styka, ćwicząc te zalety w innych warunkach, nieraz znacznie trudniejszych. Przecież np. wspinanie się na linie w sali gimnastycznej — to zaledwie przedsmak trudniejszych partyj skalnych w Tatrach. To samo odnosi się i do karności, która w wycieczkach przybiera częstokroć inną postać i inne uzasadnienie, niż w sali gimnastycznej, czy na boisku. Ale poza tem wszystkiem, charakter adepta wycieczek i obozów wzbogaca się o jedną jeszcze cenną zaletę. Jest nią zaradność i poprzestawanie na małem: przymioty w Polsce równie rzadkie, jak karność, gdyż nie

sprzyjała ich rozwojowi szlachecka psychika naszych przodków, która rozszerzyła się później i na inne warstwy społeczne.

Kto wie jednak, czy nie najcenniejszym z przymiotów moralnych, jakie mogą nam dać (lub spotęgować) wycieczki, będzie pogłębienie *miłości Ojczyzny* przez jej poznanie jak najgruntowniejsze. Tylko kto poznał przyrodę Polski, kto się zetknął ze wspaniałemi zabytkami jej starej kultury, z ludem polskim, jego językiem, obyczajami, charakterem, ten tylko może ją pokochać trwale, głęboko i rozumnie, może przejąć się pragnieniem wytrwałej pracy dla jej dobra. A do celu wiedzie przemierzenie Rzeczypospolitej wszerz i wzdłuż własnemi stopami.

Szkolna akcja turystyczno-krajoznawcza.

Szkolna akcja turystyczno-krajoznawcza jest wyrazem troski Ministerstwa o wychowanie fizyczne i obywatelskie młodzieży. Ma ona na celu: a) rozwijać w młodzieży szkolnej zamiłowanie do zwiedzania i poznawania Polski i jej kultury; b) zbliżyć młodzież do przyrody, jako źródła zdrowia i tężyzny fizycznej.

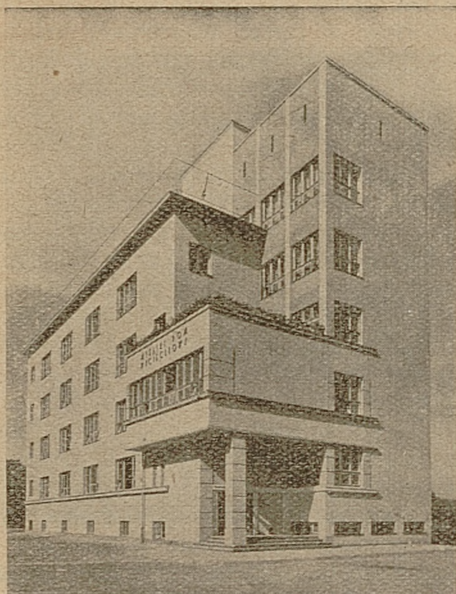
Celowi temu służą najlepiej wycieczki, dlatego też szkoła korzysta z nich wydatnie zarówno w dziedzinie nauczania, jak i wychowania. Wycieczki są pozatem potrzebą psychiczną samej młodzieży. Zaspokojenie tej potrzeby znajduje ona w wędrówkach i włóczęgach wakacyjnych, podczas których ma ponadto sposobność rozwinięcia swoich sił fizycznych i duchowych.

Z pośród warunków, które sprzyjają rozwojowi ruchu wycieczkowego młodzieży, niewątpliwie jednym z najważniejszych jest stworzenie materjalnych podstaw w postaci domów i schronisk wycieczkowych, domów wakacyjnych i kolonijnych, osiedli szkolnych i t. p.

Niemniej ważną rzeczą dla rozwinięcia ruchu wycieczkowego młodzieży jest wskazywanie odpowiednich terenów, wytknięcie szlaków i etapów, wydawanie przewodników, przygotowy-

wanie instruktorów i opiekunów oraz ułatwianie zdobycia ekwipunku.

Aby ułatwić szkołom pracę wychowawczą w dziedzinie turystyki i krajoznawstwa, mło-

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie. Widok ogólny.

dzieży zaś umożliwić zaspokajanie pędu do ruchu turystycznego, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podjęło w roku 1926 akcję zakładania domów i schronisk wy-

cieczkowych dla młodzieży szkolnej. Zapoczątkowaniem akcji był okólnik z dnia 19 maja 1926 r., którym Ministerstwo zarządziło, aby dyrekcje szkół corocznie część opłat, wnoszonych przez młodzież na fundusz gier i zabaw, przeznaczały na fundusz budowy domów wycieczkowych. W ten sposób z opłat młodzieży szkolnej powstał specjalny „Fundusz szkolnych domów wycieczkowych", którego przeznaczenie jest ściśle związane z potrzebami ruchu turystycznego młodzieży szkolnej.

Do organizowania, popierania i rozwijania ruchu turystycznego i krajoznawczego młodzieży szkolnej powołana została do życia zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 listopada 1926 roku N. O. Prez. 256/26, *stała Międzydepartamentowa komisja dla spraw turystyczno - krajoznawczych*, której zadaniem jest ujęcie w pewien system organizacyjny i wychowawczy ruchu turystycznego i krajoznawczego młodzieży szkolnej, opracowywanie programów, instrukcyj i regulaminów dla wycieczek młodzieży szkolnej, przedstawianie wniosków w sprawie organizacji szkolnych schronisk noclegowych oraz w sprawie użytkowania funduszów, składanych przez młodzież na domy wycieczkowe.

Wynikiem działalności Komisji jest obecny stan organizacji szkolnych schronisk wycieczkowych. Stanowią one już dzisiaj mocne oparcie dla szerokiej akcji turystyczno-krajoznawczej, prowadzonej przez szkoły i szkolne organizacje grupowe młodzieży, jak Koła Krajoznawcze, Harcerstwo, Straż Przednia, koła sportowe, Koła Ligi Morskiej i Kol. i t. p.

Działalność Mininisterstwa i Komisji turystyczno-krajoznawczej w zakresie akcji domów wycieczkowych rozwinęła się w dwu kierunkach:

a) budowy domów wycieczkowych i wypoczynkowych (kolonijnych) oraz szkolnych przystani wioślarskich jako ośrodków turystyki wodnej;

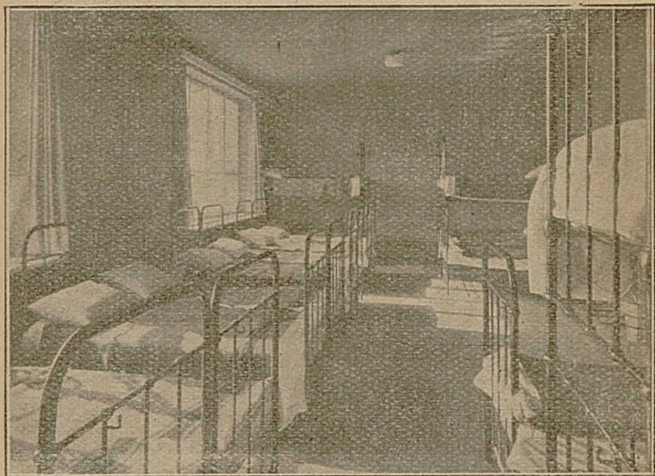

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie. Świetlica.

b) organizowania i urządzania szkolnych schronisk noclegowych dla młodzieży na najważniejszych szlakach turystycznych.

W dziedzinie *budowy domów wycieczkowych* działalność Ministerstwa wyrażała się przedewszystkiem w poparciu inicjatywy w tym kierunku zarówno czynników szkolnych jak i społecznych oraz w udzielaniu im możliwie wydatnej

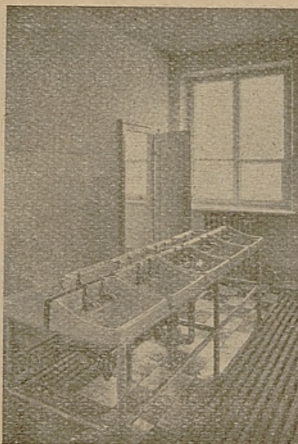
pomocy finansowej, potrzebnej do zrealizowania podjętych przez nie zamierzeń. Skromne środki, jakiemi dysponuje na ten cel Ministerstwo, nie pozwalały wprawdzie na rozwinięcie i prowadzenie szerszej, samodzielnej akcji budowlanej, umożliwiły jednak powstanie w latach 1927-1933

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie. Sypialnia.

szeregu ważnych dla ruchu wycieczkowego i wychowania fizycznego młodzieży szkolnej placówek i punktów oparcia. Należą do nich: 1) Miejski dom wycieczkowy w Krakowie, 2) Dom wakacyjny nad jeziorem Serwy, w powiecie Augustowskim, 3) Dom wakacyjny w Morgownikach pod Nowogrodem Łomżyńskim, 4) Schronisko wycieczkowe Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego nad je-

ziorem Wigry, w powiecie suwalskim, 5) Szkolna przystań wioślarska ze schroniskiem wycieczkowem w Kaliszu, 6) Szkolna przystań wioślarska ze schroniskiem wycieczkowem w Warszawie, 7) Szkolna przystań wioślarska ze schroniskiem wycieczkowem w Pińsku, 8) Szkolne schroni-

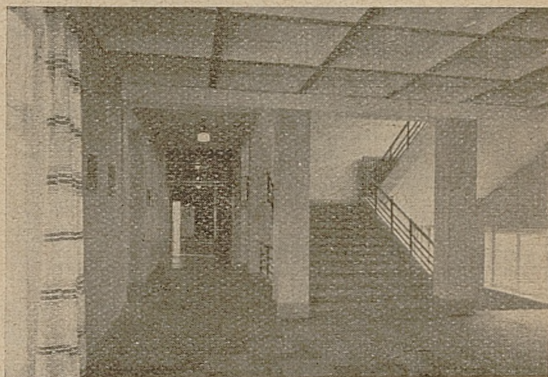

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie
Umywalnie.

sko wycieczkowe wraz z przystanią wioślarską nad jeziorem Narocz, 9) Szkolna przystań wioślarska wraz ze schroniskiem w Augustowie.

W stadjum budowy znajdują się: 10) Nadmorska Kolonja Wakacyjna w Jastarni i 11) Szkolny dom wycieczkowy w Jurgowie, na Spiszu. Budowle te mają być oddane do użytku młodzieży już w sezonie letnim bieżącego roku.

Równolegle do akcji budowlanej prowadzi Ministerstwo akcję organizowania i urządzania *szkolnych schronisk wycieczkowych*, wykorzystując na ten cel istniejące budynki szkolne, bursy, internaty, domy wakacyjne i t. p. Ten kierunek działalności Ministerstwa ma ogromnie

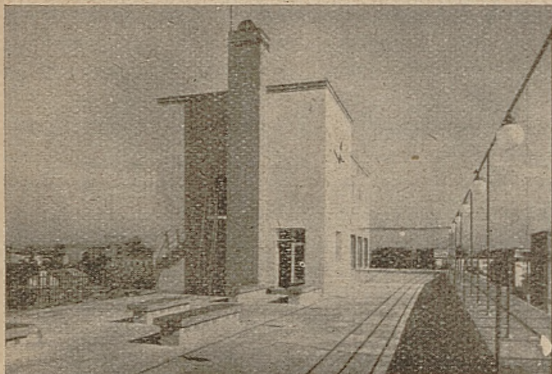

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie.
Hall II-go piętra.

doniosłe znaczenie dla sprawy turystyki i wędrownictwa młodzieży. Najlepszą bowiem propagandą ruchu wycieczkowego, zwłaszcza wędrownictwa pieszego, wioślarskiego, kolarskiego i narciarskiego jest, obok ułatwień komunikacyjnych, zapewnienie młodzieży tanich noclegów i pomieszczeń.

Zasady, na jakich Ministerstwo postanowiło oprzeć organizację schronisk noclegowych, są następujące:

1) Punkty noclegowe powinny znajdować się w miejscowościach, atrakcyjnych dla turystyki szkolnej z punktu widzenia bądź piękna krajobrazu lub osobliwości przyrody, bądź zabytków architektury i sztuki, bądź też znaczenia ich jako ośrodków społecznych i gospodarczych lub jakichś innych osobliwości regjonalnych.

Miejski dom wycieczkowy w Krakowie.
Taras.

2) Punkty noclegowe powinny stanowić punkty wyjścia i punkty oparcia dla wycieczek i wypraw w najpiękniejsze zakątki okoliczne.

3) Schroniska powinny być tak rozmieszczone, aby wytyczały szlaki wycieczkowe, ułatwiające dłuższe wędrówki piesze.

4) Punkty noclegowe powinny być tak oddalone od siebie, aby średnio wyrobiona młodzież mogła drogę między niemi przebyć bez wielkiego zmęczenia.

W pierwszej fazie organizacji szkolnego ruchu turystycznego Ministerstwo postanowiło ze względów oszczędnościowych — wzorem zagranicy — wykorzystać na schroniska noclegowe przedewszystkiem budynki szkolne, zaopatrując je w odpowiedni inwentarz, a mianowicie: łóżka, koce i t. p. — Z chwilą, gdy w określonej miejscowości, na danym szlaku wycieczkowym, budynek szkolny nie będzie mógł w sposób wystarczający zaspokoić potrzeb turystyki szkolnej, — Ministerstwo podejmie inicjatywę budowy specjalnego domu wycieczkowego, któryby jednak ze względu na ekonomję wkładu finansowego mógł być użytkowany przez większą część roku bądź jako osiedle szkolne, bądź jako kolonja nieustająca.

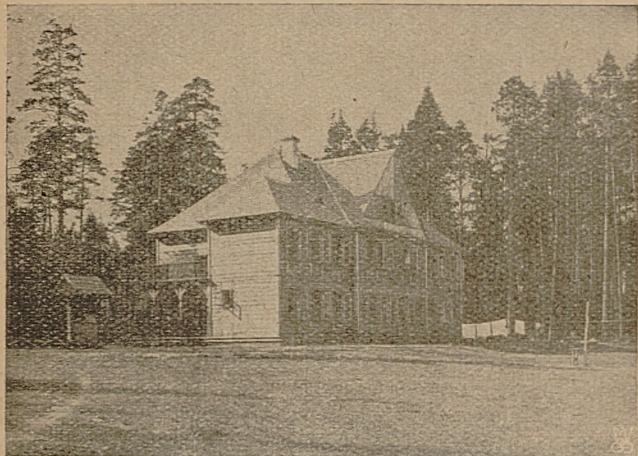
Główną wytyczną planu organizowania schronisk jest dążenie do takiego ich rozmieszczania w terenie, by tworzyły bądź racjonalnie pomyślaną sieć, bądź możliwie gęsty łańcuch, wytyczający pożądane szlaki wycieczkowe. Szereg takich szlaków tworzą już obecnie łańcuchy schronisk na Śląsku, w Beskidzie Zachodnim, w dolinie Dunajca, Prutu, na Pomorzu, w województwie Kieleckiem, Lubelskiem i na Wołyniu. Nie zaniedbano jednak zakładania schronisk również i w takich ośrodkach turystycznych, które same dla siebie stanowią cel licznych wycieczek szkolnych.

Schroniska noclegowe urządza się:

a) w szkolnych domach wycieczkowych i wakacyjnych oraz w szkolnych przystaniach wioślarskich;
b) w budynkach szkolnych: w izbach i salach szkolnych oraz stałe w osobnych,

specjalnie na ten cel przeznaczonych lokalach i pomieszczeniach;

c) w budynkach i lokalach, oddanych na ten cel przez samorządy; stowarzyszenia rodzicielskie i turystyczne, w bursach, internatach i t. p.

Puszcza Augustowska.
Dom wakacyjny nad jeziorem Serwy.

W budynkach szkolnych urządza się schroniska najczęściej w izbach i salach szkolnych. W ciągu roku szkolnego, gdy szkoły są czynne, izby szkolne wykorzystuje się na schroniska noclegowe tylko w godzinach wolnych od nauki. W okresie feryj letnich i zimowych schroniska winny być stale przygotowane i urządzone do przyjęcia wycieczek.

W szkołach, które mają budynki tak obszerne, iż mogą część pomieszczeń przeznaczyć na wyłączne potrzeby schroniska, urządza się stałe schroniska wycieczkowe. Przez odpowiedni remont i przystosowanie części budynku lub zabudowań gospodarczych danej szkoły uzyskuje się nieraz wcale nawet obszerne i wygodne pomieszczenia schroniskowe. Takie stałe schroniska mieszczą się w budynkach: Państw. Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie, Państw. Gimnazjum im. J. Słowackiego w Wilnie, Państw. Gimnazjum im. I. Paderewskiego w Poznaniu, Państw. Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Grodnie, Państw. Seminarjum nauczycielskiego w Sosnowcu, Państw. Gimnazjum im. M. Kopernika w Żywcu, Państw. Gimnazjum w Królewskiej Hucie, Liceum Krzemienieckiego oraz w budynkach szeregu szkół powszechnych jak np. w Gdyni, Kazimierzu dolnym, Kartuzach, Toruniu, Wiśle, Brennie, Poczajowie, Bilczu Złotem i t. d.

Kilka schronisk szkolnych znalazło pomieszczenie w domach wycieczkowych Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (nad Wigrami, nad Świtezią, w Ojcowie i Zakopanem). Przy poparciu Ministerstwa zorganizowane zostało w roku 1928 Ognisko wycieczkowe w Polskim Domu Akademickim w Gdańsku oraz schronisko w Dworku Cisowym w Sromowcach Wyżnich.

Urządzenie schronisk jest skromne. Schroniska, które urządza się w izbach i salach lekcyjnych, zaopatrzone są w żelazne łóżka składane, t. zw. kozetki lub leżaki z siatkowym materacem sprężynowym, w duże koce klasztorne, poduszki, miednice i wiadra do mycia. Schro-

niska, wykazujące większą frekwencję, zaopatruje się w materace z morskiej trawy. Schroniska, posiadające osobne pomieszczenie, wyposaża się w łóżka stałe z materacami lub siennikami, kocami i poduszkami, wyjątkowo także i w sprzęt meblowy.

Nadzór i opieka nad schroniskami, mieszczącemi się w budynkach szkolnych, należy do dyrektorów i kierowników szkół. Od ich troskliwości i zapobiegliwości zależy normalne funkcjonowanie i rozwój schronisk. Zorganizowanie odpowiednie schroniska na zasadach samowystarczalności pozwala nietylko na utrzymanie lokalu i inwentarza w dobrym stanie, ale umożliwia też przy racjonalnem gospodarowaniu wpływami z opłat za noclegi zakup słomy, siana i bielizny pościelowej, a nawet uzupełnianie inwentarza.

Rozwój i wykorzystanie schronisk.

Rozwój organizacji szkolnych schronisk noclegowych charakteryzują następujące dane:

Rok	Liczba schronisk	Liczba łóżek	Liczba wycieczek	Osób korzystających	Udzielono noclegów
1927	41	800	58	2.172	2.448
1928	50	1.000	695	16.090	24.447
1929	45	1.000	620	14.963	21.560*)

*) UWAGA. Spadek frekwencji spowodowany był skierowaniem ruchu wycieczkowego na Powszechną Wystawę Krajową do Poznania, gdzie w 30 schroniskach o 4.500 łóżkach przyjęto 2.285 wycieczek, liczących 153 000 uczestników.

1930	92	2.175	1.677	29.805	42.000
1931	113	3 223	2.806	44.195	64.305
1932	146	3.488	4.916	66.286	106.260
1933	152	3.814	5.355	76.496	123.322
1934	162	4 024	—	—	—

UWAGA. Cyfry z r. 1933 obejmują schroniska Ministerstwa, Śląskiej Wojew. Komisji Turyst. i Miejski dom wycieczkowy w Krakowie.

Ze schronisk korzystała w 70% młodzież szkolna, w 30% nauczycielstwo, studenci szkół akademickich i uczestnicy wycieczek pozaszkolnych (chłopców i mężczyzn 57%, dziewcząt i kobiet 43%). Na ogólną liczbę korzystającej młodzieży szkolnej było:

17.979 — 34% dziatwy szkół powszechnych,
24.576 — 46% młodzieży szkół średnich ogólno-kształcących,
4.011 — 7% młodzieży szkół zawodowych,
6.871 — 13% młodzieży zakładów kształcenia nauczycieli.

Razem 53.437 młodzieży szkolnej.

ZARZĄDZENIA
Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

w sprawie akcji szkolnych domów wycieczkowych i wycieczek turystyczno-krajoznawczych.

A. Fundusz szkolnych domów wycieczkowych.

Okólnik Ministra W. R. i O. P. z dnia 19 maja 1926 r. Nr. O. Prez. 3460/26 w sprawie opłat na budowę domów wycieczkowych (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9, poz. 105).

„Ministerstwo zamierza we współdziałaniu z Radą Naczelną, z Wojewódzkiemi i Powiatowemi Komitetami Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przystąpić do stworzenia licznych punktów oparcia dla kolonij, obozów wakacyjnych i wycieczek młodzieży szkół średnich ogólnokształcących, zawodowych i seminarjów nauczycielskich.

Zanim sprawę pokrycia kosztów tej rozległej akcji budowlanej będzie można załatwić w sposób odmienny, zarządzam, aby corocznie z opłat na fundusz gier i zabaw ruchowych, wynoszących 4 złote od każdego ucznia, dyrekcja każdego gimnazjum państwowego, każdego państwowego seminarjum nauczycielskiego przeznaczała 1 złoty, a każdej państwowej szkoły zawodowej 50 groszy na cel powyższy. Wobec tego corocznie 25% zebranych od wszystkich uczniów całkowitych rocznych opłat z powyższego tytułu winna Dyrekcja każdej z wymienionych szkół wnieść do Pocztowej Kasy Oszczędności na konto czekowe Nr. 30.473..."

... „Równocześnie Ministerstwo zwraca się do szkół prywatnych powyższych kategoryj z wezwaniem, aby — w miarę możności — w ten sam sposób przyczyniły się do zamierzonej akcji. Szkoła prywatna, chcąca, aby jej młodzież korzystała na równi z młodzieżą szkół państwowych z ma-

jących powstać urządzeń, winna zadeklarować swój udział w akcji pismem, skierowanem bezpośrednio do Ministerstwa, a następnie regularnie wnosić po 1 zł. — szkoły zawodowe po 50 gr: — od każdego ucznia rocznie do P.K.O. w sposób wskazany powyżej".

Zarządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 31 stycznia 1928 r. Nr. 1503|28 oraz zarządzeniami z dnia 31 sierpnia 1931 r. Nr. II 19619|31 i Nr. II 19620|31 w sprawie taks i opłat szkolnych w państwowych szkołach średnich ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli (Dz. Urz. Min. W.R. i O.P. Nr. 9, poz. 104 i 105) pobierane od uczniów państwowych szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli opłaty na fundusz domów wycieczkowych włączone zostały do taksy administracyjnej. Podobnie scalone zostały opłaty w szkołach zawodowych zarządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 24 sierpnia 1932 r. (III TP. 3463/32) o opłatach szkolnych w szkołach zawodowych (Dz. Urz. Nr. 6, poz. 75).

Z wypłacanej przez Dyrekcje do dyspozycji Ministerstwa części taksy administracyjnej, t. j. z funduszu specjalnego „Taksa Administracyjna", Ministerstwo przekazuje corocznie odpowiednią do ustanowionych poprzednio opłat sumę na „Fundusz szkolnych domów wycieczkowych".

Okólnik Ministra W. R. i O. P. z dnia 18 czerwca 1930 r. Nr. I—WF — 4223|30 w sprawie opłat na budowę domów wycieczkowych (Dz. Urz. Min. W.R. i O.P. Nr. 7 z 1930 r. poz. 128):

„W związku z zarządzoną przezemnie zmianą nazwy konta czekowego Pocztowej Kasy Oszczędności Nr. 30.473 na „Fundusz szkolnych domów wycieczkowych". — należy opłaty uczniowskie z funduszu gier i zabaw, przeznaczone na domy wycieczkowe, wnosić do P. K. O. na konto Nr. 30.473 na rzecz „Funduszu szkolnych domów wycieczkowych", nie zaś na rzecz „Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego".

Pismo Min. W. R. i O. P. z dnia 2 kwietnia 1932 r. Nr. I WF. 1344|32 w sprawie poparcia szkolnej akcji wycieczkowej przez szkoły prywatne.

„Okólnikiem z dnia 19 maja 1926 Nr. O. Prez. 3460|36 w sprawie opłat na budowę domów wycieczkowych (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9, poz. 105), Ministerstwo zwracało się z apelem do szkół prywatnych o poparcie szkolnej akcji

wycieczkowej i o wpłacanie odpowiednich udziałów rocznych na rzecz „Funduszu szkolnych domów wycieczkowych". Ze sprawozdań dotychczasowych wynika, że szkoły prywatne z wyjątkiem szkół samorządowych i komunalnych Województwa Śląskiego nie poparły akcji Ministerstwa.

Ponieważ ze szkolnych schronisk wycieczkowych korzysta zarówno młodzież szkół państwowych, jak i prywatnych, — zwrócą się Kuratorja ponownie do Dyrekcyj wymienionych wyżej szkół z wezwaniem o przyczynienie się do prowadzonej przez Ministerstwo akcji i o zadeklarowanie pewnych stałych, chociażby nawet nieznacznych (np. 25 gr. od ucznia) wpłat rocznych na rzecz Funduszu. Wpłaty należy wnosić do P. K. O. na konto Nr. 30.473 na rzecz „Funduszu szkolnych domów wycieczkowych".

B. Wycieczki turystyczno-krajoznawcze.

Okólnik Ministra W. R. i O. P. z dnia 21 moja 1927 r. Nr. 19096 27 w sprawie szkolnych wycieczek turystyczno-krajoznawczych (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 z 1927 r. poz. 147).

„W trosce o kształcenie przyszłego obywatela Rzeczypospolitej nauczycielstwo wszelkich szkół winno kłaść duży nacisk na wycieczki turystyczno-krajoznawcze, które są nader ważnem uzupełnieniem wychowania szkolnego. Krzepią one zdrowie młodzieży, dają niezbędne poczucie piękna i bogactwa ziemi rodzinnej, budzą uczucia patrjotyczne i instynkty państwowo-twórcze.

Przy organizowaniu wycieczek należy korzystać ze wskazówek, opracowanych przez Ministerjalną Komisję do spraw turystyczno-krajoznawczych.

. . . Uznając wycieczki turystvczno-krajoznawcze za wysoce wartościowy czynnik w wychowaniu młodzieży, polecam tę sprawę specjalnej uwadze nauczycielstwa i władz szkolnych".

Komunikat Nr I Prez. 214 30 (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 3 z r. 1930, poz. 25), *w sprawie wycieczek turystycznych po Bałtyku.*

„Przedsiębiorstwo państwowe „Żegluga Polska" urządza od lat paru w ciągu lata wycieczki turystyczne po Bałtyku. Takie wycieczki zbiorowe korzystają z szeregu ulg i udogodnień.

Ze względu na wpływ, jaki powyższe wycieczki wywierają na krzewienie idei morskiej, Ministerstwo W. R. i O. P. zachęca podległych sobie pracowników do brania w nich jak najliczniejszego udziału.

Bliższych informacyj o terminie, celu i kosztach wycieczek udzielić może dyrekcja P. P. „Żegluga Polska w Gdyni".

Okólnik Min. W. R. i O. P. z dnia 29 kwietnia 1932 r. Nr I W. F. 1930/32 w sprawie wycieczek szkolnych do Gdańska.

„W związku z licznemi zgłoszeniami wycieczek do wolnego miasta Gdańska i z pewnemi trudnościami, powstałemi w oprowadzaniu tych wycieczek po wolnem mieście Gdańsku, zarządzam:

1) Wycieczki do Gdańska należy organizować głównie dla młodzieży starszej, uświadomionej co do roli Gdańska i jego stosunku do Polski i umiejącej patrzeć na zabytki architektoniczne tego miasta.

2 Wygląd zewnętrzny oraz zachowanie się uczestników winny być takie, by wobec narodowości obcej nie przynosiły ujmy polskiej młodzieży szkolnej, za co też ponoszą odpowiedzialność organizatorzy wycieczek.

3) Wobec pewnych trudności przy uzyskiwaniu wizy na prawo wjazdu do Gdańska na wykazach zbiorowych nawet z poświadczeniem obywatelstwa polskiego, pożądane jest, by każdy uczestnik wycieczki szkolnej posiadał dowód osobisty z potwierdzeniem obywatelstwa polskiego, co mu ułatwi wjazd na teren wolnego miasta Gdańska.

4) Pożądanem jest, by strój uczestników wycieczek posiadał jak najmniej oznak, przypominających ten lub inny uniform.

5) Zgłoszenia wycieczek należy przesyłać do Biura Informacyjnego do spraw wycieczkowych i turystycznych w Gdańsku (Dworzec Główny — poczta polska) conajmniej na dni 10 przed zamierzonym wyjazdem".

Okólnik Nr: 75 Min. W. R. i O. P. z dnia 19 maja 1932 r. (I Pol.—750/32) w sprawie zbiorowych wycieczek szkolnych w pasie turystycznym polsko-czeskosłowackim.

„Celem ułatwienia i popierania ruchu turystycznego w pasie granicznym została podpisana w Pradze dnia 30 maja 1925 r Konwencja Turystyczna pomiędzy Rzeczpospolitą Polską 'a Republiką Czesko-słowacką (Dz. U. R. P. Nr. 57, poz. 333 z dn. 11.VI. 1926).

Ponieważ dotychczasowa praktyka wykazała, że zarówno nauczyciele jak i kierownictwa szkół nie są o odnośnych przepisach dostatecznie poinformowane, przeto w porozumieniu z Ministerstwem Robót Publicznych zwracam uwagę na formalności, jakie winny być przestrzegane przy organizowaniu wycieczek.

1) W myśl brzmienia art. 5. powołanej Konwencji Turystycznej zbiorowe wycieczki szkolne winny zaopatrzyć się w specjalne legitymacje, wydawane przez właściwe władze administracyjne pierwszej instancji, ważne na przeciąg 6 dni i uprawniające do swobodnego poruszania się w pasie turystycznym.

2) Kierownik wycieczki wykazać się musi legitymacją osobistą Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego lub Polskiego Związku Narciarskiego, zaopatrzoną w fotografję posiadacza i potwierdzoną przez właściwą władzę administracyjną pierwszej instancji miejsca zamieszkania oraz przez właściwy urząd konsularny.

3) Kierownik wycieczki musi nadto posiadać poświadczenie dyrekcji szkoły z listą imienną uczestników wycieczki, potwierdzoną przez władze administracyjne pierwszej instancji miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły.

Kuratorjom Okręgów Szkolnych i Wydziałowi Oświecenia Publicznego w Śląskim Urzędzie Wojewódzkim polecam podać powyższe postanowienia Konwencji do wiadomości kierownictwom wszystkich podległych im szkół".

Okólnik Nr. 34 Min. W. R. i O. P. z dnia 13 marca 1934 r. (I WF. — 1007 34) w sprawie wycieczek szkolnych w tereny górskie. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 2. poz. 26).

„W latach ostatnich zdarzały się dość często wypadki nieodpowiedniego i nieumiejętnego prowadzenia wycieczek szkolnych w Tatry Wysokie. Wbrew ogłaszanym w Informatorze o szkolnych schroniskach wycieczkowych wskazówkom organizowano masowe wycieczki wysokogórskie młodzieży szkolnej bez dokładnej znajomości terenu i w nieodpowiednich porach roku, bez przygotowania górskiego ekwipunku oraz bez uprzedniego zapewnienia uczestnikom wycieczek miejsc w schroniskach.

Pragnąc zapobiec na przyszłość niewłaściwemu prowadzeniu zbiorowych wycieczek szkolnych w Tatry, podaję do wiadomości i przestrzegania następujące wskazania w sprawie organizowania i prowadzenia wycieczek szkolnych w tereny górskie:

I. Wycieczek zbiorowych dziatwy szkolnej do lat 12 nie należy wogóle prowadzić w tereny górskie.

Młodzież po 12 roku życia można prowadzić w góry, teren jednak wybrany musi być odpowiednio do sił młodzieży, zasadniczo więc winien to być średni teren górski.

W wycieczkach górskich, zwłaszcza wysokogórskich, może brać udział młodzież po 16 roku życia, odznaczająca się dobrym stanem zdrowia i mająca za sobą odpowiednią zaprawę turystyczną.

Wskazania te i zastrzeżenia nie dotyczą młodzieży, zamieszkałej na terenie Karpat.

Terenem turystyki górskiej młodzieży szkolnej powinny być głównie Beskidy i to zarówno zachodnie, jak wschodnie.

II. W Tatry nie należy wogóle prowadzić zbiorowych wycieczek dziatwy i młodzieży szkół powszechnych.

Wycieczki młodzieży szkół średnich, zwłaszcza liczniejsze, mogą być kierowane w Tatry, program ich jednak winien obejmować łatwe wycieczki piesze, jak np. z Roztoki do Pięciu Stawów, przejście z 5 stawów przez Świstówkę do Morskiego Oka, z Hali Gąsienicowej aż do Zmarzłego Stawu, Dolina Strążyska, Kościeliska, Chochołowska i t. p., nigdy jednak wycieczki szczytowe, wysokogórskie, szczególnie w nieodpowiedniem ubraniu i obuwiu, przyczem za wycieczkę wysokogórską uważać należy także przejście przez wysokie przełęcze, jak np. Zawrat.

Na wskazanych wyżej wycieczkach należy przestrzegać, by jeden przewodnik opiekował się grupą maksymalną, złożoną z 15 — 20 uczniów (enic).

Wycieczki szczytowe, wysokogórskie dopuszczalne są tylko dla młodzieży po 16 roku życia, w niewielkich grupach, w odpowiedniem ubraniu turystycznem, pod opieką wytrawnych nauczycieli. Wycieczki te prowadzone być muszą przez wykwalifikowanych przewodników lub nauczycieli, prawdziwych taterników, a biorąca w nich udział młodzież musi mieć zezwolenie rodziców.

Na wycieczkach szczytowych wysokogórskich ilość osób w jednej grupie nie powinna przekraczać 6 na jednego przewodnika, w wypadkach zaś, gdy przechodzi się drogi trudniejsze, jak np. Orlą Perć, powinno się prowadzić na wycieczki tylko młodzież, która ma już za sobą wycieczki łatwiejsze, przyczem jeden przewodnik powinien przypadać na trzy osoby. Za wykwalifikowanego przewodnika w Tatrach uchodzić może jedynie człowiek, który Tatry zna z u-

prawiania w nich taternictwa. Samo doświadczenie sportowe i gimnastyczne nie jest wystarczające do znawstwa gór.

Wycieczki zbiorowe młodzieży szkolnej w Tatry winny być organizowane w okresie feryj letnich, najlepiej w lipcu, nigdy zaś w końcu maja lub w początkach czerwca, kiedy w Tatrach leży jeszcze znaczna ilość śniegu i panują w nich niepomyślne warunki klimatyczne (zimno, chłody i deszcze).

III. Kierownicy wycieczek szkolnych, pragnący korzystać z noclegów w schroniskach górskich, winni na co najmniej 3-4 tygodnie przed wyruszeniem wycieczki przeprowadzić korespondencję z zarządami danych schronisk lub właściwemi Oddziałami Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i upewnić się, że miejsca dla uczestników (czek) wycieczki będą zarezerwowane. W zgłoszeniach wycieczek, wysyłanych do zarządów podawać zawsze ostateczny termin oczekiwanej odpowiedzi. Wycieczki, które nie otrzymały uprzednio zawiadomienia zarządów schronisk o zarezerwowaniu dla nich miejsc, narażone być mogą w razie przepełnienia schroniska, na przepędzenie nocy pod gołem niebem, w warunkach nieodpowiednich dla zdrowia i odpoczynku."

C. *Szkolne schroniska noclegowe.*

Okólnik Ministra W.R. i O.P. z dnia 7 marca 1930 r. Nr. I. W.F. — 1417/30 w sprawie wizytacji szkolnych schronisk noclegowych. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 3. z r. 1930 poz. 39).

„W myśl okólnika z dnia 21 maja 1927 r. Nr. I 9096/27. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. z dnia 30 lipca 1927 r. Nr. 9. poz. 147) w sprawie szkolnych wycieczek turystyczno-krajoznawczych, — polecam specjalnej opiece organizowane przez Ministerstwo od lat trzech w okresie letnim schroniska noclegowe w lokalach publicznych szkół powszechnych, seminarjów nauczycielskich i szkół średnich ogólnokształcących, a to ze względu na ich znaczenie, jak również ze względu na znaczną wartość materjalną inwentarza (łóżka, koce, poszewki).

Celem roztoczenia powyższej opieki nad schroniskami zechce Kuratorjum (Wydział Oświecenia) polecić inspektorom szkolnym (względnie wizytatorom), aby w miarę możności wizytowali schroniska podczas lata, gdy są one czynne, i aby w ciągu roku szkolnego, przy wizytacji szkoły, zwra-

cali uwagę na sposób przechowywania oraz stan inwentarza schronisk. i interesowali się kroniką zakładu, zawartą w specjalnej książce sprawozdawczej, do której każda wycieczka obowiązana jest wpisywać dane sprawozdawcze.

Sprawozdania z wizytacji poszczególnych schronisk noclegowych należy przesyłać Ministerstwu łącznie ze sprawozdaniem rocznem z wycieczek.

Wykaz schronisk noclegowych zawiera Informator, rozsyłany corocznie do wszystkich szkół państwowych".

Okólnik Nr. 181 Min. W. R. i O. P. z dnia 10 grudnia 1932 r. (I W.F.-4699/32) w sprawie udostępnienia szkolnych schronisk wycieczkowych w okresie zimowym.

„W związku z ustanowieniem feryj zimowych w czasie od 23 grudnia do 15 stycznia Ministerstwo poleca uruchamiać corocznie i udostępniać młodzieży wszystkie te szkolne schroniska wycieczkowe, które mogą być wykorzystane jako punkty oparcia wycieczek i ośrodki sportów zimowych. Dotyczy to zwłaszcza terenów górskich i podgórskich w Okręgu Szkolnym Krakowskim i Lwowskim oraz w Województwie Śląskiem, gdzie zarządzający schroniskami dyrektorzy i kierownicy szkół powinni poczynić odpowiednie przygotowania i ułatwienia w wykorzystywaniu tych schronisk.

Schroniska mogą być udostępniane również dla wycieczek członków klubów narciarskich i towarzystw turystycznych (za okazaniem legitymacji), o ile lokal schroniska nie jest zajęty przez młodzież szkolną lub wycieczki nauczycielskie.

Koszty opalania schronisk w czasie wolnym od nauki pokrywają korzystający w formie specjalnych dodatków do opłat za nocleg".

D) *Ochrona przyrody.*

Okólnik Nr. 151. Min. W. R. i O. P. z dnia 26 października 1933 r. (I Pol. — 1416/33) o współpracy władz szkolnych z Organami Ochrony Przyrody.

„W celu jak najszerszego upowszechnienia idei ochrony przyrody wśród młodzieży szkolnej, z uwagi na szczególne idei tej wartości moralne i materjalne dla Państwa, — zechcą Panowie Kuratorowie wszcząć odpowiednią akcję, którаby pozwoliła w danym zakresie osiągnąć na terenie szkół wszelkiego typu praktyczne wyniki.

Za zasadniczy w tym względzie moment uważam ścisłe współdziałanie władz szkolnych z organami ochrony przyrody, przewidzianemi rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 10 czerwca 1925 r. o trybie załatwiania spraw ochrony przyrody, wchodzących w zakres działania Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Monitor Polski ex 1925r. Nr. 141 poz. 269). — który to kontakt zechcą Panowie Kuratorowie w pierwszym rzędzie nawiązać.

Poza tem zalecam w szczególności zainteresowanie ogółu nauczycielstwa ideą ochrony przyrody oraz organizowanie wśród młodzieży szkolnej czynnej pracy na rzecz ochrony przyrody n. p. opiekowanie się najbliżej położonemi objektami chronionemi (rezerwatami), dokarmianie ptaków, urządzenie skrzynek dla nich i t. p."

INSTRUKCJA

z dnia 17 marca 1931 r. Nr. I WF. 2130/31 w sprawie utrzymywania i korzystania ze Szkolnych Schronisk Noclegowych.

(Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 4—5 z r. 1931, poz. 53).

Celem rozbudzenia i rozwinięcia wśród młodzieży szkolnej ruchu turystyczno-krajoznawczego Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego organizuje z „Funduszu szkolnych domów wycieczkowych" szkolne schroniska noclegowe i domy wycieczkowe, jako punkty oparcia dla wycieczek i wędrówek młodzieży szkolnej.

Wykaz szczegółowy schronisk wraz z mapą ich rozmieszczenia znajduje się w Informatorze, wydawanym corocznie przez Ministerstwo.

Szkolne schroniska noclegowe organizowane są przedewszystkiem w budynkach szkolnych szkół wszelkich typów, pozatem pewna liczba schronisk mieści się w domach wycieczkowych specjalnie na ten cel zbudowanych lub budynkach Towarzystw, popierających turystykę wogóle, a turystykę młodzieży w szczególności.

Schroniska noclegowe w budynkach szkolnych, bursach i internatach pozostają pod nadzorem i opieką dyrekcyj względnie kierowników szkół. Dyrektorzy szkół średnich ogólno-

kształcących, seminarjów nauczycielskich i średnich szkół zawodowych mogą wciągnąć do współpracy młodzież szkolną, powierzając administrację schronisk dobrze spełniającej swej zadanie organizacji samorządowej szkolnej, szkolnemu kołu krajoznawczemu lub drużynie harcerskiej.

Schroniska, mieszczące się w domach wycieczkowych i turystycznych, pozostają pod opieką właścicieli tych domów lub towarzystw.

A. *Wskazówki dla kierowników schronisk.*

1. Szkoły i budynki, w których znajdują się szkolne schroniska noclegowe, powinny być w okresie wycieczkowym oznaczone specjalnemi *tablicami informacyjnemi*, umieszczonemi w sposób widoczny u wejścia do budynku oraz przynajmniej w dwu oknach frontowych. Obok tablic informacyjnych należy również umieszczać plakaty propagandowe oraz ogłoszenia z adresami stowarzyszeń i osób, które podejmą się bezinteresownie udzielać wycieczkom i pojedyńczym turystom szkolnym informacyj, ewentualnie także pomocy i ułatwień w zwiedzaniu miejscowości i okolicy.

2. *Schroniska zaopatrzone są w łóżka-leżaki z materacami sprężynowemi oraz w koce i poduszki* (niektóre i w sienniki), ponadto w miednice i wiadra do mycia.

3. W okresie wakacyj letnich, kiedy szkoła jest nieczynna, schronisko powinno być stale przygotowane i urządzone do przyjęcia wycie-

czek i wędrującej młodzieży, a zatem łóżka powinny być ustawione w izbach szkolnych i zaścielone materacami i kocami, poduszki (sienniki) napełnione sianem lub słomą. W izbie należy, po wyniesieniu ławek, pozostawić tylko te meble szkolne (ławki i stół), które mogą być użyteczne korzystającym ze schronisk. W ciągu roku szkolnego, gdy szkoła jest czynna, ze schronisk korzystać można tylko w godzinach wolnych od nauczania. W związku z tem inwentarz schronisk należy przechowywać tak, aby można było każdej chwili z niego korzystać, a więc, o ile możności, w pobliżu tej izby, która ma być użyta jako schronisko noclegowe.

4. W okresie zimowym, o ile schronisko nie jest wykorzystywane do sportów zimowych, inwentarz schroniska należy zabezpieczyć przed zniszczeniem. Łóżka należy złożyć w miejscu suchem, koce zaś (sienniki i pościel, jeśli schronisko je posiada) starannie wytrzepane i przesypane środkiem dezynfekcyjnym (naftaliną) należy przechowywać w skrzyniach lub koszach plecionych, specjalnie na ten cel zakupionych.

Cały inwentarz schroniska należy wpisać do specjalnego zeszytu, jako do książki inwentarzowej schroniska.

B. Wskazówki dla korzystających ze schronisk.

1. Do korzystania ze schronisk mają prawo:
   a) dziatwa i młodzież szkolna, odbywająca wycieczki w grupach pod kierow-

nictwem nauczycieli lub kierowników organizacyj wychowawczych szkolnych,

b) drużyny i zespoły wędrowne uczniów (uczenic) oraz pojedyńczy uczniowie, odbywający wycieczki piesze, wioślarskie, narciarskie, kolarskie i t. p.,

c) nauczyciele, towarzyszący wycieczkom młodzieży szkolnej oraz zespoły wycieczkowe nauczycielskie.

O ile lokal schroniska jest wolny, mogą z niego korzystać wycieczki zespołowe młodzieży pozaszkolnej, nauczyciele, studenci szkół akademickich i członkowie towarzystw turystycznych, odbywający wycieczki turystyczne w grupach lub pojedyńczo.

2. Korzystający ze schronisk obowiązani są przedstawić kierownikowi szkoły względnie gospodarzowi schroniska odpowiednią legitymację (legitymację uczniowską, zaświadczenie dyrekcji szkoły, legitymację nauczycielską, akademicką lub turystyczną).

3. Wycieczki, liczące powyżej 10 uczestników, powinny zamawiać noclegi wcześniej (8 — 14 dni przed przybyciem) drogą wymiany korespondencji. Zamówienie należy kierować do dyrekcji względnie kierownictwa szkoły, w której mieści się schronisko. *Dyrekcje względnie kierownicy szkół odpowiadać będą tylko na telegramy, listy i kartki pocztowe z zapłaconą odpowiedzią.* Przy zamawianiu miejsc w schronisku

należy podać: nazwisko kierownika wycieczki, liczbę i płeć uczestników, szkołę i miejscowość, z której wycieczka pochodzi, dzień, ewentualnie godzinę przybycia. O przyjęciu wycieczki do schroniska decyduje kolejność zgłoszenia.

4. Wycieczki, liczące mniej niż 10 uczestników (niczek), oraz wędrujący pojedyńczo uczniowie zgłaszają się o nocleg u kierownika szkoły względnie gospodarza schroniska bezpośrednio po przybyciu do danej miejscowości, nie później jednak jak przed godziną 21. Po tej godzinie mogą być przyjmowani do schronisk tylko ci, którzy uprzedzili kierownika szkoły względnie gospodarza schroniska o późniejszem przybyciu.

5. Przy rozmieszczaniu wycieczek w schroniskach należy młodzież żeńską umieszczać oddzielnie od męskiej. W schroniskach składających się z jednej izby noclegowej, przyjmowanie jednocześnie obu płci jest niedopuszczalne.

6. Po przybyciu do schroniska kierownik wycieczki (także i osoba pojedyńcza, korzystająca ze schroniska), obowiązany jest wypełnić szczegółowo druk sprawozdawczy, znajdujący się na miejscu.

7. Opłata za jeden nocleg wynosi 20 groszy od osoby. W schroniskach Województwa Śląskiego oraz zorganizowanych przez Śląską Wojewódzką Komisję Turystyczną opłata za jeden nocleg wynosi po 50 groszy od osoby.

W pewnej liczbie schronisk lepiej wyposażonych (woda bieżąca, elektryczność, gaz), spe-

cjalnie w wykazie schronisk oznaczonych, opłata za nocleg może za zezwoleniem Ministerstwa być podniesiona do 50 groszy, a nawet do 1 zł.

Opłatę za nocleg uiszczać należy z góry wieczorem dnia poprzedzającego nocleg względnie w przeddzień opuszczenia schroniska. Pokwitowań z opłat za nocleg w zasadzie nie wydaje się.

Wpływy z opłat 20 gr. za nocleg przeznaczać należy wyłącznie na rzecz służby schroniska. Wpływy z opłat wyższych dyrekcja (kierownictwo) szkoły lub osoba zarządzająca schroniskiem obraca na wynagrodzenie służby, zakup słomy, opłacanie należności za wodę, elektryczność, gaz, zakup lub uzupełnienie inwentarza.

W tym przypadku wpływy z opłat za noclegi należy notować w książeczce dochodów i rozchodów schroniska.

8. Z tego samego schroniska korzystać można zasadniczo nie dłużej niż trzy noce z rzędu. Dłuższy pobyt jest dozwolony tylko wówczas, gdy do schroniska nie zgłosiła się żadna inna wycieczka szkolna oraz gdy zarząd lokalu wyraził na to swą zgodę. Schroniska noclegowego nie wolno używać jako domu kolonijnego.

9. W obrębie schroniska nie wolno używać maszynek spirytusowych, naftowych lub innych, mogących spowodować pożar. Posługiwać się należy w miarę możności latarkami elektrycznemi, jaknajbardziej unikać ze względu na niebezpieczeństwo pożaru świateł otwartych, zbędnego palenia świec, zapałek i t. p.

Źródła światła (świeca, lampa naftowa) umieszczać w miejscu możliwie bezpiecznem. Ze względów bezpieczeństwa oraz ze względów higjenicznych palenie tytoniu w pomieszczeniach noclegowych jest surowo wzbronione.

10. W schroniskach, w których warunki na to pozwalają, mogą być organizowane stacje posiłkowe. Z kuchni, znajdującej się w budynku, korzystać mogą wycieczki i młodzież wędrująca tylko za zezwoleniem gospodarza schroniska na warunkach z nim omówionych.

11. Korzystający ze schroniska obowiązani są do zachowania wymaganej przez otoczenie ciszy, do szanowania budynku i inwentarza lokalu, a za wszelkie uszkodzenia muszą wypłacić odpowiednie odszkodowanie. W szczególności przestrzegać należy wzorowej czystości i zachowania porządku, o który dbać musi każdy uczestnik wycieczki, gdyż w schroniskach niema specjalnej służby pokojowej. Do korzystających ze schronisk należy zaścielenie i uporządkowanie łóżka, przewietrzenie, a nawet, gdy potrzeba, wymiecenie sali. Łóżek nie należy użytkować jako ławek lub stołków, unikać, o ile możności, umieszczania na nich plecaków, walizek, płaszczy i t p. Nie wolno kłaść się na łóżku w obuwiu. Nie wolno opuścić schroniska bez uprzedniego doprowadzenia sali, łóżek, sprzętu i naczyń, z których się korzystało, do wzorowego porządku.

12. Po godzinie 22. nie wolno w schronisku śpiewać lub hałasować, światła należy o tej go-

dzinie pogasić, aby potrzebującym snu zapewnić spokój. Jeżeli noclegujący ruszają o świcie, powinni baczyć, by pozostałym śpiącym w schronisku nie przerywać snu.

13. Ze skargami i życzeniami zwracać się należy do dyrekcyj (kierowników) szkół względnie gospodarzy schroniska. Z uzasadnionemi zażaleniami tak kierownicy wycieczek jak i gospodarze schronisk powinni się zwracać za pośrednictwem swoich przełożonych do odnośnych Kuratorjów.

14. Korzystający ze schroniska obowiązani są przestrzegać jak najściślej postanowień niniejszej instrukcji. Za porządek i odpowiednie zachowanie się uczestników wycieczki odpowiedzialni są w pierwszym rzędzie kierownicy wycieczek.

Minister

(—) Sł. Czerwiński.

ULGI KOLEJOWE DLA WYCIECZEK SZKOLNYCH.

Wyciąg z Taryfy osobowej Polskich Kolei Państwowych (część II. TOBE rozdz II. dział pierwszy — IV. Ulgi taryfowe ustęp D. § 32) obowiązującej od dnia 1 stycznia 1934 r. oraz zarządzenia Ministerstwa Komunikacji w sprawie ulg dla wycieczek szkolnych na rok 1934.

§ 32. Zbiorowe wycieczki szkolne i przejazdy na kolonje.

I. Uprawnieni:

1) Z ulgi ustalonej dla przejazdów zbiorowych mogą korzystać:

a) wychowańcy zakładów naukowych, wyszczególnionych w § 31, p. 1,
b) wychowańcy szkół, nie mających praw zakładów naukowych państwowych, za poparciem przełożonej władzy państwowej,
c) wychowańcy ochronek, burs i t. p. instytucyj o charakterze zakładów wychowawczych,
d) dzieci wysyłane na kolonje w wieku do 18 lat,
e) członkowie czynni związków harcerskich (ogłoszonych w Dzienniku Taryf i Zarządzeń kolejowych), w wieku do 22 lat, przy wycieczkach wychowawczych lub w celach sportowych,
f) nauczyciele i nauczycielki szkół powszechnych na podstawie zaświadczeń przełożonych władz szkolnych.

2) Przy przejazdach wymienionych pod literami a) do e), z ulgi może korzystać również towarzyszący wycieczkom personel nauczycielski lub inne osoby, jadące w charakterze nadzorczym.

II. Warunki stosowania:

1) Osoby wyżej wymienione przewozi się pociągami osobowemi w wagonach klasy II lub III w dowolnych relacjach.

2) Ulgę przyznaje się zbiorowym wycieczkom, urządzanym pod nadzorem personelu nauczycielskiego lub innych osób, jadących w charakterze nadzorczym, jeżeli w wycieczce uczestniczy conajmniej 10 osób.

3) W celu uzyskania ulgi dla osób, wymienionych pod literą a), właściwa władza szkolna powinna przynajmniej

na dwadzieścia cztery godziny przed wyjazdem zwrócić się do stacji wyjazdu z pisemnem zgłoszeniem wycieczki na formularzu według wzoru Nr. 3.

Przy wycieczkach uczniów publicznych szkół dokształcających zawodowych wymagane jest zezwolenie D. O. K. P., udzielane tylko na podstawie pisemnego podania kierownictwa szkoły, popartego przez Kuratorjum odnośnego Okręgu Szkolnego.

4) W celu uzyskania ulgi dla osób wymienionych pod literami b) do f) musi być uprzednio wyjednane od D.O.K.P., w której obrębie leży stacja wyjazdu. pozwolenie na zastosowanie ulgi na podstawie podania z dołączeniem statutu związku, stowarzyszenia, instytucji i t. p., urządzającej wycieczkę. O udzieleniu ulgi D. O. K. P. zawiadamia petenta na druku, stanowiącym równocześnie zaświadczenie na prawo otrzymania biletów ulgowych.

III. Opłaty:

1) Ceny biletów ulgowych na przejazdy wycieczkowe podane są w tabeli szóstej, zawartej w załączniku do taryfy niniejszej.

2) Za przejazd uczniów lub dzieci, wysyłanych na kolonje, oraz harcerzy, w wieku poniżej lat 10, pobiera się połowę opłat ulgowych, wskazanych w tabeli szóstej wspomnianego załącznika.

3) Przy wycieczkach szkół powszechnych lub średnich oraz przy przejazdach dzieci na kolonje i wycieczkach harcerskich, na każdych dziesięciu płacących uczniów, względnie dzieci lub harcerzy, przewozi się bezpłatnie jednego niezamożnego.

4) Przy przejazdach dzieci na kolonje przewozi się 10 kg. bagażu na osobę za połowę opłaty taryfowej; ponadto odnośna D.O.K.P. może pozwolić na przewóz jako bagaż za normalną opłatą według taryfy bagażowej reszty rzeczy, przedmiotów i artykułów spożywczych, niezbędnych dla kolonji w ilości, jaką każdorazowo ustali na podstawie złożonego jej podania.

IV. Ograniczenia:

1) Na każdych dziesięciu uczniów, harcerzy lub dzieci można przewozić za opłatą ulgową najwyżej jedną osobę w charakterze nadzorczym.

2) Przejazd w pociągach pośpiesznych jest dozwolony tylko na podstawie każdorazowego zezwolenia D. O. K. P.

za uiszczeniem opłat na pociągi pośpieszne, wskazanych w tabeli szóstej załącznika do taryfy niniejszej.

Zarządzenie Ministerstwa Komunikacji z dnia 1 lutego 1934 r. Nr. HOU—116, w sprawie ulg dla wycieczek szkolnych.

„Stosownie do decyzji Pana Ministra z ważnością do dnia 31 grudnia 1934 r., opłatę w wysokości *połowy opłat ulgowych*, wskazanych w tabeli szóstej załącznika do TOBE, należy pobierać przy wszystkich zbiorowych wycieczkach uczniów szkół średnich i powszechnych, oraz przejazdach dzieci na kolonje, a więc także i wtedy, gdy uczniowie (dzieci w wieku do 18 lat) przekroczyli 10 rok życia.*)

Do powyższych przejazdów stosuje się bez zmiany postanowienie, zawarte w punktach 2—4 § 32 TOBE.

Za przejazdy zaś wycieczek wyżej wspomnianych i dzieci na kolonje kolejami wąskotorowemi opłaty należy pobierać według taryfy normalnej P.P.Z.W. z zastosowaniem 75 proc. zniżki.

Dyrekcje wydadzą właściwe zarządzenia".

Okólnik Ministerstwa Komunikacji z dnia 8 lutego 1934 r. Nr. HOU — 116/2 w sprawie ulg dla wycieczek szkolnych.

„W ślad za pismem Nr. HOU — 116 z dnia 1 lutego b. r. Ministerstwo Komunikacji wyjaśnia, że opłaty w wysokości *połowy opłat* ulgowych, wskazanych *w tabeli szóstej* załącznika do TOBE, należy także stosować przy zbiorowych wycieczkach wychowańców szkół *średnich i powszechnych*, nie mających praw zakładów naukowych państwowych, za poparciem przełożonej władzy państwowej.

Poza tem z wymienionej ulgi mogą korzystać również towarzyszący wspomnianym wycieczkom nauczyciele i inne osoby, jadące w charakterze nadzorczym, w ramach uprawnień, wynikających z § 32 TOBE. To samo dotyczy przejazdów dzieci na kolonje.

Przypadającą do pobrania opłatę za jedną osobę (połowę opłaty według tabeli szóstej), należy zaokrąglić wzwyż do najbliższej liczby, podzielonej przez 5.

Dyrekcje wydadzą właściwe zarządzenia."

---

*) Oznacza to 75 procentową ulgę w stosunku do normalnej opłaty taryfowej obowiązującej w roku 1933.

Wzór Nr. 3.

....
(Nazwa zakładu naukowego)

w ....

Zgłoszenie wycieczki szkolnej
Do Urzędu stacyjnego

w ....

....
(Nazwa zakładu naukowego) . urządzając wycieczkę szkolną pod kierownictwem p. ...., prosi o wydanie na zasadzie Taryfy osobowej i bagażowej (TOBE § 32) biletów klasy .... na pociągi .... za opłatą:

1) dla .... nauczycieli (lek) .... uczniów (nic) powyżej 10 lat,

2) dla .... uczniów (nic) poniżej lat 10 i

3) bezpłatnie — dla .... uczniów (nic) niezamożnych na przejazd jednorazowy Polskiemi Kolejami Państwowemi w następujących relacjach:

Nr.	od stacii	do stacji	pociągiem Nr.*)	dnia*)	o godzinie*)
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

(pieczęć zakładu naukowego) dnia .... 19.....

....
(podpis kierownika zakładu naukowego) **)

Uwaga: Opłaty pobiera się za rzeczywistą ilość jadących, nie mniej jednak niż za 10 osób, przyczem przy wycieczkach szkół powszechnych lub średnich na każdych 10-ciu płacących uczniów (nic) jednego (ą) niezamożnego (ą) ucznia (nicę) przewozi się bezpłatnie.

Po ukończeniu podróży zgłoszenie należy oddać wraz z biletem na przejazd.

*) Rubryki te mogą być niewypełnione, jeżeli nie zachodzi potrzeba rezerwowania miejsc w pociągu.

**) Przy wycieczkach szkół powszechnych zgłoszenie powinno być nadto potwierdzone pieczęcią właściwego inspektora szkolnego.

Wzór Nr. 3.

Uwagi i stemple datowe kas biletowych:

Dla podróży 1.

wydano bilet zbiorowy Nr. .... serji ....

klasy .... do stacji ....

oraz bilety kontrolne od Nr. .... do Nr. ....

(datownik) .... (podpis kasjera)

Dla podróży 2.

wydano bilet zbiorowy Nr. .... serji ....

klasy .... do stacji ....

oraz bilety kontrolne od Nr. .... do Nr. ....

(datownik) .... (podpis kasjera)

Dla podróży 3.

wydano bilet zbiorowy Nr. .... serji ....

klasy .... do stacji ....

oraz bilety kontrolne od Nr. .... do Nr. ....

(datownik) .... (podpis kasjera)

Dla podróży 4.

wydano bilet zbiorowy Nr. .... serji ....

klasy .... do stacji ....

oraz bilety kontrolne od Nr. .... do Nr. ....

(datownik) .... (podpis kasjera)

Dla podróży 5.

wydano bilet zbiorowy Nr. .... serji ....

klasy .... od stacji ....

oraz bilety kontrolne od Nr. .... do Nr. ....

(datownik) .... (podpis kasjera)

WSKAZÓWKI

dla organizujących wycieczki i wędrówki po Kraju.

Czas.

Najlepsza pora, to lato. Za najdogodniejsze dla wycieczek szkolnych uważać należy miesiące: maj, czerwiec, — lipiec, sierpień — oraz wrzesień. W zimie najprzyjemniejsze są wycieczki narciarskie lub do miast. W okresie nauki szkolnej wykorzystać należy na wycieczki niedziele i święta, ferje zimowe, Wielkanocne, Zielonych Świąt i wogóle dnie wolne od nauki. Dłuższe, piesze wędrówki turystyczne odbywać należy w okresie wakacyjnym.

Liczba uczestników.

Wycieczki masowe nie są wskazane, trudno dla nich o pomieszczenie i wyżywienie, przynoszą też uczestnikom mało korzyści umysłowych. Grupa wycieczkowa nie powinna liczyć więcej, niż 30 osób. Najkorzystniej organizować wycieczki, a zwłaszcza wędrówki piesze, w grupach, liczących 6 — 12 osób. Jednostką wycieczkową, korzystającą z ulg kolejowych, jest

grupa, złożona conajmniej z dziesięciu uczniów lub uczenic.

Plan i program wycieczki.

Plan i program wycieczki należy dokładnie i szczegółowo opracować. Jest to przedewszystkiem obowiązkiem kierownika lub przewodnika wycieczki. Należy jednak zawsze dążyć do powołania młodzieży do współpracy.

Podstawą opracowania planu wycieczki jest dobra literatura przewodnikowa oraz opracowania monograficzne, dotyczące poszczególnych miejscowości, okolic, zabytków i t. p.

Plan wycieczki zawsze uzależnia się od wyznaczonego celu i charakteru wycieczki. Ze względu na cel rozróżniamy wycieczki: krajoznawcze, turystyczne, turystyczno - krajoznawcze i naukowe, ze względu na sposoby wycieczkowania: wycieczki piesze, konne, wioślarskie, narciarskie, kolarskie i t. p.

Punkty wyjściowe poszczególnych szlaków wycieczkowych osiągamy zwykle koleją, autobusem lub statkiem. Marszrutę układa się na podstawie rozkładu jazdy (pociągów) oraz mapy.

Program wycieczki powinien uwzględniać czas potrzebny na marsze (przebycie drogi), postoje, odpoczynki i noclegi, wreszcie na zwiedzanie. Program wycieczki musi być dostosowany do sił uczestników, to jest do ich wieku, płci i przygotowania do odbywania wycieczek wogóle.

Poleca się następujące poradniki metodyczne dla organizujących wycieczki:

Metodyka wycieczek krajoznawczych (praca zbiorowa). Nakładem Pol. Tow. Krajoznawczego. Warszawa. — Cena zł. 1.

Aleksander Janowski: Wycieczki krajoznawcze — wskazówki metodyczne, Warszawa. Tow. Wyd. „Ignis" (Wende i S-ka)—Biblj. Zw. Młodz. Wiejsk.

Helena Grotowska: O poznawaniu kraju. Lwów—Warszawa 1925. Książnica-Atlas.

Dr. Alfred Berg: Wycieczki krajoznawcze. Spolszczyła H. Grotowska. Warszawa, 1923. Książnica Harcerstwa i Kultury Fizycznej. — Cena 7 zł..

Bykowski L.: Wycieczki szkolne. Zamość. Pomerański i Sp. 1920.

Cz. Jaksa Bykowski: Wycieczki i ich organizacja i znaczenie w pracy oświatowej wśród dorosłych. Warszawa, 1928 Związek Strzelecki.

Dr. St. Niemcówna i Dr. M. Polaczkówna: Wycieczki geograficzne. Lwów — Warszawa 1926. Książnica-Atlas.

H. Poniatowska: Wycieczki szkolne i ich cel wychowawczy, znaczenie i organizacja. Warszawa. M. Arct 1918.

Haberkantówna: Z naszych wycieczek. Warszawa, 1925. Wyd. II. M. Arct.

Z przewodników ogólnych po Polsce:

Dr. M. Orłowicz: Ilustrowany przewodnik kolejowy. Wydawnictwo Ministerstwa Komunikacji.

Polska. Część południowo-zachodnia. Warszawa, 1926. — Zł. 3.

Polska. Część północno-zachodnia. Warszawa, 1930. — Zł. 3.

A. *Heinrich:* Szlaki wodne Polski. Przewodnik dla kajakowców. Warszawa 1932. Główna Księgarnia Wojskowa.

Mapy na wycieczki.

Najlepszemi mapami turystycznemi są mapy wojskowe w podziałce 1:100.000, wydane przez Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie (skład główny „Samopomoc inwalidzka" ul. Sienkiewicza 2). Mapy 1:100.000 obejmują obszar całej Polski. Istnieją wydania map tych następujące: a) wydanie polskie w kolorze czarnym; b) wydanie niemieckie (t. zw. stare)—dwukolorowa reprodukcja mapy niemieckiej w kolorze bronzowym i czarnym; c) polskie wydanie barwne, t. zw. mapa polska, obejmująca obszary województw wschodnich i częściowo północnych i środkowych, w dwu lub czterech kolorach (sytuacja czarno, wody niebiesko, lasy zielono, poziomice bronzowo).

Mapy 1:300.000 — w wydaniu Wojskowego Instytutu Geograficznego: oryginalne (4—6 kol.) i reprodukcje map niemieckich.

Cena każdego arkusza mapy w podziałce 1:100.000 lub 1:300.000 wynosi w handlu wolnym 1 zł., cena ulgowa 50 gr.

W roku 1933 Wojskowy Instytut Geograficzny przystąpił do wydawania map turystycz-

nych w podziałce 1:25.000 oraz map Karpat w podziałce 1:100.000, odpowiadających wymogom turystyki górskiej.

Mapy turystyczne 1:25.000 obejmować będą tereny, posiadające wybitne znaczenie turystyczne, wykonane zaś będą w 5 i 6 kolorach z oznaczeniem elementów turystycznych.

Z map tych ukazały się już i znajdują się w sprzedaży arkusze, obejmujące *Puszczę Kampinoską*: pas 39, słup 31, lit. D. E. F. G. H. I. (6 arkuszy).

Do lipca 1934 r. wyjdą:

Mapa Gór Świętokrzyskich — Bodzentyn: pas 45, słup 42, lit. A. D. E. F. G. H. I. (7 arkuszy);

Mapa Krakowa i jego okolic: pas 48, słup 29, lit. C. pas 48, słup 30, lit. A. D. E. G. H., pas 49, słup 30, lit. A i B.

Mapa Drohobycza (Truskawiec): pas 51, słup 37, lit. G. i H.

Mapy Karpat 1:100.000, oparte na starannie poprawionym materjale podstawowym, są warstwicowe i uwzględniają cienie w terenie górzystym oraz ścieżki turystyczne. Mapy te mają 6 kolorów: czarny — sytuacja, bronzowy — warstwice, zielony — lasy, niebieski — wody, szary — cienie stoków, czerwony — znakowane szlaki turystyczne.

Z odcinków, obejmujących Karpaty Wschodnie, wyszły w r. 1933 następujące arkusze: a) pas 54, słup 40. Kołomyja, b) pas 55, słup 40. Kuty, c) pas 56, słup 40. Jasieniów Górny, d) pas 55, słup 39. Mikuliczyn, e) pas 56, słup 39. Żabie i Czarnohora, f) pas 57, słup 40 Hryniawa, g) pas 51, słup 37 Drohobycz.

Z odcinków, obejmujących Beskidy Zachodnie i Tatry, w pierwszej połowie 1934 r. wyjdą: a) pas 51, słup 30. Zakopane, b) pas 49. słup 27. Skoczów, c) pas 49, słup 29. Wadowice, d) pas 50, słup 28. Żywiec, e) pas 51, słup 28. Ujsoły, f) pas 49, słup 28. Bielsko, g) pas 50, słup 27. Cieszyn, h) pas 50, słup 29. Babia Góra (Sucha), i) pas 51,

słup 29. Chyżne, j) pas 49, słup 30. Wieliczka, k) pas 50, słup 30. Rabka.

Cena 1 arkusza tych map wynosi również tylko 1 zł., ulgowa dla szkół 50 gr.

Nabywanie map Wojsk. Instytutu Geograficznego na warunkach ulgowych.

Na podstawie rozkazu M. S. Wojsk. W. J. G. 841.-62/32. (Dz. Rozk. Wojsk. Nr. 1. z r. 1933. poz 7., patrz również Komunikat Min. W.R. i O.P. Nr. I. WF. 683/33 w Dz. Urz. Min. W.R. i O.P. Nr. 1, z r. 1933 poz. 24) na warunkach ulgowych (50% zniżki) mogą mapy nabywać prócz formacyj wojskowych:

a) państwowe instytucje centralne, urzędy wojewódzkie, Kuratorja Okręgów Szkolnych, starostwa, inspektoraty szkolne, dyrekcje kolejowe, urzędy ziemskie, izby skarbowe;

b) państwowe szkoły wyższe, państwowe szkoły średnie, ogólnokształcące i zawodowe, oraz zakłady kształcenia nauczycieli (na zapotrzebowanie rektoratów wzgl. dyrekcyj), publiczne szkoły powszechne i inne (na zapotrzebowania Kuratorjów Okręgów Szkolnych);

c) oddziały Przysposobienia Wojskowego, drużyny harcerskie, kluby i związki turystyczne, zakwalifikowane przez Państwowy Urząd W. F. i P. W. na zapotrzebowania, wystawione przez Okręgowe Urzędy W. F. i P. W.

Każda instytucja państwowa, upoważniona do nabycia map za cenę ulgową, pobiera mapy w Generalnem Przedstawicielstwie sprzedaży map i wydawnictw kartograficznych Wojskowego Instytutu Geograficznego *„Samopomoc Inwalidzka"* Warszawa, Sienkiewicza 2, przyczem zapotrzebowanie winno być przepisanego wzoru, zaopatrzone w okrągłą pieczęć i podpisane przez odpowiedzialnego dowódcę (szefa, dyrektora, naczelnika). Oddziały Przysposobienia Wojskowego, oraz kluby i związki turystyczne i drużyny harcerskie, zwracają się do właściwego Okręgowego Urzędu W. F. przy D. O. K., który występuje z zapotrzebowaniem zbiorowem od siebie. Przed przesłaniem zapotrzebowania, należy się upewnić w skorowidzu map, który corocznie w styczniu jest ogłaszany w Dzien. Rozk. M. S. Wojsk., czy żądane mapy zostały wogóle wydane. Skorowidz map Wojskowego Instytutu Geograficznego wydaje „Samopomoc Inwalidzka" na zapotrzebowanie szkół bezpłatnie.

WZÓR ZAPOTRZEBOWANIA.

....
(formacja, instytucja) (miejscowość, data)

ZAPOTRZEBOWANIE NA MAPY PO CENIE ULGOWEJ,
(50 gr. za sztukę)

Proszę o następujące mapy dla celów wojskowego wyszkolenia, naukowych, technicznych, administracji państwowej, turystyki i krajoznawstwa[1])

Plan 1 : 25,000[2])

Pas	Słup	Lit.	Ilość ark.

Pas	Słup	Lit.	Ilość ark.

Mapa 1 : 100.000[3])

Pas	Słup	Lit.	Ilość ark.

Pas	Słup	Lit.	Ilość ark.

Mapa 1 : 300.000[4])

N a z w a	Ilość ark.

N a z w a	Ilość ark.

Razem arkuszy.................... w cenie.................... zł.

Należytość wpłaci odbiorca, proszę pobrać za zalicz. poczt.[1])

Mapy proszę wysłać pod adresem ....

....

(pieczęć okrągła) (dowódca, komendant szef, dyrektor)

1) Zbędne skreślić
2) Wymienić pas, słup i literę.
3) Wymienić pas, słup i nazwę.
4) Wymienić nazwę.

Nie pisać poza linjami.
W braku miejsca wypełnić drugie zapotrzebowanie.

Czytać i posługiwać się mapą wojskową uczy *Stefana Gąsiewicza*: „Podręcznik terenoznawstwa dla podoficerów". Warszawa, 1928. Główna Księgarnia Wojskowa.

W górach najlepiej posługiwać się specjalnemi mapami turystycznemi w skali 1:37.500, lub 1:50.000. Map tego rodzaju mamy niewiele. Najlepsze: *Zwolińskiego* — Mapa Tatr Polskich, 1:37.500, Zakopane 1929 — cena zł 4 gr. 50.

Zwoliński: Tatry. Część wschodnia: Tatry Wysokie i Bielskie 1:40.000. Lwów. Książnica-Atlas. Cena zł. 9.20.

D-ra *Adama Tomaszewskiego*: Tatry 1:50.000. Lwów — 1923.

Z innych map turystycznych wymieniamy: *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie*: Mapa Turystyczna Karpat Polskich 1:100.000. Warszawa. Nakład i wydanie „Gea". (Pojedyńcze arkusze przejrzyste, z kluczem najważniejszych znaków). Mapa obejmuje 7 arkuszów—cena arkusza 2 zł. 50 gr.

A. Lenkiewicza: „Gorgany Zachodnie" — 1:100.000. Wyd. Instytutu Kartograficznego S. A. Książnica- Atlas. Lwów — Warszawa. Cena 3 zł.

Dr. E. Stonawski: Mapa Beskidu. Podziałka 1:75.000. Nakład księgarni Zygmunta Stuksa w Cieszynie.

Mapa szlaków turystycznych w Beskidach zachodnich w opracowaniu *K. Sosnowskiego, Z. Wyrobka i T. Wyrobka*. Wyd. Kuratorjum Okręgu Szkolnego Krakowskiego, z roku 1930, w podziałce 1:200.000. (do nabycia w Administracji Dziennika Urzędowego K. O. S. Krakowskiego).

Feliks Rapf: Mapa turystyczna Pienin 1:30.000. (Park Narodowy w Pieninach). Kraków 1933.

Towarzystwo krzewienia narciarstwa (Kraków, ul. Studencka 1) wydało dla potrzeb turystyki narciarskiej mapy plastyczne, t. zw. blokdiagramy: Nr. 1. Grupa Babiej Góry, Nr. 2. Gorce i Beskid Wyspowy, N. 3. Grupa Pilska, Wielkiej Raczy i Baraniej Góry, Nr. 4. Beskid Śląski, Nr. 5. Czarnohora, Nr. 6. Tatry Zachodnie. Cena 1 zł. za sztukę.

Z innych map mogą być użyteczne na wycieczkach:

Mapa zbiorowa Warszawy 1 : 100.000. — wyd. Wojsk. Inst. Geogr. 1934.

Mapa okolic Lwowa—1 : 100.000 kolorowana — cena 3 zł. Lwów. — Książnica-Atlas.

Plan miasta Lwowa — 1 : 15.000 — cena zł. 1.50. Lwów. — Książnica-Atlas.

Plan miasta Poznania — 1 : 15.000 — cena zł. 1.80. Wyd. z r. 1929.

Plan miasta Warszawy 1 : 3.000, wyd. „Samopomocy Inwalidzkiej". — Cena zł. 2.

Z korzyścią posługiwać się można jeszcze mapami austrjackiemi — specjalnemi i generalnemi — z obszaru Polski. Są one do nabycia w księgarni S. A. Książnica-Atlas w Warszawie i Lwowie, w pojedynczych arkuszach.

Mapa specjalna — 1 : 75.00,— każda w cenie 75 groszy.

Mapa generalna— 1 : 200.000,—każda w cenie 90 groszy.

W miejscowościach najbardziej ciekawych pod względem krajobrazowym i zabytkowym umieszczone są na dworcach kolejowych tablice z mapami turystycznemi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, na dworcach kolejowych zaś w terenach górskich tablice z mapami turystycznemi Polskiego Towarzystwa

Tatrzańskiego. Na mapach tych wyznaczone są ważniejsze szlaki turystyczne. Tekst, zamieszczony u dołu, informuje o ciekawszych objektach turystycznych i miejscowościach godnych widzenia.

Przygotowanie i organizacja grupy wycieczkowej.

Wycieczka powinna być zawsze planową. Cel winien być jasno wytknięty, droga (marszruta) z góry obmyślona i ułożona, środki dobrze obliczone i zgromadzone, uczestnicy należycie przygotowani i pouczeni.

Przygotowanie do wycieczki i jej organizacja dotyczy strony materjalnej, fizycznej, moralnej i naukowej.

Na stronę materjalną składa się przygotowanie funduszu wycieczkowego i ekwipunku, ewentualnie też odpowiednich środków lokomocji (rowerów, łodzi, kajaków, nart), o ile program wycieczki przewiduje komunikację temi środkami. Podstawę finansową wycieczki powinny zawsze stanowić wpłaty uczestników; wpływy z imprez dochodowych, ofiar i zasiłków przeznaczać należy przedewszystkiem na ułatwienie udziału w wycieczce niezamożnym uczniom (uczenicom).

Każda wycieczka wymaga pokonywania pewnych trudów fizycznych, na które uczestnicy muszą być z góry przygotowani. To też wycieczek nie powinno się wogóle odbywać bez dłuższego stopniowego zaprawiania się do nich. Rozpoczyna się od wycieczek kilkugodzinnych bez obciążenia, potem z lekkiem obciążeniem, następnie robi się wycieczki półdniowe i jednodniowe na odległość kilku lub kilkunastu kilo-

metrów, a z czasem dopiero można odbyć wycieczkę kilkudniową lub wędrówkę na szereg dni. Ta sama zasada obowiązuje tych, którzy posługują się na wycieczkach rowerem, nartami, wiosłem.

Moralne powodzenie wycieczki zapewnia przedewszystkiem dobór odpowiednich pod względem wieku, płci, charakteru, temperamentu i usposobienia uczestników.

Przygotowanie naukowe wycieczki polega na zapoznaniu się teoretycznem z temi okolicami i ośrodkami, do których wycieczka się udaje. Zależnie od charakteru wycieczki obejmować ono będzie te tematy i zagadnienia, które mają umożliwić młodzieży poznanie okolic bądź pod względem naukowym i krajoznawczym, bądź też społecznym i pracoznawczym.

Organizujący grupę wycieczkową jest jej *kierownikiem i przewodnikiem*. Do niego należy przygotowanie wycieczki, opracowanie planu i programu, poinformowanie uczestników o celu, programie, organizacji i kosztach wycieczki. Do niego należy opracowanie regulaminu porządkowego wycieczki, przygotowanie uczestników pod względem naukowym (wykłady, podanie literatury, dotyczącej zwiedzanego terenu i objektów), skontrolowanie przygotowania i ekwipunku uczestników, zamówienie noclegów, dobre i troskliwe obmyślenie sprawy wyżywienia na wycieczce, uzyskanie ulg kolejowych i zgłoszenie wyjazdu, — podczas wycieczki opieka i nadzór nad powierzoną mu grupą wycieczkową.

Przewodnik decyduje o powodzeniu wycieczki. On odpowiada za cały przebieg wy-

cieczki i dlatego musi posiadać nad nią całkowitą władzę. Przewodnik odpowiedzialny jest za bezpieczeństwo i zdrowie powierzonej mu grupy wycieczkowej i dlatego ma obowiązek roztaczania stałej opieki nad stroną higjeniczno-zdrowotną wycieczki; przewodnik powinien zwłaszcza dopilnować przestrzegania przykazań higjenicznych przez młodych turystów. Jest rzeczą pożądaną, by przewodnik znał zasady ratownictwa i umiał sam pływać, jeśli prowadzi młodzież do kąpieli.

Każda grupa wycieczkowa powinna być *zorganizowana.* Wyznaczyć lub wybrać należy: zastępcę przewodnika, skarbnika, sanitarjusza, gospodarza, kronikarza i t. p.

Ekwipunek.

Przedewszystkiem pamiętać o *obuwiu.* Musi być ono mocne, wygodne, nieprzemakalne, dostatecznie grube, nie za ciężkie, raczej stare, rozchodzone. W górach używa się obuwia podkutego gwoździami; najodpowiedniejsze obuwie wysokie, sznurowane, ze skóry grubej, ale elastycznej (np. bawolej). Podkucie podeszew i obcasów żelaznemi haczykami i gwoździami czyni wprawdzie but cięższym, ale również i trwalszym, a co najważniejsze zabezpiecza od ślizgania się i upadku na mokrym gruncie i na kamieniach. W terenach płaskich praktyczne są półbuciki płócienne.

Skarpetki grube, miękkie, najlepiej wełniane, bo takie ułatwiają przewiew w bucie i zapobiegają poceniu się nóg i rozmiękaniu skóry. Za ciasne sprzyjają obtarciu nogi, a w zimie

odmrożeniu, tak samo za obszerne (z powodu tworzenia się fałdów) lub podarte albo licho cerowane; skarpetki cieńsze nosi się tylko podwójne.

Odzież należy brać wygodną, chociażby mocno zużytą. Praktyczny strój turystyczny, to pończochy, krótkie spodnie i kurtka z dającym się postawić kołnierzem. Pożądane w porze letniej jako wierzchnie okrycie — płaszcz nieprzemakalny lub peleryna, ponadto, choć nie niezbędny, pled lub koc.

Ubiór dziewcząt stanowią: spódniczka wełniana, niezbyt długa i niezbyt wąska, i lekka bluzka jasna, wysokie sznurowane obuwie z niskim obcasem, peleryna lub pled, czapka sukienna.

Dla przechowania i noszenia najniezbędniejszych rzeczy najbardziej odpowiedni jest *plecak* (worek turystyczny). W plecaku umieścić należy: zapasową bieliznę, kostjum kąpielowy, ręcznik, mydło, grzebień, szczoteczkę do zębów, manierkę, łyżkę, widelec, nóż, igły, nici, agrafki, guziki, szczotkę do czyszczenia, sznurowadła, kawałek sznurka, latarkę elektryczną, zapałki, w razie potrzeby także sweter, lekkie chodaki i t. p.

Dziewczęta powinny ponadto wziąć bluzkę na zmianę i chustkę na głowę.

Oddzielnie, najlepiej w lekkich woreczkach, zaciąganych sznurkiem, lub w puszkach, umieszczamy w plecaku *prowiant:* z grupy węglowodanów — pieczywo, cukier, czekoladę, owoce świeże lub suszone; z grupy białkowej — jaja na twardo, ser, mięso pieczone lub smażone, ewent. wędliny (niezbyt często) lub konserwy

mięsne; z grupy tłuszczów—masło, smalec, słoninę. Należy przedewszystkiem brać pokarmy świeże, niełatwo ulegające zepsuciu i takie, które dostarczają ustrojowi dużo energji.

W razie zamierzonego gotowania w drodze zabiera się oczywiście także potrzebne produkty i przybory.

Ponieważ większość szkolnych schronisk noclegowych nie jest zaopatrzona w pościel, zaleca się zabranie lekkiego prześcieradła lub śpiwora (worek do spania).

Mapę zwiedzanej okolicy, przewodnik, legitymację, zegarek, gwizdek lub trąbkę dla sygnałów, ew. kompas i aparat fotograficzny należy oczywiście również mieć przy sobie. Pieniądze należy nosić w specjalnej sakiewce na piersi.

W górach duże usługi oddaje laska, służąca za podporę i pomoc przy wspinaniu się i schodzeniu. Najpraktyczniejszą jest ciupaga zakopiańska lub toporek huculski.

Apteczkę podręczną powinien nosić sam przewodnik lub sanitarjusz. Każdy z uczestników wycieczki natomiast powinien mieć przy sobie środki do pielęgnowania nóg, jak talk lub puder cynkowy, ewentualnie łój salicylowy i wazelinę.

W skład apteczki wchodzą: paczka wyjałowionej, białej gazy (uszczelniona), 3 opaski szerokości 3, 5 i 10 cm.,— paczka waty zwykłej i wyjałowionej, przylepiec, jodyna (korek szklany), woda utleniona do obmywania ran (3% łyżka na szklankę wody), — tabletki octanu glinowego (płyn Burowa: 1 — 2 tabletek na ½ litra wody) lub gotowy jego rozczyn, — kryształki nadmanganianu

potasu (do odkażania, szczypta na szklankę wody), krople walerjanowe na eterze, waselina borna, łój salicylowy, ceratka do okładów, szczypczyki, agrafki, mydło i szczoteczka do rąk.

Wycieczki i wędrówki piesze.

Wycieczki piesze może dziatwa odbywać już od 10 roku życia. Do lat 12 *marsz dzienny* nie powinien przekraczać 10 klm., obciążenie zaś 2 klg. Dla dziatwy w tym wieku racjonalne są wycieczki nie dłuższe, niż jednodniowe, zawsze z nauczycielem, jako przewodnikiem i opiekunem.

Młodzież w wieku 12 — 16 lat może odbywać marsze dzienne, dochodzące do 15 klm., przy obciążeniu 5 — 6 klg.

Młodzież powyżej lat 16 może przebywać dziennie 20—25 klm., podczas wycieczek kilku, a nawet kilkunastudniowych. Maximum obciążenia 6 — 8 klg.

Obciążenie nie powinno przenosić sił wędrowca, tem bardziej, że często ma ono większy wpływ na wytwarzanie ciepła niż sam marsz, że ujemnie wpływa na ruchomość klatki piersiowej i łatwiej wywołać może objawy zmęczenia serca. Należy zatem raczej schodzić poniżej podanych norm, a nigdy ich nie podwyższać. Z tego też powodu przybory, przeznaczone na wspólny użytek grupy wycieczkowej, powinny być między uczestników rozdzielone.

Drogę, którą ma się przebyć, należy obliczać przezornie, — przy obliczaniu brać pod uwagę nietylko długość jej, ale również charakter drogi i warunki marszu.

Zmniejszyć należy marsz dzienny przy trudniejszych warunkach, jak np. gorąco, wiatr, słota, teren piaszczysty lub pagórkowaty.

Maszerować należy w tempie wolnem. Czas przebycia 1 klm. drogi: 13 — 15 minut, t. j. 4—4.5 km. na godzinę. Im trudniejsze warunki marszu, im większa liczba wędrowców lub im dalsza odległość, tem mniejsza powinna być szybkość.

Jeszcze wolniej maszeruje się w terenie pagórkowatym, dolicza się bowiem 15 minut czasu marszu przy każdem wzniesieniu o 100 m. (łatwo obliczyć z mapy), w terenie górzystym dolicza się 20 minut.

Podczas marszu unika się dróg pełnych kurzu, a w czasie upałów zbyt słonecznych.

Odpoczynki mają zapobiec zmęczeniu. Pierwszy odpoczynek powinien nastąpić po 15 minutach marszu, celem poprawienia usterek w ubraniu, załatwienia potrzeb i t. p. Po każdej godzinie marszu konieczny jest odpoczynek 10 — 15 minutowy, po odbyciu połowy drogi odpoczynek 1-godzinny, — po przybyciu do celu — jeszcze dłuższy.

Miejsce postoju powinno być zawsze suche i niewystawione na wiatr; nie nadają się na nie łąki, które są zawsze wilgotne.

W czasie upałów nie należy odbywać marszu w godzinach południowych (od 11 — 16).

Unikać przemoknięcia; jeżeli to się stało, nie robić odpoczynku, lecz maszerować żwawo dalej i w najbliższym schronie zmienić jak najprędzej odzież.

Unikać należy przeznaczania nocy na jazdę np. koleją, jeśli w następnym dniu ma się

odbyć dalszą drogę pieszo, zwiedzić miasto lub okolicę.

Jeżeli w czasie wycieczki ma się odbyć kąpiel, to może to nastąpić tylko w miejscu niegłębokiem, zbadanem przedtem przez umiejących dobrze pływać i po wyraźnem oznaczeniu przestrzeni, przeznaczonej na kąpiel. Kąpiel taka powinna być krótkotrwała, kilkuminutowa.

Śpiew powinien towarzyszyć wycieczkom i być ich najmilszem urozmaiceniem, zarówno w marszu, jak i na postojach, w schroniskach. Należy śpiewać dużo i poprawnie.

Pieśń powinna wyrażać radość, zapał, krewkość młodzieńczą, dumę rycerską, siłę i wiarę w czyn. Przy wyborze pieśni należy korzystać ze skarbnicy pieśni ludowych, historycznych, legjonowych, artystycznych, unikać natomiast piosenek kabaretowych, rewjowych i innych głupich, niemoralnych, pustackich.

Na zimnie, w czasie marszów pod górę, pod wiatr, po piasku i na drogach pełnych kurzu, ze względów zdrowotnych śpiewać nie należy. Ze względu na porządek publiczny nie należy też śpiewać w czasie przemarszów przez większe miasta.

Dobrze jest śpiewać na zmianę, t. j. nie śpiewają wszyscy naraz, lecz kolejno grupy (rozumie się przy większej liczbie uczestników). Taki śpiew mniej męczy.

Przyjemną i pożyteczną rozrywką oraz prawdziwie szlachetnym sportem turystycznym są piesze wędrówki jedno lub kilkudniowe od schroniska do schroniska, przy dziennym marszu kilkunastokilometrowym. Pomnażają one siły i zdrowie, wzmacniają serce i płuca, przygoto-

wują do długotrwałych wysiłków, uczą wytrzymałości fizycznej i pokonywania zmęczenia, wyrabiają energję, odwagę i hart woli.

Wycieczki górskie.

Wycieczki górskie wymagają pewnego zasobu sił i zdrowia, przedewszystkiem jednak wprawy, do której dochodzi się tylko drogą wyćwiczenia i stopniowania wysiłku. To też wycieczek dziatwy szkolnej do lat 12 nie należy wogóle prowadzić w tereny górskie, młodzież zaś po 12 roku życia można prowadzić w góry, teren jednak winien być wybrany odpowiednio do jej sił i możliwości fizycznych. Uprawianie turystyki górskiej należy zalecać młodzieży po 16 roku życia, odznaczającej się dobrym stanem zdrowia i mającej za sobą odpowiednią zaprawę turystyczną w terenie płaskim i w średnim terenie górskim.

Terenem turystyki górskiej młodzieży szkolnej powinny być głównie Beskidy i to zarówno zachodnie, jak i wschodnie.

Wycieczki w Tatry, zwłaszcza wycieczki szczytowe, przedstawiają wiele niebezpieczeństw i trudności. To też młodzież powinna zwiedzać Tatry tylko pod opieką nauczycieli lub rodziców. Młodzież nie powinna nigdy odbywać szczytowych wycieczek wysokogórskich w nieodpowiedniem ubraniu i obuwiu, w nieodpowiednich porach roku, bez opieki i pomocy wykwalifikowanych przewodników, prawdziwych taterników.

Uwaga: Sprawę wycieczek szkolnych w tereny górskie, zwłaszcza w Tatry, reguluje okólnik Ministerstwa z dnia 13 marca 1934. (I. W. F. 1007/34), patrz. str. 29.

W górach należy zawsze pamiętać o wpływie wzmożonej pracy mięśniowej i o wpływie odmiennego klimatu na organizm. Wycieczkę górską powinien poprzedzać 2—3 dniowy czas zaprawy w klimacie górskim oraz krótsze wycieczki (pół lub jednodniowe) po bliższych zboczach górskich, w odpowiedniem ubraniu turystycznem i z obciążeniem. Nie należy nigdy rozpoczynać od wycieczki na większą skalę, ani też kosztem przemęczenia dążyć do przebycia dłuższej przestrzeni lub osiągnięcia szczytu.

Na wycieczkach górskich nie wolno się śpieszyć. Krok powinien być miarowy, wolny, oddech zaś i wydech należy stosować do miary kroku. Oddechy powinny być wolne a głębokie. Powietrze wciągać należy wyłącznie nosem. Im większe nachylenie stoku, tem krok wolniejszy. Podczas marszu w górę wystrzegać się mówienia.

Odpoczynki powinny być częste. Polegają one na przerwaniu marszu na 1 — 2 minuty w pozycji stojącej. Ilość odpoczynków zależeć powinna od warunków marszu i od drogi mniej lub więcej męczącej. Przy wspinaniu się na miejsca strome, w razie zadyszania się, należy urządzać sobie odpoczynek w pozycji stojącej tak długi, dopóki tempo oddechu i uderzeń serca nie wróci do prawidłowego stanu. Nie wolno zaniechać odpoczynku, gdy wystąpią jakiekolwiek objawy zmęczenia, jak np. uczucie osłabienia, drżenie rąk i nóg i t. p.

Nie należy wspinać się ku szczytom prosto z dolin przez stromo spadające zbocza. Do wyjścia na szczyty należy używać dróg pośrednich, chociażby dalszych, ale mniej męczących,

prowadzących przez wstępne szczyty, boczne ramiona, odnogi i odgałęzienia grzbietów i pasm szczytowych. Jeśli musimy iść stokiem góry bezpośrednio, należy do wyjścia na szczyt wykorzystywać przełęcze między szczytowemi wzniesieniami.

Przebywanie lasów i borów w górach wymaga zmysłu orjentacyjnego, umiejętności czytania mapy i posługiwania się kompasem, przedewszystkiem jednak doświadczenia. Trzymać się należy dróg głównych i ścieżek, oznaczonych znakami turystycznemi, w lasach płajów i ścieżek lasowych. W razie zabłądzenia, należy, idąc w górę kierować się ku punktom najwyższym lub wybrać drogę, która pnie się wyżej, idąc w dół, schodzić należy pochyłością terenu ku dolinom lub ścieżkami w dół opadającemi. Zbłądzenie przypłacić musimy nadłożeniem drogi i przedłużeniem wycieczki.

Wycieczkę należy tak planować, by innej drogi używać do wejścia, innej do zejścia z góry, przyczem krótszą drogę stromą wybiera się do zstępowania.

Wszystkie ważne szlaki wycieczkowe w górach są wyznakowane. Nad pracami około prowadzenia, znakowania i naprawiania szlaków turystycznych w Tatrach i Beskidach czuwa Polskie Towarzystwo Tatrzańskie. Szlaki turystyczne biegną wzdłuż dróg kołowych, ścieżek oraz niekiedy na przełaj. W partjach górskich, gdzie brak ścieżek, P. T. T. urządza specjalne ścieżki turystyczne.

Zasadniczym sposobem znakowania szlaków turystycznych jest malowanie barwnego znaku poziomemi barwnemi paskami na białem tle t. j.

jednego paska barwnego pomiędzy dwoma białemi, co umożliwia spostrzeganie znaku nawet w nocy. Do znakowania używa się barw tylko jednolitych a więc: białej, czerwonej, niebieskiej, zielonej, żółtej i czarnej (tej ostatniej tylko na szlakach bocznych). Znaki umieszcza się na kamieniach, pniach, skałach, drzewach, budynkach i t. p. — uzupełnia się zaś je tabliczkami wskaźnikowemi i informacyjnemi.

Odległości w górach oznacza się nie kilometrami, ale czasem, potrzebnym na ich przebycie. Czas ten zależny jest od stopnia nachylenia terenu; czas zatem przebycia 1 km. może wynosić 10 min., może też wynosić 30 minut — (czas, podawany przez górali, należy zawsze pomnożyć przez 2).

Porą najlepszą do odbywania wycieczek w góry jest okres od czerwca do października. W górach należy zawsze liczyć się ze zmianami pogody. W czasie deszczu, zwanego siąpaniem, trwającego uporczywie nieraz kilka dni z rzędu, w góry wybierać się nie należy. Idąc na wycieczkę w góry, należy zawsze zabierać ze sobą ciepłą odzież, w górach bowiem różnice temperatury są duże.

Na wycieczki w góry nie należy nigdy wybierać się w pojedynkę. Przy układaniu planu wycieczki nie należy wyznaczać na jedną dobę zbyt długiego marszu: obliczać maksymalnie 8 godzin z odpoczynkiem.

Miejsca w schroniskach górskich należy uprzednio zamówić lub upewnić się, iż będą wolne.

U w a g a: Zasady turystyki górskiej podaje książka *Z. Klemensiewicza*: „Zasady taternictwa". Lwów 1913. Nakł. Sekcji Turystycznej Tow. Tatrzańskiego. Cena egz. opr. 2 zł.

10 przykazań higjenicznych dla młodych turystów.

1. W wycieczce bierz udział tylko wtedy, gdy jesteś zupełnie zdrów. W przeddzień wycieczki przygotuj plecak, przytem nie obciążaj go zbytnio, sprawdź, czy dobrze ci leży na grzbiecie. Idź spać wcześnie. W dniu wymarszu wstań o takiej porze, byś przed zbiórką zdążył spokojnie zjeść ciepłe śniadanie.

2. Maszeruj w tempie wolnem. Staraj się co kwadrans choć na chwilę odpocząć, nie siadając. Na dłuższych odpoczynkach siedź lub leż z wyciągniętemi nogami, przytem unikaj siadania na wilgotnej ziemi. Odpoczywając podczas pogody wietrznej, zwłaszcza, gdy odzież twa uległa przepoceniu, okryj się płaszczem, peleryną lub pledem.

3. W razie bólu głowy, osłabienia, zadyszki, bicia serca, zaćmienia w oczach, odpocznij natychmiast.

4. Podczas upału, gdy maszerujesz w słońcu, miej głowę przykrytą. Odchyl kołnierz od koszuli, zawiń sobie rękawy. Pod kapelusz lub czapkę możesz podłożyć chustkę, zmoczoną w wodzie.

5. Noś podczas marszu ubranie i obuwie luźne, nieuciskające. Na dłuższe marsze smaruj stopy łojem.

6. Po marszu wymocz nogi w wodzie: w zimnej kilka, jeżeli w letniej — to kilkanaście minut. Potem starannie je wytrzyj i zapudruj pudrem cynkowym lub talkiem.

7. Zabieraj ze sobą jako prowiant pokarmy posilne, nie podlegające łatwo zepsuciu (chleb, masło, jaja na twardo, cukier, czekolada i t. p). Unikaj picia wody podczas marszu, gdyż to potęguje pragnienie. Na postojach unikaj picia wody i napojów (limonjady, kwasów) ze źródeł niepewnych. Za napój używaj mleka, lekkiej kawy lub lekkiej herbaty.

8. Kąp się tylko pod dozorem starszych, w miejscu znanem i bezwzględnie bezpiecznem. Wchodź do wody po

ostygnięciu ciała. Przebywaj w wodzie nie dłużej nad 5 minut. Bezpośrednio po jedzeniu kąpieli nie używaj.

9. Z potrzebami naturalnemi załatwiaj się na przystankach, byś w drodze nie potrzebował dopędzać kolegów.

10. Podczas wycieczek dbaj o dostateczny sen, tylko bowiem mając mózg wypoczęty, możesz odnieść z wycieczki korzyść dla ducha i ciała. Nie kładź się nigdy spać na gołej, zwłaszcza wilgotnej ziemi. Zrób sobie posłanie ze słomy, siana, przykryj je kocem. Przed spaniem zmień koszulę. Nie śpij nigdy w mokrem obuwiu lub wilgotnych skarpetkach. Zasypiając przy ognisku trzymaj nogi, skierowane w stronę ognia.

Pomoc doraźna w nagłych wypadkach.

Krwawienie. Należy odróżnić, czy mamy do czynienia z krwawieniem z tętnic (krew koloru jasno-czerwonego tryska jak z fontanny), czy z żył (krew jest ciemna, płynie powoli), czy też z najmniejszych naczyń.

W pierwszym przypadku należy ucisnąć tętnicę powyżej rany, t. j. pomiędzy raną a sercem (na kończynach przez okrężne ściśnienie opaską kończyny wraz z tętnicą powyżej miejsca krwawiącego, w drugim poniżej rany t. j. dalej od serca niż jest rana (czasami wystarczy opatrunek, uciskający samą ranę i uniesienie kończyny do góry), w trzecim, który spotyka się najczęściej, uciska się całe miejsce krwawiące. Ucisku silnego nie należy stosować bez lekarza dłużej nad kilka godzin, dłuższe bowiem wstrzymanie dopływu krwi do danego miejsca może wywołać jego zgorzel czyli gangrenę.

Ucisnąć ranę można za pomocą gazy; na nią kładzie się watę i owija bandażem.

Krwotok z nosa. Choremu zabronić wycierać nos. Należy chorego rozpiąć i posadzić go prosto bez pochylenia głowy w dół lub w tył (bo wtedy krew spływać będzie do gardła).

Położyć zimny okład na nos i kark, na kończyny okłady ciepłe. Otwór nosowy dobrze jest zatkać długim, wąskim paskiem gazy sterylizowanej, grzbiet nosa uciskać palcami lub bandażem.

Omdlenie. Zemdlałego ułożyć tak, aby głowa jego znajdowała się możliwie nisko. Ubranie rozpiąć w celu zapewnienia swobodnego krążenia krwi. Ostrożnie dawać do wąchania nieco eteru lub amonjaku, pryskać na twarz wodę zimną, rozcierać ciało. Nieprzytomnemu choremu nie wlewać nic do ust, gdyż może się udusić; środki trzeźwiące krople walerjanowe, eter) można dawać dopiero wtedy, gdy chory przyjdzie do przytomności.

Oparzenia. W razie oparzenia 1-go stopnia — zaczerwienienie skóry — położyć okład z roztworu sody (łyżeczkę na szklankę wody). W razie oparzenia 2-go stopnia — bąble na skórze — przekłuć bąble igłą przepaloną, wypuścić płyn, nie zdzierając bąbli; na miejsce oparzone położyć kawałek gazy, zmaczanej w mieszaninie oleju lnianego z wodą wapienną (w równych częściach), lub gazy, posmarowane wazeliną; na to położyć kawałek waty i przewiązać bandażem. W oparzeniach 3-go stopnia — głębokie spalenie tkanek — obmyć oparzone miejsce rozczynem sody i opatrzyć jak wyżej.

Obce ciało. Z oka usunąć przez przemycie wodą lub też odciągnąwszy powiekę dolną, a w razie potrzeby, odwróciwszy powiekę górną, usunąć obce ciało rogiem czystej chusteczki albo kawałkiem waty, umaczanej w wodzie. (Górną powiekę odwracamy w ten sposób, że każemy choremu patrzeć na swoje stopy, chwytamy palcami lewej ręki lekko za rzęsy powieki górnej a kciukiem prawej ręki — przyciskamy ją i na nim powiekę wywracamy). Ciał obcych, które tkwią nieraz mocno w rogówce, nie należy ruszać, — oczodół się jedynie pokrywa watą, zawija opaską i chorego czemprędzej zaprowadza się do lekarza.

Jeżeli obce ciało znajduje się w uchu lub w nosie należy zwrócić się do lekarza, gdyż często nieumiejętne zabiegi wpychają obce ciało dalej. Owady, które wlazły do ucha, można zalać oliwą.

W razie, gdy ktoś całkiem połknie kawałek szkła, kość lub inny przedmiot z ostremi brzegami, należy dawać mu do jedzenia dużo ziemniaków tłuczonych, ryżu gęstego lub kaszy. Jeżeli zaś nastąpi udławienie, t. j. większy np. kęs utknie w gardle, zamykając wejście do tchawicy, należy chorego oprzeć brzuchem o stół i silnie uderzyć pięścią między łopatki, co wywoła wstrząśnienie i może ułatwić wykaszlanie obcego ciała. Jeżeli to nie pomoże, należy starać się wydobyć je jednym lub dwoma palcami, wprowadzonemi głęboko do gardła, co przynajmniej obluzuje kęs i pozwoli go wyrzucić z kaszlem. Kęs, tkwiący w przełyku, można zepchnąć w dół dwoma łykami wody.

Ranę każdą do chwili przybycia lekarza należy opatrzyć w sposób aseptyczny, to znaczy bezgnilny (wolny od zarazków); w tym celu należy skórę naokoło rany obmyć wodą utlenioną, benzyną lub zajodynować, nałożyć na ranę kawałek gazy sterylizowanej, potem kawałek waty i przewiązać bandażem. Osoba, robiąca opatrunek, powinna przedtem dobrze umyć ręce szczoteczką i mydłem. Jeżeli to niemożliwe, należy zwrócić pilną uwagę na to, aby nie dotknąć palcami niczego, co się styka bezpośrednio z raną.

Porażenia z gorąca i t. zw. porażenie słoneczne. Położyć chorego w cieniu głową wysoko, rozpiąć ubranie, zimne okłady na głowę, zmywania (nie nacierania), w razie przytomności podanie zimnej wody do picia oraz środków podniecających (kawa, krople walerjanowe).

Porażenie piorunem. Rozcierać ciało, stosować środki podniecające i sztuczny oddech.

Stłuczenie lub uraz. Na miejscu stłuczenia położyć natychmiast okład z wody zimnej lub z wody Burowa, przy-

kryć ceratką i obandażować. Tak samo należy postępować przy urazie oka.

Ukąszenie przez owady. Miejsca ukąszonego nie ślinić, nie zalepiać plasterkami. Usunąć żądło za pomocą szczypczyków, nalać na ukąszone miejsce kroplę amonjaku.

Ukąszenie przez psa lub kota wściekłego, przez żmiję i t. p. Przewiązać nogę, rękę powyżej rany paskiem, chustką, potem przypalić ją nożem, drutem rozpalonym, jodyną, ewentualnie rozciąć ranę i wymyć bardzo mocnym rozczynem nadmanganianu potasu. Skierować osobę ukąszoną natychmiast do specjalnego zakładu leczniczego.

Utonięcie. Usunąć wodę z dróg oddechowych. W tym celu osoba ratująca przewiesza topielca przez swe zgięte kolano twarzą na dół, podtrzymuje mu lewą ręką głowę, prawą zaś położoną na plecach, uciska rytmicznie jego klatkę piersiową. Gdy z topielca przestaje wylewać się woda, należy go położyć na wznak i stosować oddech sztuczny. Dawać mu do wdychania amonjak, rozcierać ciało, a gdy chory oprzytomnieje, podawać mu ciepłe napoje oraz środki trzeźwiące.

Zwichnięcie jest to wysunięcie się kości ze stawu, który przybiera wtedy inny kształt. Ułożyć chorego wygodnie, zwichniętą kończynę unieruchomić; zwichniętą kończynę górną wziąć na temblak, t. j. trzymać ją na trójkącie z chustki, której koniec zawiązuje się na węzeł na karku, Na miejsce zwichnięcia kłaść przed przybyciem lekarza zimne okłady.

Złamanie rozpoznać można po bardzo żywym bólu, wzmagającym się przy dotyku lub poruszaniu, po zmianie kształtu kończyny (porównaj uszkodzoną kończynę ze zdrową). Złamana kość objawia nieprawidłową ruchomość w miejscu złamania i trzeszczenie przy ruchu, czego jednak nielekarzowi swierdzać niewolno.

W razie złamania kończyny dolnej ułożyć chorego wygodnie i unieruchomić złamaną kończynę zapomocą sztywnych podpórek (tektura, deseczka i t. p.), które miękko się wyściela (wata, chustki, siano i t. p.) i przymocowuje nazewnątrz do uszkodzonej części ciała. Złamaną kończynę górną wziąć ponadto na chustkę, jak wyżej. Żadnych prób nadciągania, zestawienia nie dokonywać.

Ważniejsze środki opatrunkowe i odkażające. Patrz rozdział: Ekwipunek — podręczna apteczka polowa (str. 60).

Podręczniki:

Dr. J. Misiewiczówna: Podręcznik ratownictwa dla Kół Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża. Warszawa, 1931 Wyd. P. Cz. K.

K. Panek: Higjena turysty. Lwów.

Wypadki narciarskie: Krótka instrukcja ratownicza przy wypadkach narciarskich i katastrofach lawinowych. Kraków 1934. Nakł. Tow. Krzewienia Narciarstwa.

Ochrona przyrody.

Młodzież, wyruszająca na wycieczki krajoznawcze, powinna zaznajamiać się z zabytkami przyrody okolicy oraz zwiedzać Parki Narodowe i rezerwaty.

Obecnie mamy w Rzeczypospolitej Polskiej 7 Parków Narodowych, a to: w Tatrach (niezrealizowany jeszcze w zupełności plan tego Parku obejmuje całe Tatry polskie i przeważną część Tatr, położonych w Czechosłowacji), w Pieninach (732.66 ha), na Czarnohorze (1512 ha), Babiej Górze (1046.05 ha), w Białowieży (4772.54 ha) i w Puszczy Jodłowej w górach Świętokrzyskich, gdzie utworzony został Park Narodowy imienia Stefana Żeromskiego o powierzchni 1164 ha. W roku 1933 otwarty został Wielkopolski Park Narodowy, położony nad pięknem jeziorem w Ludwikowie pod Poznaniem. Obszar jego wynosi 403.63 ha.

Oprócz Parków Narodowych, rozsiane są po całej Polsce liczne, mniejsze lub większe rezerwaty, t. j takie obszary, które ze względu na piękno ich krajobrazu lub wartości zabytkowe ich przyrody są wyjęte z pod wszelkiego użytkowania.

Rezerwatów leśnych posiadamy w Polsce obecnie 67, stepowych 17, torfowiskowych 10, skalnych 6, jeziornych 3, podziemnych 2, rezerwatów zwierzęcych, t. j. utworzonych głównie lub wyłącznie dla ochrony pewnych gatunków

zwierząt 13. Ogólna powierzchnia tych rezerwatów wynosi łącznie z Parkami Narodowemi ok. 25.434. ha.

Z pośród wielu rezerwatów na szczególną uwagę zasługują: rezerwat jeziora Świtezi, rezerwat imienia Władysława Orkana w Gorcach i rezerwat u źródeł Wisły na Baraniej Górze, którego celem jest ochrona źródlisk rzeki Wisły oraz pralasów, położonych na zboczach Baraniej Góry.

Krajobraz z pojezierza brodnickiego.

Niektóre ze schronisk wycieczkowych, położone są tuż przy Parkach Narodowych lub przy rezerwatach, jak np. w Białowieży, w Bodzentynie, w Gdyni, w Kartuzach, w Krościenku nad Dunajcem, w Mszanie Dolnej, Nowej Słupi, Nowogródku, Nowym Sączu, Nowym Targu, Ojcowie, Poznaniu, Rytrze, Skale, w Sromowcach Niżnich, Wielkiej Wsi, Wiśle, Witowie, Zakopanem, Zawoji, Żabiu, Żarnowcu i in. Inne, choć więcej oddalone od Parków Narodowych

i rezerwatów, dają jednakże również możność odbycia do nich wycieczek.

Poza Parkami Narodowemi i rezerwatami należy zwracać uwagę na t. zw. zabytki przyrody, których nie brak w żadnym zakątku naszego kraju. Zabytkami takiemi są: sędziwe i okazałe drzewa, piękne stare parki, osobliwe kształty skał, wielkie głazy narzutowe, piękne źródła i wodospady, jaskinie podziemne, ozdobione często naciekami lub będące cmentarzyskami wymarłych zwierząt i t. p.

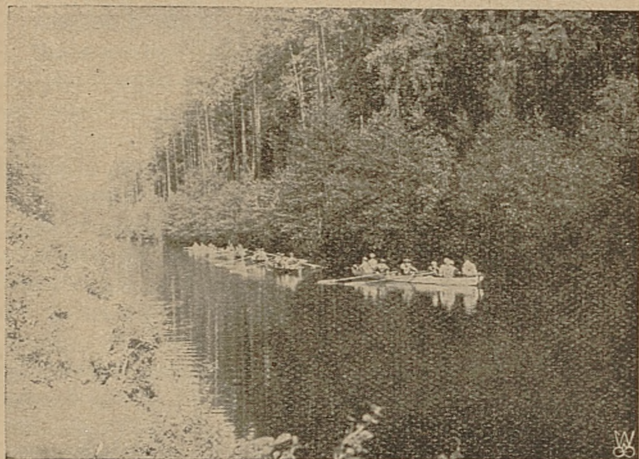

Na stokach Baraniej Góry.

Do wdzięcznych zadań młodzieży, wyruszającej co dnia na wycieczki z każdego domu wycieczkowego, powinno należeć pilne wyszukiwanie takich zabytków, fotografowanie ich, mierzenie wymiarów obwodu szczególnie dużych okazów drzew, wnoszenie na mapę położenia głazów narzutowych, osobliwych skał, — słowem pociągająca i dla wiedzy naszej o za-

bytkach rodzimej przyrody ważna praca nad dokładnem zainwentaryzowaniem wszystkich zabytków przyrody polskiej, które z jakiegokolwiek powodu zasługują na uwagę i ochronę.

Materjały, zebrane w ten sposób, powinny być nadsyłane do biura Państwowej Rady Ochrony Przyrody w Krakowie (ul. Lubicz 46).

Na Kanale Augustowskim.

Interesujący się zagadnieniami ochrony przyrody polskiej znajdą bogatą literaturę w wydawnictwach Państwowej Rady Ochrony Przyrody (na składzie w Ekspedycji Wydawnictw Kasy im. Mianowskiego, Warszawa, Pałac Staszica), oraz w licznych artykułach, ogłaszanych w pismach krajoznawczych i turystycznych. Dla Kół młodzieży krajoznawczej, których organem jest

pismo „Orli Lot", dodawany jest bezpłatny dodatek, poświęcony zagadnieniom ochrony przyrody, wydawany przez Państwową Radę Ochrony Przyrody.

W roku 1932 ukazała się książka p. t. „Skarby przyrody i ich ochrona", gdzie w 16-tu rozdziałach, napisanych przez najlepszych znawców przedmiotu, dany jest obszerny materjał teoretyczny i faktyczny ze wszystkich dziedzin ochrony przyrody; jest to jakgdyby pierwszy polski oryginalny „podręcznik" tego przedmiotu. Wydany na dobrym papierze ilustracyjnym, zawiera 119 pięknych rycin. Cena zł. 12.— Do nabycia w ekspedycji wydawnictw Kasy im. Mianowskiego, Warszawa, Pałac Staszica, Nowy-Świat 72.

Wiele wiadomości bieżących z dziedziny ochrony przyrody w kraju i zagranicą, wśród których uwzględniany jest stale udział młodzieży polskiej w tej pracy, zawierają roczniki „Ochrony przyrody"; ostatni XIII-ty z r. 1933, w cenie zł. 8; — nabyć je można również w Kasie im. Mianowskiego.

Parki Narodowe i Rezerwaty leśne.

W Parkach Narodowych i rezerwatach leśnych, należących do Skarbu Państwa, w miarę ich udostępniania dla zwiedzających, wprowadzane są stopniowo przepisy regulujące zarówno ruch zwiedzających, jak ich ustosunkowanie do otoczenia w tych objektach. Przykładem takich przepisów są już wprowadzone w życie w Parku Narodowym „Puszcza Jodłowa" im. Żeromskiego w Górach Ś-to Krzyskich (patrz str. 83).

Podobne przepisy z niewielkiemi zmianami dotyczącemi opłat wstępu, poruszania się po rezerwacie, środków lokomocji, możliwości obozowania i ustosunkowania do objektów specjalnych każdego z rezerwatów — wprowadzone będą w czasie najbliższym na terenie Parków: w Białowieży, w Pieninach, na Czarnohorze; rezerwatów: cisowego oraz w Kniaźdworze pod Kołomyją i Kępy Radłowskiej pod Gdynią.

Na terenie Parków Narodowych i rezerwatów państwowych prowadzone są prace inwentaryzacyjne, których celem jest — między innemi — również ustalenie i powiązanie ze szlakami dla zwiedzających—osobliwości przyrodniczych i krajoznawczych, godnych widzenia. Prace te prowadzone są przez Administrację Lasów Państwowych pod kierownictwem Zakładu Doświadczalnego Lasów Państwowych w Warszawie (ul. Wawelska 54), gdzie można zasięgać informacyj i wskazówek dotyczących zwiedzania poszczególnych objektów. Na terenie poszczególnych objektów powinna być zastosowana zasada skomunikowania się z kierownictwem jednostki (kierownikiem Parku, nadleśniczym, leśniczym), które zawsze znacznie ułatwi, a często nawet umożliwi, zapoznanie się ze wszystkiemi osobliwościami objektu. Przy dalszych wycieczkach, do większych Parków i rezerwatów, gdzie wchodzą w rachubę trudności komunikacyjne i zakwaterowania, polecenia godnem jest zwracanie się już przy planowaniu wycieczki, w terminie możliwie wczesnym, do kierownictwa Parku lub odnośnego nadleśnictwa, administrującego rezerwatem.

Niżej wymienia się kolejno województwami najważniejsze objekty godne zwiedzenia z podaniem szczegółów, dotyczących: źródeł informacyj, komunikacji, zakwaterowania i t. d.

Województwo Białostockie:

1. *Park Narodowy w Białowieży* — Zwierzyniec żubrów pod Białowieżą oraz szereg mniejszych rezerwatów przyrodniczych, położonych koło Białowieży. Muzeum. Informacyj udziela Zarząd Parku Narodowego w Białowieży. Karty wstępu i przepustki do Parku, Zwierzyńca i Muzeum kosztują łącznie zł. 1.50, dla młodzieży szkolnej i akademickiej — groszy 60.
2. *Jezioro Wigry* — obrzeża, rezerwat leśny Wasilczyki— informacji udziela Nadleśnictwo Wigry — Suwałki.
3. *Rezerwat Grzędy* pod Rajgrodem w Augustowskiem — Nadleśnictwo Rajgród poczta Rajgród — dojazd autobusem z Augustowa lub Białegostoku.

Województwo Kieleckie:

1. *Park Narodowy „Puszcza Jodłowa" im. Żeromskiego.* Administruje Parkiem Nadleśnictwo Ś-ta Katarzyna, poczta Bodzentyn, gdzie zasięgać można wszelkich informacyj co do zwiedzania, komunikacji i zakwaterowania oraz wyżywienia. Na terenie Parku, jak również obok położonej Góry Chełmowej (las modrzewiowy), wytknięte zostały szlaki dla zwiedzających i zarejestrowane wszelkie osobliwości godne widzenia. Wycieczki

oprowadzane są po Parku przez miejscowy personel, odpowiednio przygotowany do udzielania potrzebnych wyjaśnień. Przy Nadleśnictwie w Bodzentynie uruchomione jest schronisko na 7 miejsc (łóżka z kompletną pościelą w dwu pokojach), przy leśnictwie Nowa Słupia (pod Ś-tym Krzyżem), na 2 miejsca; noclegi w cenie po 1 zł. 50 gr. od osoby.

Województwo Krakowskie:

1. *Park Narodowy w Pieninach.* Kierownictwo Parku mieści się w Krościenku nad Dunajcem. Tam należy się zwracać w sprawie oprowadzania wycieczek.
2. *Park Narodowy Tatrzański* — w dużej części (9000 ha) jest własnością Państwa. Informacyj udziela Zarząd Lasów Podhalańskich w Zakopanem.
3. *Rezerwat na Babiej Górze,* część południowa jest pod administracją Nadleśnictwa Zubrzyca Górna, poczta Zubrzyca Górna, pow. Nowy Targ.
4. *Las lipowy w Muszynie* pod Krynicą. Nadleśnictwo Muszyna, poczta Muszyna.

Województwo Lubelskie:

1. *Rezerwat Jata pod Łukowem.* Piękny las jodłowy i mieszany o charakterze naturalnym. Zinwentaryzowany przez Zakład Doświadczalny Lasów Państwowych w Warszawie. W sprawie zwiedzania go pod kierownictwem miejscowego personelu informować się można: w Nadleś-

nictwie Łuków oraz Leśnictwie Jagodne tegoż Nadleśnictwa, poczta Łuków.

Województwo Nowogródzkie:

1. *Świteź* — jezioro i las otaczający — Park Natury, poświęcony pamięci Adama Mickiewicza — Nadleśnictwo Świteź pod Nowogródkiem.

Województwo Pomorskie:

1. *Kępa Redłowska* pod Gdynią — nadmorski Park Natury — informacje: Nadleśnictwo Chylonja pod Gdynią.
2. *Wierzchlas* — najstarszy i najlepiej utrzymany las cisowy w Polsce — informacje: Nadleśnictwo Wierzchlas, poczta Iwiec, powiat Tuchola, st. kolejowa Wierzchucin na linji Warszawa — Bydgoszcz — Gdynia.

Województwo Poznańskie:

1. *Wielkopolski Park Narodowy* pod Poznaniem (Ludwikowo), Nadleśnictwo Mosina, poczta Mosina.

Województwo Stanisławowskie.

1. *Park Narodowy na Czarnohorze* — administruje Nadleśnictwo Worochta.
2. *Las cisowy w Kniaźdworze* pod Kołomyją. Wyznaczone szlaki dla zwiedzających, zarejestrowane osobliwości. Informacje w sprawie zwiedzania: Nadleśnictwo Szeparowce, poczta Kołomyja lub Leśnictwo Kniaźdwór, j. w.
3. *Las limbowy Jasień* — Nadleśnictwo Jasień, poczta Perehińsko.

Województwo Śląskie:

1. *Rezerwat na Górze Baraniej* — Nadleśnictwo Wisła w/m.

Województwo Warszawskie:

1. *Rezerwat Puszcza Kampinoska* (Sieraków pod Warszawą) — Nadleśnictwo Kampinos, poczta Kampinos.
2. *Las Wawerski* pod Warszawą — Nadleśnictwo Drewnica.
3. *Las bukowy w Lipcach* — Nadleśnictwo Skierniewice.

Województwo Wileńskie:

1. *Zielone jeziora w Werkach* — Nadleśnictwo Wilno.

Potrzebne szczegóły co do poszczególnych rezerwatów znaleźć można w pracy wydanej przez Państwową Radę Ochrony Przyrody p. t. „Skarby Przyrody" cena 12 zł. na składzie w Kasie Mianowskiego — Warszawa ul. Nowy Świat Nr. 72.

Przepisy dla zwiedzających Park Narodowy im. Żeromskiego „Puszcza Jodłowa".

1.

Wstęp do Parku dozwolony jest jedynie za opłatą. Karty wstępu wydaje Nadleśnictwo Ś-ta Katarzyna w Bodzentynie, Leśnictwo w Nowej Słupi, oraz gajowi na terenie Parku, jak również kasa stacyjna kolejki leśnej w Zagnańsku. Cena jednorazowego wstępu wynosi 30 gr. dla dorosłych i 10 gr. dla młodzieży. Okresowe karty wstępu, ważne na cały sezon turystyczny, wydaje w cenie po 2 zł. 50 gr. Nadleśnictwo Ś-ta Katarzyna w Bodzentynie.

2.

Wstęp do Parku dozwolony jest jedynie pieszym; wjazd rowerami, motocyklami i samochodami jest zakazany; wjazd konno i pojazdami konnemi dozwolony jest tylko na wyznaczonych do tego drogach i za specjalnem zezwoleniem Nadleśnictwa Ś-ta Katarzyna.

3.

Na terenie Parku dozwolone jest przebywanie i chodzenie tylko po drogach, ścieżkach i wyznaczonych szlakach. W szczególności wzbronione jest chodzenie i wspinanie się po zboczach, urwiskach, gołoborzach i skałach, jak również chodzenie po miejscach zagrodzonych i porosłych młodym lasem (młodnikach i uprawach).

4.

Obozowanie i biwakowanie dozwolone jest jedynie na miejscach na ten cel wyznaczonych przez Nadleśnictwo Ś-ta Katarzyna.

5.

Zakazane jest zaśmiecanie Parku, zanieczyszczanie źródeł i potoków, odłupywanie skał i głazów, umieszczanie napisów i znaków zarówno na skałach, jak i drzewach i jakichkolwiek innych objektach na terenie Parku. Niedozwolone jest kąpanie się i plażowanie na terenie Parku.

6.

Zakazane jest hałaśliwe zachowywanie się na terenie Parku, oraz strzelanie.

7.

Zrywanie kwiatów i innych części roślin, wykopywanie roślin, ułamywanie gałązek jest wzbronione. Podobnie zakazane jest łowienie, zabijanie, płoszenie i napastowanie jakichkolwiek zwierząt. Zbieranie jakichkolwiek okazów dla celów naukowych, dydaktycznych i kolekcjonerskich nie jest na terenie Parku dozwolone. W szczególnych wypadkach będzie Zakład Doświadczalny Lasów Państwowych w Warszawie udzielał zezwoleń w drodze wyjątku na zbiór okazów dla prowadzących prace naukowe na terenie Parku.

8.

Dokonywanie na terenie Parku jakichkolwiek zdjęć fotograficznych, sporządzanie filmów — jeżeli te czynności nie mają charakteru amatorskiego — jest zakazane bez specjalnego zezwolenia Nadleśnictwa Ś-ta Katarzyna. Również wzbronione jest prowadzenie na terenie Parku handlu kramnego, stałego bądź przenośnego — poza miejscami na to przeznaczonemi i za specjalnem pozwoleniem Nadleśnictwa Ś-ta Katarzyna.

9.

Wszelkie obowiązujące przepisy policyjne ustaw leśnych, łowieckich i rybackich mają zastosowanie na terenie Parku i muszą być bezwzględnie przestrzegane. W rachubę wchodzić mogą w szczególności zakazy: palenia ognisk i tytoniu, zbierania jagód i grzybów, noszenia broni palnej, wprowadzania psów i łowienia ryb.

10.

Zwiedzający Park Narodowy obowiązani są podporządkować się wezwaniom i wskazówkom służby leśnej.

11.

Służbie leśnej na terenie Parku przysługuje prawo ściągania z winnych przekroczeń powyższych przepisów porządkowych kar pieniężnych.

O zachowywaniu się podczas wycieczek w stosunku do żywej i martwej przyrody.

Tysiące wycieczek szkolnych przebiega rok rocznie Polskę wzdłuż i wszerz. Poza szkołą odbywa młodzież wycieczki, organizowane przez koła młodzieży krajoznawczej lub przez kierowników obozów harcerskich. O ile kierownictwo wycieczki spoczywa w ręku znawcy i miłośnika przyrody, niema niebezpieczeństwa niszczenia przyrody przez młodzież. Jednakże przeważna część wycieczek, choć jest z reguły kierowana przez osoby starsze, ustosunkowuje się do przyrody niewłaściwie, a zdarza się niestety nierzadko, że po przejściu takiej wycieczki las lub łąka przedstawiają obraz pożałowania godnego zniszczenia. To też jest rzeczą konieczną, aby przed każdą wycieczką kierownicy ich zaznajamiali uczestników nietylko z planem i celem wycieczki, ale także i z przepisami, dotyczącemi zachowywania się wycieczek wogóle, zwłaszcza zaś w przyrodzie z punktu widzenia potrzeby jej ochrony.

Niezależnie od specjalnych regulaminów porządkowych, przyjętych dla pewnej miejscowości i odnoszących się do charakteru miejscowej przyrody, każdą wycieczkę obowiązywać powinny następujące przepisy o zachowaniu się w stosunku do żywej i martwej przyrody:

1. *Obserwacja roślin i zwierząt w przyrodzie.* W razie znalezienia na wycieczce przedmiotu (rośliny lub zwierzęcia), interesującego ucznia, nie powinien sam uczeń rośliny zrywać

lub zwierzęcia zabijać, lecz ma zwrócić uwagę kierownika wycieczki na ten przedmiot. O ile, według uznania kierownika wycieczki, zajdzie konieczność zerwania (wykopania) rośliny, powinien wykonać to w sposób odpowiedni sam kierownik, lub jeden z uczniów pod jego okiem. O ile schwytano zwierzę (np. chrząszcza lub motyla), kierownik powinien sam wziąć go do ręki i pokazać uczniom, w jaki sposób należy trzymać zwierzę, aby go nie uszkodzić. Po demonstracji powinien być okaz taki w zasadzie puszczany na wolność, a tylko w wyjątkowych wypadkach może on być zachowany w odpowiedni sposób dla gabinetu (muzeum) szkolnego. Rośliny, wykopywane w całości na wycieczkach, należy w zasadzie, po przeprowadzeniu na nich demonstracji, wsadzać z powrotem do ziemi. Gałązki drzew i krzewów należy obcinać ostrym nożem i nigdy nie można pozwalać na ich łamanie lub urywanie ręką; tak samo należy postępować z pędami roślin zielnych. Jeden okaz rośliny, raz ścięty, względnie wykopany, może krążyć następnie od jednego do drugiego ucznia, tak aby wszyscy mogli na tym okazie widzieć to, na co zwrócił uwagę kierownik wycieczki. Tylko w wypadkach, gdy ma się do czynienia z rośliną bardzo pospolitą i gromadnie rosnącą, można odstąpić od tej zasady i pozwolić uczniom zebrać więcej okazów, tak aby w czasie demonstracji każdy uczeń lub każda mała grupa uczniów miała przed sobą okaz rośliny. Jeżeli chodzi o badanie zmienności form w przyrodzie, to należy zjawisko to demonstrować zawsze na najpospolitszych roślinach i najpospolitszych zwierzętach, przyczem materjał w tym celu ze-

brany na wycieczce należy przechować w muzeum szkolnem.

2. *Robienie zbiorów.* Uczniowie nie powinni zasadniczo robić żadnych zbiorów. O ile kierownik wycieczki sam zbiera dla celów naukowych rośliny lub zwierzęta, nie powinien tego czynić w czasie wycieczek z uczniami, lecz na wycieczkach, jakie sam odbywa. Do takich wycieczek można dopuszczać w drodze wyjątku pewnych uczniów, okazujących szczególniejsze zamiłowanie do nauk przyrodniczych. Należy unikać zbierania okazów do muzeum szkolnego za pośrednictwem uczniów, a jeżeli uczeń sam się zgłosi z chęcią zebrania czegoś, powinno się go przedtem dokładnie pouczyć, co i jak ma zebrać.

3. *Ochrona rzadkich gatunków zwierząt i roślin.* Kierownik wycieczki, znający stanowiska rzadkich gatunków roślin (np. storczyków) i zwierząt (np. motyli), nie powinien prowadzić w te miejsca wycieczek z uczniami; uczniom szczególnie zamiłowanym do nauk przyrodniczych można je pokazać, lecz z odpowiedniem pouczeniem o potrzebie ich ochrony.

4. *Stosunek do zabytków przyrody.* O ile w okolicy zwiedzanej na wycieczce znajdują się rezerwaty lub pomniki (zabytki) natury, znane kierownikowi wycieczki i opisane w literaturze, należy uczniom zgóry (w pouczeniu wstępnem) zwrócić na nie uwagę i dokładnie wyjaśnić ich znaczenie i wartość naukową (historyczno - pamiątkową, estetyczną, legendarną i t. p.) W rezerwatach nie wolno zbaczać ze ścieżek i zbierać roślin i zwierząt oraz wogóle należy ściśle

przestrzegać przepisów porządkowych, obowiązujących w danym rezerwacie. Tutaj, nawet sam kierownik wycieczki nie może pozwolić sobie nigdy na zebranie okazów dla demonstracji. Jeżeli zdarzy się w rezerwacie sposobność spotkania jakiegoś rzadkiego zwierzęcia lub rośliny, należy przedmiot taki obserwować z pewnej odległości, tak, aby w żaden sposób nie doznał on szkody. Kierownik wycieczki, prowadzący wycieczkę szkolną w rezerwacie, powinien znać gatunki zwierząt i roślin szczególnie charakterystycznych i przestrzegać zasady bezwzględnej ich ochrony. Tak np. w Tatrach w żadnym wypadku nie powinni uczniowie łamać gałązek kosodrzewiny lub limby i nie powinni zbierać szarotek, choćby napotkali je w większej ilości; nie powinni też nigdy kupować szarotek od juhasów, którzy je często oferują na sprzedaż w sposób nielegalny.

5. *Ochrona gniazd.* Gniazd i jaj ptaków nie powinni uczniowie zbierać w żadnym wypadku. O ile na wycieczce znalezione zostanie przypadkiem gniazdo ptasie z jajkami, należy polecić uczniom oddalić się od tego miejsca i nie pozwolić im dotykać gniazda i jaj. To samo odnosi się do gniazd owadów pszczołowatych (np. trzmieli) oraz do mrowisk, których nie wolno rozkopywać.

6. *Zasada niezabijania żadnych zwierząt.* Na wycieczce szkolnej nie wolno zabijać żadnych zwierząt, zwłaszcza węży, padalców, kretów; żmij zabijać również nie wolno, gdyż żmija jest zwierzęciem pożytecznem, niszczącem myszy. Niebezpieczeństwa spotkania się bezpośredniego ze żmiją łatwo uniknąć, uderzając patykiem w za-

rośla lub kępy roślin, w których podejrzewamy obecność żmiji.

7. *Ochrona grzybów kapeluszowych.* Grzybów kapeluszowych nie wolno niszczyć, t. j. kopać lub wywracać. Jeżeli kierownikowi wycieczki chodzi o demonstrację grzybów jadalnych i trujących, to powinien je zebrać sam w czasie wycieczki i potem, na najbliższym postoju, objaśnić porównawczo. Grzyby należy ścinać przy ziemi ostrym nożem.

8. *Ochrona młodników leśnych.* Po młodnikach (kulturach) leśnych chodzić nie wolno.

9. *Zbieranie jagód.* Zbieranie jagód w lesie (poziomek, malin, borówek) w czasie wycieczki nie powinno być w zasadzie dopuszczalne, gdyż wśród nich ukryte są często młode sadzonki lub siewki drzew. Jedynie na świeżych zrębach leśnych, gdzie jeszcze nie wprowadzono nowej kultury lasu, można dopuścić zbieranie jagód, jednakże tylko wtedy, jeżeli kierownik wycieczki otrzymał na to pozwolenie od właściciela lasu.

10. *Ochrona źródeł.* Źródeł nie należy zanieczyszczać. Wodę z nich należy czerpać kubkami. O ile znajdują się w źródle jakieś wrzucone tam przedmioty, należy je polecić uczniom ostrożnie wyjąć. Nie wolno wyrywać kamieni, ani w żaden inny sposób zmieniać najbliższego otoczenia źródła.

11. *Ochrona jaskiń.* Przy zwiedzaniu jaskiń i grot nie wolno używać pochodni lub kopcących świec, lecz należy posługiwać się latarkami. Nie wolno też ze ścian odbijać skał naciekowych i nie wolno zbierać okazów zwierząt

jaskiniowych, takich, jak np. nietoperze. Dna jaskiń nie wolno przekopywać.

12. Ochrona rzadkich minerałów. Ze znalezionej żyły mineralnej nie wolno na wycieczce szkolnej odłupywać lub odbijać kryształów. W kopalniach należy ściśle przestrzegać obowiązujących przepisów i nie pozwalać uczniom na zabieranie jakichkolwiek okazów, chyba, że na to pozwoli zarząd kopalni i wskaże miejsca, skąd przedmioty takie zabrać można.

13. Zakładanie ognisk. Zakładanie ognisk w lesie, wśród młodników leśnych i wśród suchej roślinności łąkowej, jest stanowczo wzbronione. Można je wzniecać tylko w miejscach odpowiednich, zawsze za zgodą właściciela lasu, najlepiej zaś tam, gdzie służba leśna wskaże kierownikowi miejsce. Przed odejściem wycieczki ognisko musi być dokładnie stłumione, a żarzące się węgle przysypane ziemią.

14. Majenie pojazdów. Strojenie pojazdów (wozów, autobusów, etc.) lub kapeluszy (czapek) w zieleń lub kwiaty jest stanowczo niedopuszczalne. Nie należy też pozwalać uczniom robić bukietów lub wiązanek kwiatów (względnie gałązek drzew). Z punktu widzenia ochrony przyrody niema nic bardziej rażącego, jak widok wycieczki szkolnej, wracającej do miasta i ustrojonej w zieleń. Nie należy też pozwalać uczniom na kupowanie bukietów lub wiązanek od wiejskiej ludności.

15. Zachowanie się w miejscach postoju. Na miejsca odpoczynkowe należy wybierać na wycieczkach takie punkty, w których gromadne biwakowanie nie niszczy roślinności. W szczegól-

ności nie powinny być obierane na miejsca odpoczynkowe nieskoszone łąki i wogóle miejsca o bujnej roślinności. Należy zakazać stanowczo pozostawiania po wycieczce takich pamiątek, jak: napisy lub nacięcia na korze drzew, napisy na kamieniach, skałach, belkach lub deskach schronisk. Wszelkie odpadki po jedzeniu (papiery, kości, puszki, łupiny etc.) powinny być zawsze i wszędzie przed odejściem wycieczki z miejsca odpoczynku dokładnie zebrane razem i zakopane w ziemi, schowane pod kamienie, lub spalone ostrożnie przez kierownika wycieczki. W miejscach pięknych widokowo, odwiedzanych gromadnie, wycieczki szkolne nietylko nie powinny pozostawiać po sobie śmieci, lecz znalezione tam odpadki, pozostawione przez innych, niekulturalnych wycieczkowiczów, powinni uczniowie zebrać i zakopać w ziemi.

16. Przestrzeganie zasady spokoju. Wszędzie, a zwłaszcza w górach, gdzie skały odbijają głos, powinny wycieczki szkolne zachowywać się cicho i unikać śpiewów lub zabaw w wywoływanie echa. Napotkanych przypadkiem zwierząt nie należy płoszyć. Śpiewać można tylko w marszu na drogach szerokich i gościńcach, nigdy zaś na ścieżkach turystycznych lub na szczytach górskich.

Prof. dr. Władysław Szafer.

Ochrona zabytków sztuki i kultury.

W plastycznym obrazie Rzeczypospolitej znajdujemy na całym jej obszarze wspaniałe i drogocenne kształty, które w świadomości naszej nie powinny i nie mogą być skazane na niepamięć. Są to bowiem szczątki przeszłości naszej ziemi, twory przyrody, oraz artystyczne dzieła rąk ludzkich, zabytki sztuki i kultury. Obowiązkiem naszym jest znaleźć właściwy stosunek do tych dokumentów, będących niewyczerpaną skarbnicą wiadomości o dawnej Polsce, a zarazem ożywczem źródłem w dziedzinie naukowej i artystycznej twórczości.

Dobrze zrozumiany interes narodowy, również i powszechny, wymaga od każdego społeczeństwa zachowania tych świadectw przeszłości narodu. W wielkiej pracy budowania jego przyszłości nie możemy przeoczyć wielkiego i świętego obowiązku patrzenia na obraz *pełnej Polski*, nie tylko tej, która jest, ale także tej, która była i jest w nas — w żywych, istniejących świadectwach przeszłości, które tem samem, że są, mają prawo do istnienia. Dokumenty te nazywamy zabytkami, co upoważnia nas przeważnie do zapomnienia, zabycia, chociaż pniem wyrazu jest właśnie byt a zatem ciągłość trwania.

Aktywne krajoznawstwo, związane ściśle z jednej strony z poznawaniem kraju, a więc

opierające swą ideologję na poznawczych pierwiastkach, z drugiej zaś na wszelkiego rodzaju turystyce, nie może się wyrzec bogatej treści, jaką wspomniane świadectwa przeszłości zawierają. Myliłby się ten, ktoby mniemał, że zagłębianie się w przeszłość jest specjalnością wyłącznie ludzi nauki. Historja narodu jest bowiem jego pamięcią, a zabytki sztuki i kultury są jakby ilustracjami w księdze dziejów. Otwierając karty tej księgi widzimy w niej twory ducha ludzkiego w kształtach i barwach, przez które obcujemy z najodleglejszemi pokoleniami. Obcowanie z temi tworami daje łaskę odpoczynku, otwiera perspektywy i pogłębia życie. *Chodzi zatem o wprowadzenie ich w żywą treść dzisiejszego życia.* A wprowadzimy je, dopuszczając pierwiastki widzenia pełnej rzeczywistości w formach i barwach, które są wokoło nas — w przyrodzie i sztuce. Utrwalajmy je w pamięci za pośrednictwem wzroku. A wśród nich przedewszystkiem twory, świadczące o historji sztuki i kultury. Gdy zaś się staną cząstką naszej świadomości i racjonalnego do nich stosunku, przekonamy się łatwo, wiele z nich płynie korzyści dla codziennego życia. Bo właśnie w tą szarą codzienność musimy je wprowadzić. Uczynimy to tem łatwiej, że nie potrzebujemy owych tworów szukać zbyt daleko. Są one bowiem w naszem najbliższem otoczeniu, co więcej — są naszem otoczeniem. I to zarówno w wielkiem środowisku miejskiem, jak i w najmniejszym ośrodku prowincjonalnym.

Obcując z tworami przyrody i dziełami sztuki poznamy całą skalę nowych wartości, które zaczną przenikać w naszą wyobraźnię, kształ-

tować myśl, uszlachetniać poczynania. Poddajmy się temu bezpośredniemu działaniu natury i sztuki, a wkrótce na naszej osnowie dnia zobaczymy niespodziewane zjawiska. Powracać będziemy do nich z uczuciem przyjemności, gdyż one to właśnie wniosą w nasze życie pierwiastki ładu, spokoju i celowości istnienia. Gdy zaś się staną codzienną potrzebą, zrozumiecie, że utracenie ich, zniszczenie lub usunięcie z otoczenia byłoby waszą osobistą krzywdą. A wtedy zrodzi się w was poczucie opieki, ochrony, zachowania tych tworów, poczucie, wyrastające z miłośnictwa, ze szczerego i bezpośredniego stosunku do natury i sztuki. Pietyzm dla nich będzie pierwszym stopniem do wyższego typu miłośnictwa — kultu. Z tej ideologji powstała opieka nad zabytkami, ujęta we wszystkich państwach kulturalnych w formy organizacyj, którym powierzono pieczę nad skarbami przyrody, sztuki i kultury. W powszechnem znaczeniu ochrona ich zabytków łączy wszystkie narody w jedną rodzinę kulturalną.

W Państwie Polskiem obowiązujące rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 6 marca 1928 r. (Dziennik Ustaw R. P. Nr. 29, poz. 265, łącznie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 23.IX. 1932 r. o sposobie chronienia przedmiotów zabytkowych, będących własnością państwa i Ustawą z dnia 25.I. 1933 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6.III. 1928 r., oraz Ustawą z dnia 23.III. 1933 r. o opiece nad muzeami publicznemi) uznało za zabytek każdy przedmiot tak nieruchomy, jak ruchomy, charakterystyczny dla pewnej epoki, posiadający wartość artystyczną,

kulturalną, historyczną, archeologiczną lub paleontologiczną. Za zabytki mogą być w szczególności uznane: jaskinie i groty, grodziska (t. zw. szwedzkie góry, okopy, szańce i wały); ślady osad lądowych i nawodnych; cmentarzyska szkieletowe i ciałopalne, „pola urnowe" oraz poszczególne kurhany, mogiły, kopce; kopalnie przedhistoryczne krzemienia, soli, bursztynu, miedzi, żelaza; piece garncarskie i piece do wytapiania metali; figury kamienne przedhistoryczne (t. zw. baby kamienne i posągi bóstw) i głazy obrabiane (żarna, głazy ze znakami, krzyżami i t. p.); budowle zarówno murowane, jak drewniane wraz z wszelkiemi szczegółami architektury i dekoracji ściennej wraz z otoczeniem (ogrodem, placem); luźno stojące pomniki, nagrobki, kapliczki, figury, krzyże, kolumny, słupy graniczne i t. p.; ruiny budowli, pomników i posągów; grupy budowli znamienne dla osad, miast i wsi; ogrody ozdobne oraz aleje cmentarne i przydrożne, drzewa sędziwe i t. p.; przedmioty związane bezpośrednio z przeznaczeniem budynku (ołtarze, ambony, chrzcielnice, stalle, pomniki, nagrobki, epitafja, tablice, wota, szaty i naczynia obrzędowe, dzwony i t. p.); dzieła sztuk plastycznych: obrazy, rzeźby, ryciny; dzieła sztuk zdobniczych i kunsztów cechowych, zbroje, oręże, rzędy, pojazdy, chorągwie, sztandary, arrasy, dywany, makaty, pasy, kilimy, hafty, koronki, ubiory, meble, sprzęty, naczynia, zegary, świeczniki, wyroby złotnicze, emalje, szkło, ceramika, kraty, okucia, zamki, godła, znaki i t. p.; monety, medale, pieczęcie, tłoki mennicze; druki archiwalne, rękopisy zwykłe i ozdobne, autogra-

fy, oprawy ksiąg; ludowe sprzęty domowe i wyroby przemysłu ludowego; wykopaliska i znaleziska przedhistoryczne i archeologiczne; wykopaliska i znaleziska paleontologiczne; kolekcje przedmiotów przechowywanych w muzeach, bibljotekach, w skarbcach i składach świątyń, zgromadzeniach cechowych, urzędach samorządowych i t. p.

Rzeczpospolita Polska podzielona jest na 9 okręgów konserwatorskich, z siedzibą konserwatorów: w Warszawie (dla m. st. Warszawy, wojew. Łódzkiego oraz wojew. Warszawskiego i Białostockiego), w Krakowie (dla wojew. Krakowskiego i Kieleckiego), we Lwowie (dla wojew. Lwowskiego, Stanisławowskiego i Tarnopolskiego), w Poznaniu (dla wojew. Poznańskiego i Pomorskiego), w Wilnie (dla wojew. Wileńskiego i Nowogródzkiego), w Lublinie (dla wojew. Lubelskiego i Poleskiego) w Łucku (dla wojew. Wołyńskiego) i w Katowicach (dla wojew. Śląskiego). Konserwatorzy urzędują w urzędach wojewódzkich, w których są równocześnie kierownikami oddziałów sztuki. Nadzór nad służbą konserwatorską sprawuje Główny konserwator w Ministerstwie W. R. i O. P.

Chociaż Państwo sprawuje bezpośrednią opiekę nad zabytkami przez fachowe organy rządowe, to jednak nie ulega wątpliwości, że skuteczność tej opieki zależy od zrozumienia jej zadań przez ogół społeczeństwa. Organizacja rządowa nie może bowiem trafiać w próżnię. Uświadomiony obywatel jest w tym zakresie współodpowiedzialny za całość dziedzictwa zarówno duchowej jak i materjalnej kultury swego narodu.

Wrogiem zabytków jest przedewszystkiem czas, któremu nic się oprzeć nie może. Niszczycielskie działanie czasu jest stosunkowo bardzo powolne. Stokroć jednak gorszym niszczycielem od czasu jest sam człowiek. On to przez nieświadomość i niedołęstwo, chciwość, źle zrozumiane ideje postępu i t. zw. wymagania życiowe oraz nieskrępowane chęci upiększania i pseudooryginalność niszczy, burzy i przeistacza dzieła swych własnych rąk. Nagroźniejszym niszczycielem zabytków jest człowiek półwykształcony i półznawca.

Dlatego chcąc być prawdziwym miłośnikiem zabytków, należy zdobyć wiedzę o nich zwaną historją sztuki, dla której zabytki są bezpośrednim materjałem naukowym. Podstawą historji sztuki i racjonalnej opieki nad zabytkami jest inwentarz ich, na który składają się opisy, pomiary i fotografje.

Każda wycieczka krajoznawcza, uprzednio celowo przez kierownika przygotowana, może przynieść znaczne korzyści zarówno dla jej uczestników, jak i dla sprawy opieki nad zabytkami. W tym celu należy się zapoznać z literaturą odnoszącą się do danego (ych) zabytku (ów). Wiadomości te znajdziemy w podanej poniżej literaturze. Zważywszy jednak, że nie posiadamy jeszcze drukowanego inwentarza zabytków sztuki w Polsce, zbieranie wszelkich do niego materjałów (opisowych, fotograficznych, rycin, rysunków i t. p.) jest sprawą pierwszorzędnego znaczenia. O tem, w jaki sposób te materjały zbierać, poucza nas „Instrukcja szczegółowa dla inwentaryzatorów zabytków sztuki", wydana w 1930 r. przez Ministerstwo

Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, któremu też należy owe materjały przesłać za pośrednictwem urzędów konserwatorów (powyżej wymienionych). Ponieważ opracowanie materjałów (zwłaszcza zdjęć pomiarowych) wymaga fachowego wyszkolenia (architektonicznego), przeto uczestnicy wycieczek krajoznawczych mogą się ograniczyć do fotografowania i rysowania zabytków, przyczem należy pamiętać, że fotografje dla celów inwentaryzacyjnych muszą mieć charakter dokumentu, a więc nie mogą być tylko swobodnie skomponowanemi obrazkami lub ogólnemi widokami. Oprócz fotografij pożądane są rzeczowe opisy zabytków w sensie informacyjnym, to jest takie, które znów bez specjalnego przygotowania w dziedzinie historji sztuki mogą być wykonane z korzyścią w pierwszym rzędzie już dla samej ochrony zabytków (stan ich utrzymania, roboty przy nich prowadzone, zmiany w nich lub w ich otoczeniu zachodzące i t. d.).

Wiedząc, że zabytki sztuki i kultury są własnością całego narodu, a zatem, że nikt nie ma prawa ich niszczyć lub do zniszczenia ich się przyczynić, obowiązkiem każdego obywatela prawdziwie kochającego swój kraj ojczysty, jest nie dopuścić do jakiegokolwiek czynu szkodliwego dla zabytków. Wycieczki krajoznawcze powołane są w pierwszym rzędzie do przestrzegania tego obowiązku wobec zabytków. Przez poznanie ich do umiłowania, od umiłowania do poszanowania, — oto naczelne hasła wycieczek krajoznawczych. W imię tych haseł należy przedewszystkiem zaniechać tak bardzo rozpowszechnionego zwyczaju utrwala-

nia swych nazwisk na zabytkach nieruchomych (głównie na ścianach i murach wszelkiego rodzaju budowli), wspinania się po ruinach, co powoduje nie tylko a prawie zawsze ich uszkodzenie, lecz także może wystawić zdrowie sprawcy na poważny szwank, wreszcie zaśmiecanie otoczenia zabytku, które stanowi z nim nierozerwalną całość, zwłaszcza jeśli tem otoczeniem są twory przyrody (drzewa, skały, woda i t. p.). Do tych elementarnych zasad poszanowania zabytków należy dodać, że czynna opieka nad niemi ze strony krajoznawcy polegać powinna na uświadamianiu współobywateli o wartościach, jakie mają te zabytki dla historji i kultury narodu, a również na tem, że podtrzymywanie ich egzystencji, należyta konserwacja, jest obowiązkiem społeczeństwa.

Wiadomości o zabytkach znajdziemy w następujących publikacjach:

Metodyka wycieczek krajoznawczych. — Warszawa 1919, wyd. Pol. Tow. Krajozn.

Henryk Cieśla: Historyczne style (architektura, ornamentyka, rzemiosła). — Lwów 1930.

Stanisław Tomkowicz: Style w architekturze kościelnej. — Kraków 1923.

Polska, jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych aż do chwili bieżącej. — Wydanie księgarni: Trzaski, Ewerta i Michalskiego — Warszawa.

Polska w krajobrazie i zabytkach. Wydawnictwo Tadeusza Złotnickiego. Warszawa.

Sztuka polska: Historja architektury, rzeźby i malarstwa od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej. Warszawa. Wydawnictwo „Wiedza o Polsce".

Sprawozdania i prace Komisji historji sztuki Polskiej Akademji Umiejętności.
Studja do dziejów sztuki w Polsce. Wydawnictwo Zakładu Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej.
Feliks Kopera: Dzieje malarstwa w Polsce.
J. Starzyński i M. Walicki: Malarstwo monumentalne w Polsce średniowiecznej. Warszawa, 1929. Wydawnictwo Zakładu Arch. Polit. Warszawskiej.
J. Starzyński i M. Walicki: Rzeźba architektoniczna w Polsce wieków średnich. Warszawa 1931. Wyd. Zakł. Archit Polit. Warsz.
Ochrona zabytków sztuki. Czasopismo, poświęcone opiece nad zabytkami, inwentaryzacji i geografji zabytków. Warszawa 1930-31. Nakładem Min. W. R. i O. P.
Edward Chwalewik: Zbiory Polskie. Archiwa, bibljoteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie. Warszawa. — Kraków 1927.
Muzea regjonalne, ich cele i zadania. Warszawa 1928.
Włodzimierz Antoniewicz: Archeologja Polski. Zarys czasów przedhistorycznych i wczesnodziejowych ziem polskich. Warszawa. Wyd. Trzaska, Ewert i Michalski.
Instrukcja szczegółowa dla inwentaryzatorów zabytków sztuki. — Wyd. Min. W. R. i O. P. Warszawa 1930.

Jerzy Remer.

O potrzebie badania kultury ludowej.

Dzisiejsza kultura ludowa nie jest bezładnym przypadkowym tworem: żyją w niej różne pierwiastki, zaczerpnięte z różnych środowisk kulturalnych, a skrupulatne, żmudne badania naukowe częstokroć odnaleźć w niej zdołają jakieś nawiązanie do bardzo nieraz odległej przeszłości. Jest jakaś potężna więź, która poprzez teraźniejszość sprzęga przeszłość z przyszłością. Więzią tą jest *tradycja*. Ona to sprawia, że w kulturze ludowej trwają do dziś między innemi wpływy świata klasycznego, wpływy sąsiedztwa innych kultur, obcego osadnictwa, stosunków handlowych, wreszcie wpływy Kościoła i szkół. Wpływy te są widoczne w różnych wytworach kultury ludowej: w budownictwie, narzędziach rolniczych, strojach, wierzeniach, obrzędach, pieśniach, opowieściach. Każdy szczegół jest tu ważny. Każdy szczegół, napozór nic nieznaczący, dopomóc może do wyjaśnienia zawiłych zagadnień, dotyczących dziejów naszej kultury.

W ostatnich latach pod wpływem modernizacji życia kultura ludowa przeobraża się u nas niepomiernie z roku na rok, z dnia na dzień. To też skrzętne gromadzenie materjałów z zakresu kultury ludowej jest w tej chwili najbardziej palącą kwestją ludoznawstwa polskiego. Akcję gromadzenia materjałów ludo-

znawczych podjęło ostatnio *Polskie Archiwum Ludoznawcze* przy redakcji miesięcznika: „Wiedza i Życie" *).

Do wzbogacenia wiedzy o ludzie przyczynić się może każdy, zasilając zbiory tego Archiwum przez nadsyłanie doń własnych spostrzeżeń z życia ludu, stosując się przytem do następujących wskazówek:

1. Materjały, gromadzone dla Polskiego Archiwum Ludoznawczego, mają postać dokładnych i wiernych *opisów*, zarówno wierzeń, obrzędów, pojęć, jak i wszelkich przedmiotów, obejmujących całokształt kultury ludowej. Obok opisów — rysunki, szkice, plany, fotografje, w opisach nie powinno być żadnych własnych interpretacyj — tylko ścisłe stwierdzenie faktu.

2. W opisach należy uwzględniać wszelkie *nazwy miejscowe* (gwarowe) poszczególnych objektów, ich części składowych, czynności, obrzędów, wierzeń i pojęć.

3. Każda notatka winna zawierać następujące dane: a) dokładna *nazwa miejscowości* (wieś, gmina, powiat), skąd dany opis (rysunek lub fotografja) pochodzi, b) *źródło wiadomości*, to znaczy, czy dana wiadomość pochodzi z własnej obserwacji, czy też podana została przez kogoś. W tym drugim wypadku należy podać nazwisko

---

*) O celach i zadaniach tego Archiwum informuje obszernie artykuł p. t. „Polskie Archiwum Ludoznawcze" w Nr. 1 „Wiedzy i Życia" z r. 1933. Artykuł ten daje wskazówki do gromadzenia materjałów ludoznawczych i wyszczególnia podstawową literaturę z zakresu ludoznawstwa polskiego. Rozwinięciem tych zagadnień jest artykuł w Nr. 3 „Wiedzy i Życia" z r. 1934 p. t.: „Badanie kraju pod względem ludoznawczym".

osoby informującej, jej zawód, wiek i zaznaczyć, od jak dawna przebywa w danej miejscowości. W obu wypadkach należy wymienić dokładnie *przez kogo i kiedy* wiadomości te zostały zanotowane i do jakiego okresu się one odnoszą (do chwili obecnej, czy do przeszłości — jak dawnej?).

4. Zgromadzone materjały należy kierować do Polskiego Archiwum Ludoznawczego przy redakcji „Wiedzy i Życia"— Warszawa, Al. Róż 2.

Młodzież szkolna podczas feryj świątecznych i letnich, podczas zbiorowych wycieczek czy też obozów wędrownych ma tu otwarte pole do działania. Niewątpliwie zgromadzić ona zdoła liczne materjały z zakresu ludoznawstwa polskiego, przyczyniając się w ten sposób do wzbogacenia wiedzy o ludzie, a tem samem dorzucając ważką cegiełkę do potężnego gmachu *wiedzy o Polsce.*

Dla ułatwienia gromadzenia materjałów wyszczególniamy poniżej najważniejsze zagadnienia, które wchodzą w zakres badań ludoznawczych. Uwzględnienie tych zagadnień przy opracowywaniu jakiegoś terenu byłoby poważnym dorobkiem ludoznawstwa polskiego.

1. **Kształt wsi i zagród.**
2. **Budownictwo.**
3. **Sprzęty i statki domowe.**
4. **Pożywienie.**
5. **Ogień.**
6. **Woda.**
7. **Gospodarka.** — Rolnictwo.—Hodowla zwierząt.—Pasterstwo.—Hodowla drobiu. — Łowiectwo i myśliwstwo.— Rybołówstwo — Bartnictwo i pszczelarstwo.

8. **Rzemiosła.** — Garncarstwo. — Tkactwo. — Garbarstwo i kuśnierstwo. — Koszykarstwo i plecionkarstwo. — Obróbka drzewa. Wyroby z drzewa. Ciesielstwo, stolarstwo, bednarstwo, kołodziejstwo, tokarstwo, smolarstwo. — Obrób-

ka metali. Kowalstwo. Wyroby z metali. — Obróbka kamieni. Wyroby z kamieni (żarna, stępy, osełki).

9. **Odzież i pościel.**

10. **Transport i komunikacje.**

11. **Lecznictwo ludowe.**

12. **Sztuka ludowa.** — Muzyka i tańce. Instrumenty muzyczne. Malarstwo. Rzeźba drzewna. Hafty i wyszywania. Wycinanki. Zabawki.

13. **Literatura ludowa.**

14. **Obrzędy rolnicze.** — Orka, siew, żniwa, sianokosy. Wróżby i przepowiednie urodzaju i pogody.

15. **Rok obrzędowy.** — Obrzędy, wierzenia, zabiegi, związane ze świętami dorocznemi.

16. **Obrzędy rodzinne.** — Narodziny, chrzciny. — Obrzędy weselne. — Obrzędy pogrzebowe.

17. **Życie gromady.** — Handel. — Miary. — Znaki własnościowe (np. bartne i rybackie). — Oznaki władzy dostojników gminnych (kula, krzywula i t. p.). — Zawieranie umów. Godzenie służby. — Praca zbiorowa całej gromady. — Przyjęcie jednostki do pewnej grupy społecznej (np. „frycowe” i t. p). — Etykieta wiejska — przepisy zachowania się wobec członków rodziny, ludzi starszych i t. d. — Zwyczaje prawne, dotyczące spadku i dziedziczenia własności. — Stosunek gromady do: a) pewnych zawodów (kowali, owczarzy, leśników i t. p.), b) pewnych grup etnicznych, np. Cyganów, c) przestępców, d) upośledzonych umysłowo, e) żebraków, f) posądzonych o czary. — Karczma — zabawy w karczmie. Wierzenia, związane z karczmą i karczmarzem.

Kazimiera Zawistowicz.

Wycieczki społeczno-gospodarcze.

Każda wycieczka zbiorowa jest sama w sobie szkołą współżycia i współdziałania w grupie społecznej i jako taka ma wielką wartość dla wychowania społecznego młodzieży. Uczy bowiem sztuki życia zbiorowego, życia w gromadzie, umiejętności współpracy dla wspólnego celu. Każda też wycieczka, bez względu na jej cel i jej charakter, daje sposobność zetknięcia się z nowym światem zjawisk życia i nowem środowiskiem społecznem, tak często różnem od środowiska, w którem żyjemy.

Ten świat zjawisk społecznych interesować nas powinien nie mniej niż krajobraz i przyroda oraz pamiątki historyczne i zabytki kultury. Dla poznania bowiem całości kraju i poczucia się obywatelem ważne jest poznanie kraju także od strony człowieka, od strony jego pracy, wyników tej pracy, możliwości jej rozwoju, jej kierunków, a co najważniejsza jej celu. I dlatego w programach wycieczek nie należy nigdy pomijać tematów, dotyczących życia społecznego i gospodarczego zwiedzanego terenu. Szlaki naszych wycieczek, prowadzące do różnych środowisk, nieraz bardzo odległych, pozwalają nam na zetknięcie się bezpośrednie z różnemi typami ludzi i różnemi formami pracy, a przez to na uzupełnienie naszej wiedzy o człowieku, o środowisku społecznem, o państwie.

Poznanie życia społecznego i gospodarczego jakiegoś środowiska może być jednak również wyłącznym celem wycieczki. Będzie ona miała wtedy charakter wycieczki społecznej lub gospodarczej, czy też wreszcie społeczno-gospodarczej.

Wytyczne dla organizujących wycieczki gospodarcze.

Podczas wędrówek wakacyjnych, pobytu na kolonjach i obozach letnich młodzież, stykając się z miejscową ludnością, ma dużo sposobności do zapoznawania się z jej kulturą tak duchową jak i materjalną, a w szczególności z miejscowem życiem gospodarczem. Konieczność zaopatrywania się w żywność zmusza młodzież do orjentowania się co do źródeł i cen produktów, rzadziej stwarza podłoże do zainteresowania się istotnemi warunkami bytu gospodarczego danego terenu. To zainteresowanie wywołać mogą u młodzieży wychowawcy drogą odpowiednich oddziaływań metodycznych, może też obudzić je w sobie sama młodzież pod wpływem spostrzeżeń i zetknięcia się z różnorodnemi warunkami życia gospodarczo-społecznego. Materjał, zdobyty przez młodzież drogą autopsji podczas wędrówek i wycieczek do rozmaitych ośrodków gospodarczych i społecznych, wzbogacony następnie odpowiednią lekturą, może stać się wartościowem tworzywem do krystalizacji pojęć i poglądów młodzieży na życie gospodarcze i społeczne kraju.

Wycieczki, mające na celu poznanie świata zjawisk gospodarczych, będą najczęściej odby-

wały się pod kierunkiem nauczycieli i wychowawców.

Przy przygotowywaniu tematów wycieczek, badaniu i obserwowaniu przejawów życia gospodarczego i społecznego, następnie zaś przy analizie zdobytego drogą osobistych spostrzeżeń i lektury materjału, należy zawsze wyróżniać zasadnicze składniki, tworzące całokształt życia gospodarczo-społecznego i pozostające ze sobą w ścisłej współzależności. Składniki te są następujące: strona techniczna urządzeń (technika gospodarcza), strona organizacyjna, społeczna i gospodarcza.

Dla dzieci do lat 12 wybierać należy te warsztaty pracy, w których strona organizacyjna i techniczna stoi na *prymitywnym* poziomie, to jest, w których proces produkcji oparty jest przedewszystkiem na pracy ręcznej, nie maszynowej. W tym celu, po zorjentowaniu się w okolicy, kierownik obozu lub kolonji winien wybrać pewne warsztaty pracy, w których nie tyle zamożność i ilość produkcji, ile pracowitość i wrodzona inteligencja właściciela daje gwarancję wyzyskania obserwacyjnego materjału do udowodnienia dzieciom, że *decydującą rolę odgrywają zalety człowieka jako pracownika.*

Na wycieczkach, organizowanych w czasie wakacyj, należy kłaść nacisk na prace ludzi w najbliższej okolicy, mające na celu: zabezpieczenie się przed zimnem, głodem, ogniem i chorobą, dalej na obserwację budynków mieszkalnych (chat i domów murowanych), zabudowań gospodarczych (stodół, spichrzy, stajen, obór, szop, chlewów, wozowni) i urządzeń zdrowotnych (studnie, ustępy i t. d.). Przy zwie-

dzaniu objektów należy zwracać uwagę na ich położenie, rozmieszczenie, kształty, materjały budowlane, sposoby krycia dachów, znaczenie roślinności w otoczeniu dla zdrowia i bezpieczeństwa i t. d. Po wycieczkach zachęcać dzieci do szkicowania, fotografowania, opowiadania i rozważań badanego materjału. Zagadnienie *wymiany produktów*, konieczne do opracowania przy poznawaniu całokształtu życia gospodarczego danej okolicy, należy uwzględnić przy zwiedzaniu miejscowych sklepów prywatnych i spółdzielczych.

Dla młodzieży od 12 r. życia, u której budzą się *zainteresowania techniczne,* należy organizować wycieczki do warsztatów pracy rolnej, *opartych o przemysł przetwórczy,* bądź hodowlany, bądź roślinny. W pierwszym wypadku będą to wzorowe stajnie, obory, pasieki, kurniki, gospodarstwa rybne, fabryki konserw, spółdzielnie i sklepy mleczarsko-jajczarskie i t. d. W drugim wypadku należy wybierać gospodarstwa rolne przemysłowe, dostarczające standaryzowanych gatunków zbóż, nasion i roślin okopowych (buraki cukrowe, ziemniaki), owoców, surowców włókienniczych (lnu, konopi i t. d.). W obu wypadkach należy uwzględnić warsztaty przemysłu ludowego, jak również zwrócić uwagę na *zastosowanie maszyny* w gospodarstwie rolnem (siewniki, żniwiarki, młocarki, pługi motorowe i t. d.).

Młodzież starsza powyżej lat 14, posiadająca już pewne *elementy podstawowe z zakresu nauk przyrodniczych,* powinna odbywać wycieczki, w zależności od miejscowych warunków i dostępu do kopalń, dostarczających surowców lub

materjałów opałowych, do fabryk, opartych na przemyśle mineralnym, jak cementowni, ceglarni, hut szkła, fabryk porcelany i fajansu, do fabryk, opartych o przemysł włókienniczy lub drzewny jak tartaki, papiernie i t. d.

Podczas wędrówek wakacyjnych młodzieży i pobytu jej na obozach i kolonjach wakacyjnych należy wykorzystać w szczególności te warsztaty pracy, które *silnie wiążą się z Polską,* jak np.: flotę polską i znaczenie morza dla Polski (port w Gdyni), fabryki parowozów, których używa Polska Kolej Państwowa, polskie stacje lotnicze i radjowe, polską produkcję soli (Wieliczka, Ciechocinek, Inowrocław), produkcję węgla (Polskie Zagłębie węglowe), ropy naftowej (Małopolskie złoża), polski przemysł azotowy (Mościce, Chorzów), ośrodki polskiego przemysłu włókienniczego (Łódź, Bielsko, Białystok), naturalne źródła energji w Polsce i możliwość ich wyzyskania i t. p.

Zwiedzanie warsztatów pracy gospodarczej podczas wakacyj nie może jednak nigdy wywoływać przez nadmiar materjału obserwacyjnego i pojęciowego przemęczenia młodzieży, gdyż głównym celem jej wywczasów wakacyjnych jest zawsze wypoczynek po intensywnej pracy umysłowej i nabycie sił fizycznych. Stąd wybór objektów, przeznaczonych do zwiedzania na jeden okres wakacyjny musi być *niewielki,* natomiast proces przygotowania wycieczki i opracowania zebranego z niej materjału szczegółowo przemyślany i wyzyskany. Zwiedzanie objektu nie powinno trwać dłużej nad 1¹/2 — 2 godziny, gdyż nadmiar wrażeń i pojęć zmąci dokładność i świeżość obserwacyj.

Zainteresowanie *wytwórczością* pracy człowieka na danym terenie i terenami (warsztatami) tej pracy nie powinno pomijać najważniejszego tu momentu: a mianowicie samego *człowieka*, jako pracownika w danym regjonie gospodarczym. Stąd zdatność i usprawnienia, trudności i opory, zwalczane wysiłkiem człowieka i gromad ludzkich, ich poczucie solidarności, umiejętność współżycia i wzajemnej pomocy winna być stale przedmiotem zainteresowań i obserwacyj młodzieży. Na tej bowiem jedynie podstawie oprzeć można zdobycie szacunku dla każdego *typu pracy ludzkiej* uczciwie i rzetelnie pełnionej, docenienie znaczenia tak pracy fizycznej, jak umysłowej w życiu ogólnopaństwowem i zrozumienie, jak szerokie możliwości dla kulturalnego rozwoju społeczeństwa tkwią w należycie zrozumianej *idei postępu gospodarczego.*

KOŁA KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ.

Krajoznawczem nazywamy każde koło: geograficzne, przyrodnicze, historyczne, literackie, wycieczkowe, fotograficzne i t. p., które w zakresie swej specjalności kładzie szczególny nacisk na pracę krajoznawczą.

Zadaniem kół krajoznawczych jest krzewienie wśród młodzieży zamiłowania do poznania kraju i jego kultury przez:

a) organizowanie wycieczek krajoznawczych;

b) ochronę swojszczyzny, zabytków przyrody i sztuki;

c) zbieranie naukowych materjałów krajoznawczych.

Koła krajoznawcze powstają w szkołach za zezwoleniem dyrekcyj lub kierownictw szkół; ich kierownikami i opiekunami są nauczyciele.

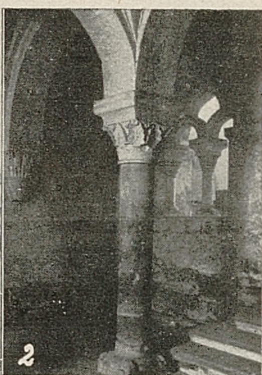
Opiekunowie kół krajoznawczych młodzieży szkolnej, którzy pragną prowadzić pracę w kołach według regulaminu Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, zgłaszać winni akces do Komisji celem bliższej współpracy.

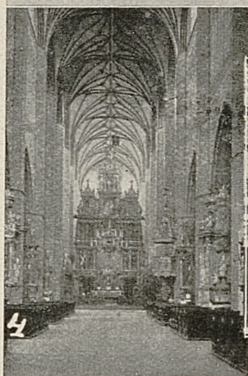
Komisja Kół Krajoznawczych młodzieży szkolnej Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego inicjuje powstawanie kół, rejestruje istniejące i powstające koła, ich działalność i program pracy oraz wydaje miesięcznik krajoznawczy młodzieży szkolnej „Orli Lot".

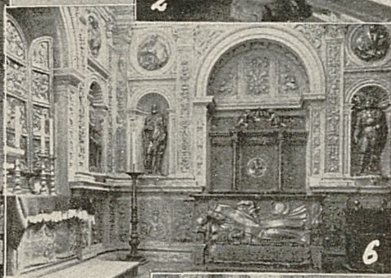
Siedzibą Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży szkolnej Polskiego Tow. Krajoznawczego oraz redakcji „Orlego Lotu" jest Kraków. Biuro Komisji i Redakcji „Orlego Lotu" znajduje się w miejskim Domu Wycieczkowym, Oleandry 4.

PRZYKŁADY STYLÓW ARCHITEKTURY W POLSCE

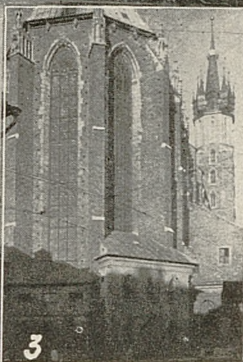

1

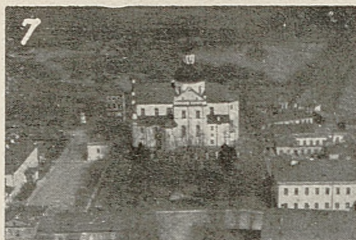

2

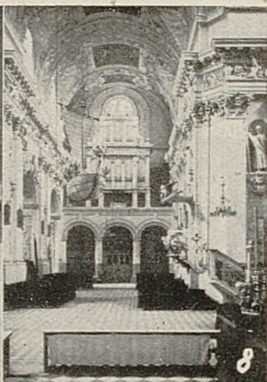

4

6

5

3

7

8

9

11

12

10

OBJAŚNIENIE RYCIN:

1. **WĄCHOCK,** pow. Iłżecki. woj. Kieleckie.
   Kościół par. p. w. św. Florjana i d. klasztor OO. Cystersów Widok ogólny kościoła i fragm. budynków poklasztornych od pldn. wsch. Początek XIII wieku. Styl romański.

2. **WĄCHOCK,** pow. Iłżecki, woj. Kieleckie.
   D. klasztor OO. Cystersów. Fragment wnętrza kapitularza. Początek XIII w. Styl romański.

3. **KRAKÓW,** pow. Krakowski, woj. Krakowskie.
   Kościół par. p. w. Najśw. Marji Panny. Widok od wschodu na prezbiterjum i fragm. wieży północnej. Wiek XIV-XV. Gotyk.

4. **PELPLIN,** pow. Tczewski, woj. Pomorskie.
   Kościół katedr. p. w. Najśw Marji Panny, św. Bernarda, św. Benedykta i św. Stanisława. Fragm. wnętrza gł. nawy z widokiem na wielki ołtarz. Wiek XIV-XV. Gotyk.

5. **BARANÓW,** pow. Tarnobrzeski, woj Lwowskie.
   Zamek. Widok ogólny od frontu. Wiek XVI-XVII. Renesans.

6. **KRAKÓW,** pow. Krakowski, woj. Krakowskie.
   Kościół katedr. p. w. św. Wacława na Wawelu. Fragm. wnętrza kaplicy Zygmuntowskiej z widokiem na grobowiec Królowej Anny Jagiellonki. I poł. XVI w. Renesans.

7. **NIEŚWIEŻ,** pow. Nieświeski, woj. Nowogródzkie.
   Kościół par. p. w. Bożego Ciała, d. OO Jezuitów. Widok ogólny kościoła i dzwonnicy, zdjęcie lotnicze. Koniec XVI w. Barok.

8. **WILNO,** pow. Wileński, woj. Wileńskie.
   Kościół par. p. w. św. Piotra i Pawła. Wnętrze — fragm. głównej nawy z widokiem na chór. R. 1668 — 1684. Barok.

9. **POCZAJÓW,** pow. Krzemieniecki, woj. Wołyńskie.
   Ławra — Cerkiew prawosł. p. w. Uśpienia Bogarodzicy, d. OO. Bazyljanów. Widok ogólny od frontu. II połowa XVIII wieku. Rokoko.

10. **LWÓW,** pow. Lwowski, woj. Lwowskie.
    Kościół par. p. w. św. Ciała Chrystusa d. OO. Dominikanów. Fragm. wnętrza z widokiem na chór. Połowa XVIII w. Rokoko.

11. **WILNO,** pow. Wileński, woj, Wileńskie.
    Kościół katedr. p. w. św. Stanisława i św. Władysława. Elewacja front. R. 1777—1788. Klasycyzm.

12. **BEJSCE,** pow, Pińczowski, woj. Kieleckie.
    Dwór. Widok ogólny od frontu. Ok. r. 1802. Klasycyzm.

Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży szkolnej organizuje zbieranie materjałów krajoznawczych przez młodzież i w tym celu wydaje specjalne kwestjonarjusze, ogłasza konkursy i udziela nagród za wzorowe opracowanie kwestjonarjuszy oraz za inne prace krajoznawcze.

Do roku 1933 Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży szkolnej Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego zarejestrowała ogółem 397 szkolnych kół krajoznawczych, a mianowicie:

na terenie miasta Warszawy	18	kół
wojew. białostockiego	3	„
„ kieleckiego	21	„
„ krakowskiego	111	„
„ lubelskiego	18	„
„ lwowskiego	15	„
„ łódzkiego	7	„
„ nowogródzkiego	7	„
„ poleskiego	1	„
„ pomorskiego	13	„
„ poznańskiego	59	„
„ stanisławowskiego	4	„
„ śląskiego	64	„
„ tarnopolskiego	3	„
„ warszawskiego	17	„
„ wileńskiego	31	„
„ wołyńskiego	5	„
Razem	397	kół

Kół tych było: w gimnazjach	165
w seminarjach nauczycielskich	66
w szkołach zawodowych	14
w szkołach powszechnych i wydziałowych	140
pozaszkolnych	12

Liczba młodzieży, zorganizowanej w kołach krajoznawczych, wynosiła w r. 1933 około 15.000.

W celu wymiany myśli i zbliżenia do siebie młodzieży krajoznawczej oraz w celu dokonania przeglądu pracy Kół Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej organizuje począwszy od r. 1927 doroczne Zjazdy młodzieży i opieku-

nów. Zjazdy takie odbyły się: w roku 1927 w Krakowie (165 osób), w r. 1928 w Wilnie (280 osób), w r. 1929 w Poznaniu (700 osób), w r. 1930 w Krzemieńcu (461 osób), w r. 1932 w Warszawie (1.200 osób), w r. 1933 w Bydgoszczy (500 osób).

W r. 1934 zjazd młodzieży i opiekunów Kół Krajoznawczych odbędzie się we Lwowie.

Organem kół krajoznawczych młodzieży jest „Orli Lot", wychodzący w 10 zeszytach rocznie (zamawia się go w Księgarni „Orbis" w Krakowie, ul. Barska 41, konto P. K. O. 409.870, przenumerata roczna 5 zł.). W „Orlim Locie" drukuje się przeważnie prace młodzieży. Za najlepsze prace przyznaje Prezydjum Komisji K. K. M. nagrody.

Pan Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki przyjmuje hołd młodzieży szkolnych kół krajoznawczych na dziedzińcu Zamku w dniu 2 maja 1932 r.

ORGANIZACJA SCHRONISK WYCIECZKOWYCH DLA MŁODZIEŻY ZAGRANICĄ.

Lata powojenne przyniosły wielkie zrozumienie korzyści zdrowotnych i wartości wychowawczych wycieczek młodzieży. Wyrazem tego w poszczególnych państwach jest rozwój opieki nad ruchem wycieczkowym młodzieży, w szczególności zaś organizacji domów i schronisk wycieczkowych dla młodzieży.

W ANGLJI, ojczyźnie camping'ów (obozowania) i rambling'ów (wycieczkowania) akcję organizowania schronisk (oberży) dla młodzieży podjął w r. 1930 związek „Youth Hostels Association". Powstał on dzięki wydatnej subwencji Carneggiego (10.000 funt. szterl.) i poparciu 41 stowarzyszeń i organizacyj, zwłaszcza młodzieży i nauczycielstwa. Posiada 20.000 członków, należących do 18 grup regjonalnych. W r. 1933 związek dysponował 200 schroniskami, w których zarejestrowano 80.000 noclegów. Schroniska typu małego i średniego mieszczą się przeważnie w hotelach, kilka domów schroniskowych jest własnością związku.

Adres związku: *Youth Hostels Association 18. Bridge Road, Welwyn Garden City, Herts* (England).

Odrębną organizację i odmienny nieco typ schronisk posiada szkocki związek „Scottish Youth Hostels", który cieszy się wysokim protektoratem premjera J. Ramsaya Macdonalda. Urządził dotychczas 20 schronisk, typu większych domów schroniskowych, (w r. 1933 — 50.000 noclegów).

Adres związku: *Scottish Youth Hcstels Association Road, Edinburgh* (Scotland 8 Colinton).

W AUSTRJI instytucją opiekującą się z upoważnienia Ministerstwa Oświaty ruchem turystycznym młodzieży jest „Oesterreichische Mittelstelle für Jugendwandern" w Wiedniu. Jednoczy ona 158 schronisk i domów wycieczkowych,

należących do władz szkolnych. samorządowych oraz różnych stowarzyszeń.

Adres: *Oesterreichische Mittelstelle für Jugendwandern Wien. 1 Bezirk Mölkerbastei 3.*

BELGJA. Akcję prowadzi: flamandzkie stowarzyszenie „Vlaamsche Jeugd-Herberg Centrale" w Antwerpji, oraz stowarzyszenie wallońskie „Central Wallonne des Auberges de Jeunesse.

Organizacja flamandzka posiada 15 schronisk. w których w r. 1933 zarejestrowano 3.000 noclegów.

Adres 1): *Vlaamsche Jeugdherbergcentrale, Leemputstraat 1, Berchem, Antwerpen.*

Adres 2): *Central Wallone des Auberges de Jeunesse, rue Lakenveld 20. Molenbeek Saint-Jean.*

W BUŁGARJI ruchem wycieczkowym młodzieży opiekuje się „Junaczewski Turisticzewski Sojuz", liczący około 12.000 członków a będący sekcją młodzieży towarzystwa „Bułgarsko-Turisticzesko Drużestwo" w Sofji. Związek posiada kilkanaście schronisk.

CZECHOSŁOWACJA. Szeroką, o dużym zakroju i nasileniu akcję turystyczną wśród młodzieży prowadzi Klub czeskosłowackich turystów (Klub československych turistů), założony w r. 1888. Klub ten, liczący obecnie przeszło 80.000 członków, wybudował 80 własnych domów turystycznych i zorganizował w latach ostatnich około 600 (do 10.000 łóżek i miejsc do spania) schronisk wycieczkowych dla młodzieży. Ruchem turystycznym młodzieży opiekuje się z upoważnienia władz szkolnych. Większość schronisk, t. zw. „nocleháren" mieści się w budynkach szkolnych. Schroniska w szkołach dostępne są głównie w okresie wakacyjnym t. j. w czasie od 1.VII. do 30.VIII.

Do korzystania ze schronisk uprawnia specjalna legitymacja roczna, którą młodzież nabywa wraz z wykazem schronisk w kierownictwach szkół (cena 3 kor. č.).

Adres: *Klub československych turistů w Praze II. Mikulandska 7.*

W sprawie korzystania ze schronisk można też zwracać się do „Office de Reinseignements Universitaires et de Voyage d'Etudiant", Praha III. Akademický dům.

Z w i ą z e k n i e m i e c k i, mający swą siedzibę w Usti nad Labem, powstał w r. 1925. Związek ten posiada 250

schronisk, z których 120 dobrze urządzonych, inne prymitywne; 30 z nich mieściło się w osobnych budynkach

Adres: *Verband für deutsche Jugendherbergen, Usti nad Labem* (Aussig) — *Spitalplatz 3.*

DANJA. W r. 1930 z inicjatywy organizacji skautowej i kilku związków sportowych powstała specjalna organizacja dla schronisk wycieczkowych młodzieży „Herbergs-Ringen", jako związek towarzystw, popierających ruch turystyczny młodzieży. Związek posiada 150 schronisk, w nich około 2.200 łóżek; w schroniskach tych zarejestrowano w r. 1933 blisko 30.000 noclegów.

Adres: *Herbergs-Ringen, Studiestraede 30 Kôbenhavn* (Kopenhaga).

W FINLANDJI opieka nad ruchem turystycznym młodzieży należy do specjalnego wydziału międzyministerjalnego, którego organem jest „Szkolne biuro podróży" w Helsinki, Ratakatu (Bangatan) N. 2.

FRANCJA. Akcję organizowania schronisk wycieczkowych dla młodzieży podjęła w r. 1930 „Ligue Française pour les Auberges de la Jeunesse". Liga działa w kierunku pacyfistycznym, w duchu zbliżenia młodzieży rozmaitych krajów. Zorganizowała 20 schronisk. Młodzież francuska korzysta w małym stopniu ze schronisk, 80% korzystających — to młodzież cudzoziemska (Niemcy, Anglicy, Holendrzy).

Adres: *Ligue Française pour les Auberges de la Jeunesse 34 Bld. Raspail, Paris VIIe.*

HOLANDJA. Organizacja holenderska „Nederlandsche Jeugd-Herberg Centrale" powstała w r. 1929. Jest federacją stowarzyszeń młodzieży, towarzystw turystycznych i sportowych, szkół, towarzystw szkolnych, gmin i t. p. instytucyj. Organizacja holenderska posiada 50 schronisk, umieszczonych w budynkach własnych lub specjalnie oddanych na ten cel lokalach, doskonale urządzonych i bogato wyposażonych (liczba łóżek 3.000). W roku ub. zarejestrowano w schroniskach holenderskich około 146.000 noclegów.

Adres: *Nederlandsche Jeugd-Herberg Centrale, Plantage Franschelaan 14, Amsterdam, Holland.*

IRLANDJA. W Dublinie od r. 1931 działa osobne stowarzyszenie „Irish Youth Hostels Association", które utworzyło 5 schronisk.

Adres: *Irish Youth Hostels Association 6 Fleet Street, Dublin.*

W angielskiej części Irlandji działa odrębna organizacja licząca 4.000 członków, wykazująca w schroniskach 2.000 noclegów.

Adres: *Youth Hostels Association, (Northern Ireland), W. M. Capper, 501 Lisburn Road, Belfast.*

NIEMCY są klasycznym krajem turystyki młodzieży. Wędrówki po kraju „Wandern", mają starą tradycję i dają młodzieży niemieckiej najpiękniejsze przeżycia. Myśl organizowania schronisk wycieczkowych rzucił w r. 1907 Ryszard Schirrmann, wówczas nauczyciel szkoły ludowej w Gelsenkirchen. Myśl ta nie znalazła przed wojną szerszego oddźwięku. Do r. 1913 powstały w Niemczech 83 schroniska. Wojna przerwała pracę. Żywiołowo zaczęłą się akcja tworzenia schronisk wycieczkowych dla młodzieży rozwijać w latach powojennych.

Od r. 1919 zaczęto lokale szkolne na okres wakacyjny przeznaczać na schroniska wycieczkowe. W tym też roku powstał niemiecki związek schronisk wycieczkowych „Reichsverband für deutsche Jugendherbergen".

Związek podzielony jest na okręgi (Gauen), tym zaś podlegają oddziały miejscowe. Podczas gdy w r. 1921 związek miał 83 oddziały lokalne i 11.000 członków, obecnie posiada przeszło 1.000 oddziałów miejscowych i ponad 120.000 członków.

W r. 1921 związek posiadał 300 schronisk, w r. 1933 liczba ich wynosiła 2124, a zarejestrowano zaś w nich noclegów 4.258.618. Łóżek posiadają schroniska przeszło 90.000, noclegowisk masowych na siennikach, pryczach i słomie — na 20.000 osób. Ze schronisk korzysta zarówno młodzież szkolna, jak i nieszkolna. Młodzież szkolna stanowi 54% ogółu korzystających. Na jedno schronisko przypada przeciętnie 2.000 noclegów. Organ związku „Die Jugendherberge" wychodzi w nakładzie 152.000 egzemplarzy.

W r. 1933 związek uległ reorganizacji, przyczem podporządkowany został władzom narodowo-socjalistycznym i państwowym władzom szkolnym. Siedzibę zarządu związku przeniesiono z Hilchenbach (Westfalja), do Berlina.

Adres: *Reichsverband für Deutsche Jugendherbergen, Roonstrasse 5 Berlin N. W. 40.*

NORWEGJA. Norweski związek schronisk wycieczkowych dla młodzieży „Norges Ungdomsherberger" powstał w r. 1930. Posiada 60 schronisk o niedużej pojemności (4—20

miejsc), — tylko dwa schroniska obliczone na 50 miejsc. Ze schronisk korzysta duży odsetek cudzoziemców.

Adres: *Norges Ungdoms-Herberger, Majorstuveien 4 Oslo.*

W SZWAJCARJI. Związek szwajcarskich schronisk wycieczkowych dla młodzieży („Bund Schweizerischer Jugendherbergen" w Zurichu) powstał w r. 1924. Opiera się o stowarzyszenia lokalne o własnych statutach. Schronisk posiada 200 (trzy własne, wszystkie inne należą do stowarzyszeń). W r. 1933 korzystało z nich około 45.000 osób (80.000 noclegów). 40% korzystających stanowili cudzoziemcy.

Adres: *Schweizerischer Bund für Jugendherbergen Seilergraben 1. Zürich 1.*

Osiedla i domy wakacyjne szkolne.

Osiedla szkolne są to wiejskie ogniska wychowawcze, ułatwiające młodzieży kilku lub kilkunastodniowy pobyt na wsi, w otoczeniu pięknej przyrody i przy bliższem współżyciu ze sobą. Zakładane w niewielkiej zazwyczaj odległości od ośrodków wielkomiejskich, w możliwie najzdrowszej okolicy, są ważnemi placówkami pomocniczemi w pracy szkół i to zarówno w pracy wychowawczej, jak i dydaktycznej.

Osiedla posiadają odpowiednie budynki mieszkalne i gospodarcze, place i urządzenia do zabaw, gier i sportów, ogrody, zagonki i poletka doświadczalne, niekiedy nawet większe gospodarstwa rolne.

Osiedla, w zależności od rodzaju i stopnia organizacyjnego, przeznaczone są do użytku młodzieży jednej lub kilku szkół. Młodzież, wysyłana kolejno do osiedli, najczęściej klasami i w stałych odstępach czasu, spędza w nich w ciągu roku, w okresie nauki, kilkanaście dni lub kilka tygodni. Osiedla czynne są bądź przez cały rok, bądź tylko w miesiącach cieplejszych. W okresie feryj letnich i zimowych oraz w dniach świątecznych osiedla przeznaczone są na wycieczki dla uczniów lub na kolonje.

Domy wakacyjne szkolne przeznaczone są głównie na kolonje wypoczynkowe młodzieży szkolnej. Zakładane i utrzymywane przez szkoły lub stowarzyszenia i Koła Rodzicielskie, mają wy-

łącznie charakter placówek wychowawczych. Korzysta z nich młodzież jednej lub więcej szkół tylko w okresie feryj. Niektóre z domów wakacyjnych przyjmują wycieczki szkolne.

I. Osiedla szkolne.

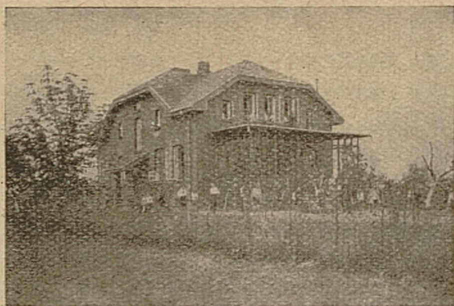
OSIEDLA SZKÓŁ WARSZAWSKICH:

BANIOSZKA — pow. grójecki — poczta i stacja kolejki grójeckiej Kąty.

Osiedle szkolne Pryw. Gimnazjum żeńskiego im. Król. Anny Wazówny Zboru ewangelicko-augsburskiego w Warszawie.

Własność Zboru Ewangelickiego.

Budynek murowany, skanalizowany, 2 sypialnie z szatniami na **35 łóżek,** 2 pokoje nauczycielskie, łazienka, sala szkolna, jadalnia, infirmerja, obszerna weranda, kuchnia, urządzenia gospodarcze, boiska do gier. — Przeznaczone tylko dla uczenic gimnazjum W roku 1933/34 nieczynne.

Osiedle szkolne pryw. gimn. żeńskiego im. Królewny Anny Wazówny. Banioszka, pow. grójecki.

BRWINÓW pod Warszawą, pow. błoński.

Osiedle szkolne Pryw. Gimnazjum żeńskiego Haliny Gepnerówny w Warszawie.

Powstało w r. 1928.

Mieści się na terenie 2 morgowego ogrodu.

Dom mieszkalny drewniany, skanalizowany i oświetlony elektrycznością, posiada 9 pokojów i 3 duże werandy. Osiedle rozporządza **32 łóżkami**. W ogrodzie place do gier i zabaw.

Osiedle szkolne Gimn. H. Gepnerówny w Brwinowie.

CZARNIECKA GÓRA.

Osiedle szkolne Koła Opieki Rodzicielskiej przy Państwowem Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie.

Zakupiono plac i rozpoczęto budowę domu w roku 1933. Dom obliczony na pomieszczenie **60 uczenic**.

GAWRYCHRUDA nad JEZIOREM WIGRY, — powiat suwalski, — poczta Suwałki.

Wycieczkowe osiedle szkolne „Wigry".

Zakupione i utrzymywane przez trzy szkoły warszawskie: I-e gimnazjum im. Jenerała Sowińskiego Zarządu miasta st. Warszawy, Gimnazjum Popielewskiej i Roszkowskiej oraz Gimnazjum pod wezwaniem św. Wojciecha

(W. Górskiego). Osiedle powstało w r. 1930; zajmuje teren 6 morgowy, na którym wybudowano obszerny budynek, mogący pomieścić **50 uczniów** (uczenic) oraz potrzebny personel administracyjny i nauczycielski. Budynek zaopatrzony w urządzenia kanalizacyjne i wodociągowe. —

Osiedle czynne w miesiącach cieplejszych; — przeznaczone na wycieczki oraz na kolonje letnie młodzieży wymienionych wyżej szkół.

Wycieczkowe osiedle szkolne „Wigry".

JÓZEFÓW pod Warszawą.

Osiedle szkolne Pryw: Gimnazjum żeńskiego Zofji Kurmanowej w Warszawie.

Własność Koła Rodzicielskiego.

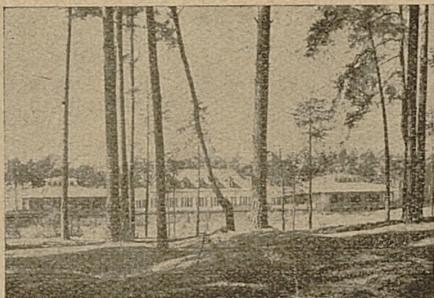
Dom osiedla w budowie, oddany będzie do użytku w czasie feryj letnich 1934 r.

MIENIA — pow. miński,

Osiedle szkolne I. gimnazjum miejskiego im. jenerała Sowińskiego w Warszawie.

Właścicielem osiedla jest Zarząd miasta stoł. Warszawy (Dyrekcja Tramwajów Miejskich). Osiedle powstało w r 1929. Położone jest w lesie, w odległości 800 m. od stacji kolej. Mienia.

Osiedle mieści się w obszernym budynku, zaopatrzonym w kanalizację, wodociąg, oświetlenie elektryczne, centralne ogrzewanie. Sypialnia posiada **50 łóżek**. Nadto są: sala gimnastyczna, czytelnia, umywalnie, pokoje gościnne, pomieszczenia gospodarcze, obszerne werandy. W pobliżu tereny do zabaw i sportów, boisko w stadjum budowy.
W czasie feryj letnich w osiedlu przebywa kolonja letnia dzieci pracowników Tramwajów Miejskich w Warszawie.

Osiedle szkolne w Mieni
I gimn. miejsk. im. jen. Sowińskiego

MOCARZEW, pow. gostyniński, poczta Sanniki.

Osiedle Zgromadzenia S. S. Zmartwychwstania Pańskiego.

Dom murowany, obejmuje 7 obszernych sal. Z osiedla korzysta młodzież szkół, utrzymywanych przez Zgromadzenie.

MOGIELNICA GRÓJECKA, pow. grójecki.

Osiedle szkolne „Belweder" — Państwowego Gimnazjum im. Władysława IV w Warszawie.

Otwarte w roku1932. Leży w odległości 15 km. od Mogielnicy, pow. grójeckiego. Koszty związane z utrzymaniem osiedla pokrywa istniejące przy Gimnazjum Koło Rodzicielskie

Obszar terenu osiedla wynosi 22 morgi, w tem 12 morgów ziemi ornej, 1,5 morgi ogrodu i sad owocowy o 180 drzewach, przed budynkiem głównym boisko o powierzchni przeszło 5000 m², resztę stanowi las. — Osiedle posiada dwa budynki. Budynek główny jednopiętrowy, murowany, mieści: w suterynach kuchnię, jadalnię, pokoje dla służby, umywalnie, natryski, szatnie, piwnice; na parterze sypialnie, świetlicę, infirmerję, pokoje kierownika osiedla; na piętrze sypialnie, salę

Osiedle szkolne „Belweder"
Państw. Gimnazjum im. Władysława IV
w Mogielnicy.

lekcyjną, gabinet dyrektora; na facjacie sypialnie. W drugim budynku 12 pokojowym mieszczą się sypialnie, warsztaty i pracownie. Budynek główny ma wodociąg i kanalizację. Oświetlenie elektryczne. Osiedle rozporządza **95 łóżkami**. Czynne jest przez cały rok. Przeznaczone wyłącznie do użytku gimnazjum im. Władysława IV w Warszawie.

NOWINKI, gm. Jazgarzew, pow. grójecki (st. Chojnów).

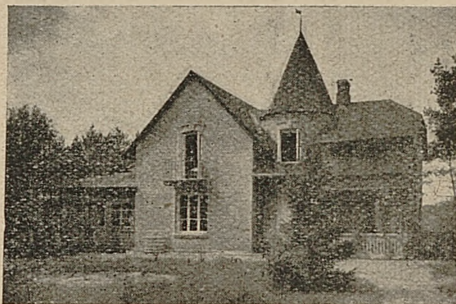
Osiedle szkolne Gimnazjum żeńskiego J. Popielewskiej i J. Roszkowskiej w Warszawie. Osiedle jest wspólną własnością szkoły i Koła Rodzicielskiego. Powstało w r. 1928.
Teren osiedla obejmuje 6 morgów i cały jest oparkaniony. Osiedle ma dwa domy mieszkalne: jeden o 5

pokojach i 2 werandach, drugi o 4 pokojach, świetlicy, hallu, łazience i 2 pokojach dla nauczycieli. Osiedle może pomieścić **60 uczenic.**

OLESIN, gmina Dembe Wielkie, pow. miński.

Osiedle szkolne Gimnazjum Towarzystwa im. J. Zamoyskiego w Warszawie.

Osiedle zajmuje obszar 17 ha (w tem 7 ha lasu, 2 ha łąki, 4 ha roli, 1 ha ogrodów i 6 stawów) i prowadzi gospodarstwo wiejskie. Budynek obliczony jest na

Osiedle szkolne Gimn. żeńskiego
J. Popielewskiej i K. Roszkowskiej
w Nowinkach.

pobyt **40—44 uczniów;** — posiada kanalizację i własną elektrownię. Boiska o powierzchni 4800 m², — strzelnica i tor łuczniczy.

Osiedle przeznaczone tylko dla uczniów gimnazjum im. J. Zamoyskiego.

PAMIĄTKA, gmina Konie, pow. grójecki.

Osiedle szkolne Gimnazjum męskiego pod wezwaniem św. Wojciecha w Warszawie.

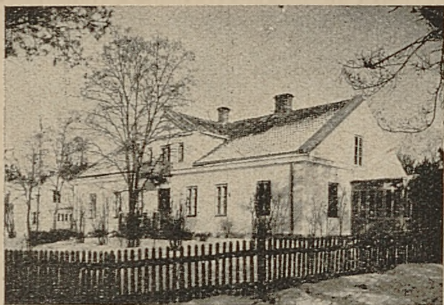
Własność Fundacji im. Wojciecha i Anieli, małżonków Górskich.

Osiedle istnieje od r. 1931, mieści się w dwupiętrowym budynku Fundacji. Rozporządza dwiema sypial-

niami o 50 **łóżkach**. W pobliżu bezpośredniem boiska i zagajnik.

REJÓWKA—wieś Banioszka, gm. i stacja Kąty k. Góry Kalwarji.

Osiedle szkolne Gimnazjum im. M. Reya Zboru Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie.
Uruchomione w r. 1929; zajmuje 15 morgów gruntu. Do osiedla należą dwa zagajniki, z których jeden urządzony jako park. W toku robót boisko o powierzchni 1800 m^2. Budynek osiedla jednopiętrowy, murowany,

Osiedle szkolne „Olesin"
Gimn. Towarzystwa im. J. Zamoyskiego

zaopatrzony w urządzenia hydrauliczne, centralne ogrzewanie, własną instalację oświetlenia elektrycznego. Osiedle rozporządza **56 łóżkami**, przeznaczone dla uczniów szkół im. Reya.

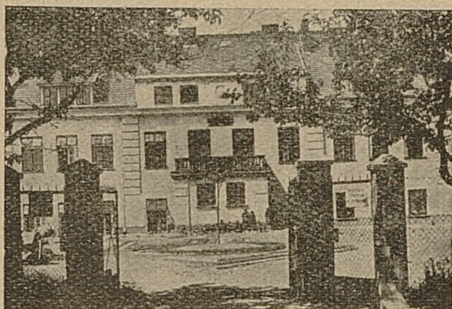
ŚWIDER POD WARSZAWĄ.

Osiedle szkolne Państwowego Gimnazjum im. M. Konopnickiej w Warszawie.
Utrzymywane przez Koło Rodzicielskie przy tem gimnazjum. -- Otwarte w r. 1932.
Osiedle zajmuje 3 morgowy teren, porośnięty lasem sosnowym i posiada dwa budynki mieszkalne: jeden murowany o 11 pokojach, drugi drewniany, mieszczący jadalnię, kuchnię, salę lekcyjną, świetlicę, tarasy i werandy

do nauki na świeżem powietrzu. Osiedle rozporządza 50 **łóżkami.**
Czynne jest przez cały rok. W czasie feryj organizowane są kolonje, na które przyjmowane są także uczenice innych gimnazjów za opłatą zł. 3.50 dziennie.

ZALESIE GÓRNE koło Piaseczna.

Osiedle szkolne Towarzystwa Przyjaciół Państwowego Gimnazjum im. N. Żmichowskiej w Warszawie.

Osiedle szkolne „Pamiątka"
Gimn. p. wezw. św. Wojciecha w Warszawie.

Teren osiedla ma 10.000 m^2 powierzchni. Dom w trakcie budowy, ma być oddany do użytku z dniem 1 maja 1934 r.

OSIEDLA SZKÓŁ ŁÓDZKICH:

GROTNIKI, pow. łęczycki.

Osiedle szkolne Gimnazjum miejskiego im. J. Piłsudskiego w Łodzi.
Własność Koła Rodzicielskiego.
Osiedle leży wśród lasów państwowych. W pobliżu rzeczka, rozlewająca się w duży staw. Teren o powierzchni 2 morgów, piaszczysty, porosły lasem sosnowym. Osiedle posiada mały domek, mieszczący kuch-

nię i mieszkanie kierownika oraz dużą halę drewnianą, mieszczącą sypialnie i jadalnię. Podczas feryj letnich w osiedlu przebywa **60 uczniów.** Osiedle służy ponadto jako schronisko dla wycieczek szkolnych.

SMARDZEWICE, pow. opoczyński, wojew. kieleckie (dojazd koleją do Tomaszowa lub do stacji Jeleń, stąd 5 klm. końmi lub pieszo).

Osiedle szkolne pryw. Gimnazjum męskiego Zgromadzenia Kupców w Łodzi.

„Rejówka"
Osiedle Gimn. im. M. Reya
we wsi Banioszka.

Powstało w r. 1932. Własność Koła Rodzicielskiego Państwowej Szkoły Handlowej Żeńskiej w Łodzi.—Osiedle wydzierżawione zostało na lat 5 przez Koło Rodzicielskie Gimnazjum Zgromadzenia Kupców z prawem użytkowania przez 10 miesięcy w roku. Osiedle, położone wśród lasów spalskich, mieści się w piętrowym budynku z cegły i kamienia, skanalizowanym i przystosowanym do użytku zimowego; posiada **35 łóżek.**
W czasie feryj letnich korzysta z osiedla kolonja letnia innej szkoły.

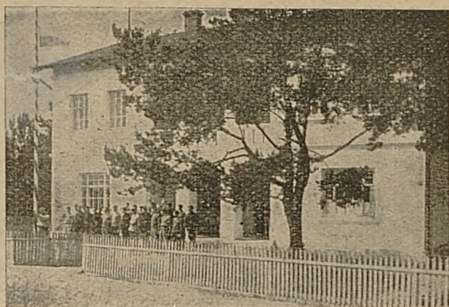
SOKOLNIKI POD CZORKOWEM, pow. łęczycki.

Osiedle szkolne Państwowego Gimnazjum im. E. Szczanieckiej w Łodzi.

Własność Koła Rodzicielskiego.
Teren zajmuje przestrzeń 4 morgów 60-letniego lasu. Budynek murowany, ogrzewany piecami i skanalizowany, może pomieścić **40 uczenic**. Budynek tylko częściowo oddany jest do użytku.

WIADERNO, gmina Golesze, pow. piotrkowski (6 km. od Tomaszowa Mazowieckiego).

Osiedle szkolne pryw. Gimnazjum A. Zimowskiego w Łodzi.

Smardzewice
Osiedle Gimnazjum Zgrom. Kupców m. Łodzi.

Własność Rodzicielskiego Koła szkolnego.
Osiedle zajmuje teren sześciomorgowy, częściowo zalesiony. Budynki murowane i drewniane, posiadają 6 pomieszczeń dla młodzieży i pokoje gospodarcze. Są urządzone strzelnica i boiska do gier. Osiedle może być użytkowane jedynie latem.

ZAKOŚCIELE, gmina Inowłódz (18 km. od Tomaszowa Mazowieckiego).

Osiedle szkolne Towarzystwa Przyjaciół młodzieży przy Społecznem Gimnazjum męskiem w Łodzi.

Osiedle posiada teren o powierzchni 1.68 ha. Budynki

kolonijne drewniane, nieoszalowane, bez pieców. Sale sypialne mieszczą **81 łóżek**. Z osiedla korzystać można tylko w miesiącach cieplejszych; w okresie feryj letnich Towarzystwo organizuje w niem kolonje letnie.

Inowłódz pod Spałą.
Osiedle letnie Gimn. społecznego w Łodzi.

OSIEDLA SZKÓŁ KRAKOWSKICH:

HARBUTOWICE, poczta Sułkowice, pow. wadowicki.

Osiedle Państwowego Gimnazjum żeńskiego im. Królowej Wandy w Krakowie.
Własność Stowarzyszenia domu zdrowia i kolonji wakacyjnej w Harbutowicach.
Osiedle posiada dwa budynki mieszkalne i budynek gospodarczy. Budynki skanalizowane, oświetlenie elektryczne. Tereny do zabaw i gier, kąpielisko w stawie wybetonowane. W osiedlu organizowane są kolonje letnie i zimowe oraz tygodnie wypoczynkowe dla poszczególnych klas gimnazjum.

KASINA WIELKA, pow. limanowski.

Osiedle szkolne Państw. Gimnazjum nauczycielskiego żeńskiego im. Józefy Joteyko w Krakowie.
Własność Towarzystwa Kolonji wakacyjnych dla uczenic państw. Seminarjum nauczycielskiego w Krakowie. Powstało w r. 1931. Budynki z kamienia, skanalizowane

i przystosowane do użytkowania w zimie. Czynne cały rok, **łóżek 40.** Osiedle prowadzi gospodarstwo wiejskie na 7 morgach ziemi własnej i 32 morgach dzierżawnej.

PLESZÓW koło Krakowa, pow. krakowski.

Osiedle pryw. Seminarjum nauczycielskiego żeńskiego Instytutu Marji w Krakowie.

RZĄSKA pod Krakowem, poczta Mydlniki, pow. krakowski.

Osiedle szkolne pryw. Gimnazjum żeńskiego

Osiedle Gimn. im. H. Kaplińskiej
w Rząsce koło Krakowa.

im. H. Kaplińskiej (Marji Trąmpczyńskiej) w Krakowie.

Osiedle mieści się w nieruchomości, dzierżawionej przez Komitet Rodzicielski. Teren obejmuje: łąkę, 2 morgi piasku i 1 morgę ogrodu. Dom murowany, skanalizowany, oświetlenie elektryczne. Czynne cały rok, **łóżek 24,** latem kolonja.

OSIEDLA SZKÓŁ CZĘSTOCHOWSKICH:

OLSZTYN, pow. częstochowski.

Osiedle szkolne Państw. Gimnazjum żeńskiego im. J. Słowackiego w Częstochowie.

Własność Komitetu Rodzicielskiego.
Powstało w roku 1929. Teren obejmuje obszar o powierzchni 2714 m^2: ogród, lasek i boisko. Dom drewniany. Łóżek 34. Osiedle czynne w miesiącach cieplejszych, w okresie lata kolonja.

OLSZTYN, pow. częstochowski.

Osiedle (dom kolonijny) Państwowego Gimnazjum żeńskiego im. Traugutta w Częstochowie.

II. Szkolne domy wakacyjne:

W wojew. BIAŁOSTOCKIEM:

JEZIORY — pow. grodzieński, 25 km. od Grodna, nad brzegiem jeziora Kań-Białe.

Osiedle szkolne Państw. Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Grodnie.
Dom własny, przystań, schronisko wycieczkowe, ośrodek kursów żeglarskich i wioślarskich.

MORGOWNIKI pod Nowogrodem łomżyńskim.

Dom wakacyjny Koła Rodzicielskiego Państw. Gimnazjum im. Konopnickiej w Łomży.
W roku 1927 dzięki poparciu Ministerstwa powstał staraniem Koła Rodzicielskiego Gimnazjum Państwowego im. Konopnickiej w Łomży dom wakacyjny w Morgownikach pod Nowogrodem Łomżyńskim. Dom znajduje się w południowej części uroczyska Borek Mały, w nadleśnictwie Nowogród, na gruncie (2 ha), udzielonym do dyspozycji Ministerstwa. Dom wakacyjny (schronisko i budynek gospodarczy) w Morgownikach służy głównie na pomieszczenie kolonij wakacyjnych dziewcząt szkół łomżyńskich. Dom posiada 60 łóżek.

SERWY, pow. augustowski.

Dom wakacyjny Min. W. R. i O. P. — w administracji Dyr. Państw. Seminarjum Naucz. męsk. w Augustowie.

Przeznaczony głównie na kolonje i kursy wakacyjne. Miejsc 50. Wykorzystywany corocznie w maju przez młodzież gimnazjum w Rydzynie (woj. poznańskie).

W wojew. KRAKOWSKIEM:

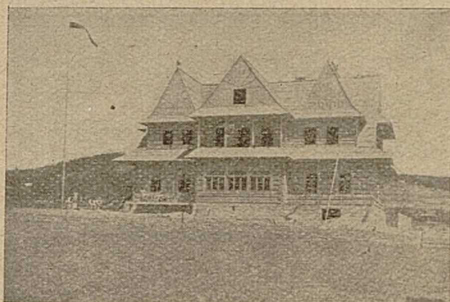
KOSARZYSKA POD PIWNICZNĄ, pow. nowosądecki.

Stanica Harcerska.

Własność Koła Przyjaciół Z. H. P. w Nowym Sączu. Przeznaczona na kursy i obozy. Łóżek 30.

KOŚCIELISKO koło Zakopanego, pow. nowotarski.

„Nasz Dom". Dom wakacyjny Koła Rodziciel-

Kościelisko.
Dom wakacyjny Państw. Gimn. klasyczn.
w Bydgoszczy.

skiego Państwowego Gimnazjum klasycznego w Bydgoszczy.

Dom jednopiętrowy, przystosowany do użytku zimowego, przeznaczony na kolonje letnie i wycieczki młodzieży szkół średnich bydgoskich. Dom rozporządza obecnie 30 łóżkami, po uzupełnieniu inwentarza będzie mógł pomieścić 50—60 osób.

Z domu może korzystać w miarę wolnych miejsc młodzież i nauczyciele (lki) szkół niebydgoskich za opłatą zł. 3.50 — 4 dziennie wraz z utrzymaniem.

LIPNICA WIELKA — PRZYWARÓWKA — na Orawie, stacja kol. Czarny Dunajec, pow. nowotarski.

Schronisko Tow. Przyjaciół Młodzieży Państwowego Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu.
Schronisko leży u stóp Babiej Góry.
Dom drewniany, dwupiętrowy przystosowany do użytkowania w zimie, obejmuje 15 pokoi mieszkalnych, jadalnię, bawialnię, osobno budynek gospodarczy. Łóżek 80— dla uczniów własnej szkoły — 15 miejsc dla wycieczek młodzieży innych szkół.

PORĘBA WIELKA koło Mszany dolnej, pow. myślenicki.

Kolonja wakacyjna uczniów gimnazjalnych.
Własność Towarzystwa Kolonji wakacyjnych Poręba Wielka dla uczniów gimnazjów m. Krakowa.
Kolonja posiada dwa budynki higjenicznie urządzone, ogród, boiska i basen kąpielowy z plażą. W sypialniach 110 łóżek.

Lipnica Wielka. Schronisko na Babiej Górze
Tow. Przyj. Młodz. P. G. im. św. J. Kantego w Poznaniu.

ROKICINY MAŁOPOLSKIE, stacja kolej. Chabówka, pow. nowotarski.

Domy wakacyjne „Dwór" i „Zofjówka" Zarządu Generalnego SS. Urszulanek Polskich — dla uczenic szkół Zgromadzenia SS. Urszulanek.

Wycieczki szkolne mogą korzystać z domu zimą i latem.

STRYSZAWA poczta Lachowice koło Żywca, pow. makowski.

Osiedle Zgromadzenia S. S. Zmartwychwstania Pańskiego.

Budynek drewniany posiada 15 sal. Z osiedla korzysta młodzież szkół, utrzymywanych przez Zgromadzenie.

ZAKOPANE, pow. nowotarski.

Willa na Antałówce Zarządu Gen. SS. Urszulanek. Dom wakacyjny dla uczenic wszystkich szkół Zgromadzenia SS. Urszulanek.

Wycieczki szkolne mogą korzystać z domu zimą i latem.

W wojew. LWOWSKIEM:

BĄKOWICE POD CHYROWEM, poczta Chyrów, pow. starosamborski.

Dom wypoczynkowy dla młodzieży szkół powszechnych.

Wybudowany z funduszów, zebranych przez młodzież szkół powszechnych Okręgu Szkolnego Lwowskiego na pamiątkowy pomnik ku uczczeniu dziesięciolecia niepodległości państwa polskiego;—utrzymywany jest przez Towarzystwo „Dzieci na Wieś" we Lwowie. Łóżek 50.

SIANKI, pow. turczański.

Dom wypoczynkowy dla młodzieży szkół średnich.

Wybudowany z funduszów, zebranych przez młodzież szkół średnich Okręgu Szkolnego Lwowskiego na pamiątkowy pomnik ku uczczeniu dziesięciolecia niepodległości państwa polskiego;—utrzymywany jest przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych we Lwowie.

W wojew. ŁÓDZKIEM:

ŁĘKAWA, pow. piotrkowski.

Osiedle harcerskie.

Własność Z. H. P. Oddziału Kieleckiego; — przeznaczone na letnie kursy harcerskie.

W wojew. POMORSKIEM:

JASTARNIA, poczta i stacja kolej. w miejscu, pow. morski.

Nadmorska Kolonja Wakacyjna — Kuratorjum Okręgu Szkolnego Poznańskiego.

Budynek w budowie, oddany będzie do użytku w lecie b. r. Przeznaczony na kolonje wakacyjne młodzieży szkolnej. oraz na schronisko dla wycieczek szkolnych.

W wojew. STANISŁAWOWSKIEM:

MECZYSZCZE, poczta Krechowice pow. doliński, stacja kolej. Broszniów, dojazd kolejką eksploatacyjną.

Dom wakacyjny im. Wandy Rolbieskiej—własność Tow. Kolonij Wakacyjnych przy Żeńskiem Katolickiem Gimnazjum Humanistycznem miasta Bydgoszczy.

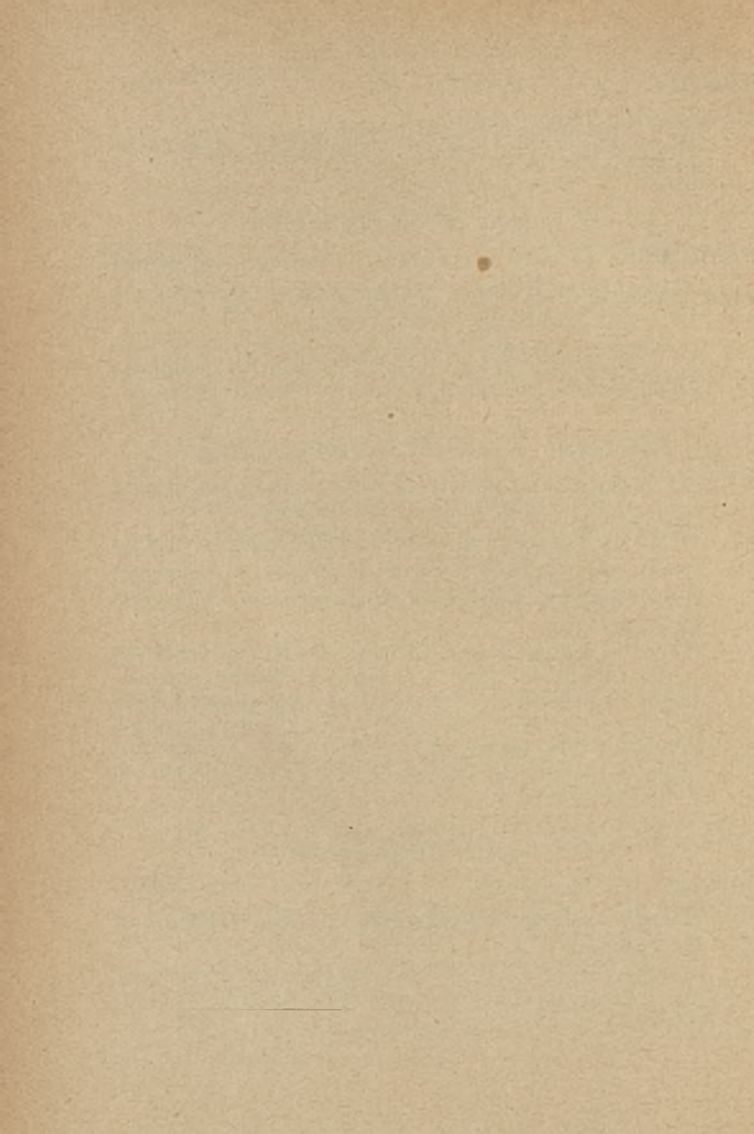
Budynek dwupiętrowy, ogółem zawiera 36 ubikacyj w tem 11 sypialń, kaplica, jadalnia, łazienki, pomieszczenia gospodarcze. Budynek skanalizowany i zaopatrzony w instalację wodociągową. Przy budynku boiska. Dom może być użytkowany latem i zimą. Przeznaczony wyłącznie dla młodzieży Żeńskiego Kat. Gimnazjum w Bydgoszczy.

W wojew. ŚLĄSKIEM:

BRZEZIE, st. kolej. Rybnik.

Osiedle szkolne Zgromadzenia SS. Urszulanek w Rybniku.

Przeznaczone dla uczenic wszystkich szkół Zgromadzenia. Wycieczki szkolne przyjmowane są tylko w okresie feryj.

WYKAZ SCHRONISK

Warszawa.

Stolica Polski — siedziba Prezydenta Rzeczypospolitej i centralnych władz państwowych.

Należy zwiedzić:

Zamek Królewski. Fragmenty gotyckie; przebudowa w XVI w., w połowie XVIII wieku (barokowa elewacja od Wisły) i za Stanisława Augusta. Wnętrza w godz. 11—15. — *Katedra Ś-go Jana.* Założenie średniowieczne; wnętrze, ołtarze i grobowce z XVII w.; przebudowa w XIX wieku (fasada). — *Rynek Staromiejski.* XVII — XVIII wiek; — kamienice: Baryczków Nr. 32, Fukiera Nr. 27). — *Stare Miasto.* Krzywe Koło, Kamienne schodki, Bugaj, Rybaki i inne uliczki. — *Plac Teatralny*: Teatr Wielki, pierwsza połowa XIX w., empire. Kościół p. w. Ś. Andrzeja (p. p. Kanoniczek), początek XIX w.; empire. Pałac Blanka — połowa XVIII wieku, barok. Domy empirowe z pocz. XIX wieku (Wierzbowa 11, Senatorska 22). Ratusz. — *Ogród Saski.* Figury alegoryczne z XVIII wieku. Empirowa fontanna. Grób Nieznanego Żołnierza. — *Plac J. Piłsudskiego.* Pałac Saski z połowy XIX wieku; klasycyzm. Pomnik ks. Józefa Poniatowskiego — dzieło Thorwaldsena (pierwsza połowa XIX w.). Pałac Brühlowski, połowa XVIII wieku; barok. — *Kościół p. w. Ś-tej Anny dawn. Bernardynów.* Założenie i fragmenty gotyckie; przebudowa w drugiej połowie i w końcu XVIII wieku, fasada klasycystyczna, wnętrza barokowe. — *Kościół P. P. Wizytek p. w. Opieki Ś-go Józefa*, druga połowa XVIII wieku — rokokowy. — *Uniwersytet.* Kompleks gmachów z I-szej połowy XIX wieku (empire). Fasada gmachu głównego od strony Wisły barokowa. — *Kościół Ś-go Krzyża*, połowa XVIII wieku, barok. — *Łazienki.* Z końca XVIII wieku — epoka Stanisława Augusta; klasycyzm. Pałac — (otwarty w godz. 10 — 14) — sale: Balowa i Salomona, Pałacyk Myślewicki, Stara Pomarańczarnia, Biały Domek, Pomnik króla Jana Sobieskiego, Teatr na wyspie. — *Pałac Belwe-*

derski. Początek XIX wieku; empire. — *Wilanów.* Pałac króla Jana III-go Sobieskiego z końca XVII i pierwszej połowy XVIII wieku, barokowy. — *Cytadela.* Z pierwszej połowy XIX wieku, empire. — *Bielany. Kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P. i Klasztor Kamedułów.* Z połowy XVIII wieku; barok. —

Godne zwiedzenia: Pałac Sztuki. Muzeum Narodowe, Muzeum etnograficzne. Centralny Instytut Wychowania Fizycznego na Bielanach, Sejm, Ogród botaniczny, Ogród Zoologiczny, Filtry - stacja pomp. Zakłady przemysłowe.

Przewodniki:

Plan miasta Warszawy. — Wyd. „Samopomoc Inwalidzka" w Warszawie. — Cena zł. 2.

R. Fleszarowa i A. Janowski. Mały przewodnik po Warszawie. Wyd. Pol. Tow. Krajozn. Warszawa, 1930.

A. Janowski. Warszawa. Wyd. Polskie R. Wegnera „Cuda Polski". Poznań. 1930.

A. Lauterbach. Warszawa. — 1925. Inst. Biblj. Polskiej.

T. Sawicki. 3 dni w Warszawie. Przewodnik. Wyd. Pol. Tow. Księg. Kolej. „Ruch" S. A. Warszawa, 1927.

Trojanowski Wincenty. Katedra św. Jana. Przewodnik artyst. — Warszawa, 1923. P. T. K. — Zł. 0.70.

Przewodnik po Zamku Królewskim w Warszawie. Wydany nakładem Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki Min. W. R. i O. P. 1930. — Zł. 1.20.

L. Niemojewski. Łazienki Królewskie. Przewodnik z katalogiem obrazów, wydany z zapomogi Dep. Sztuki Min. W. R. i O. P. 1922. — Zł. 2.40.

Karwicki. Pałac Łazienkowski w Warszawie. — Zł. 4.

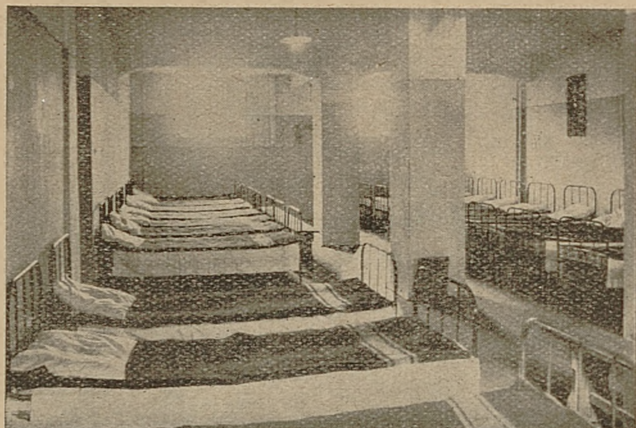
Orłowicz Mieczysław dr. Przewodnik po cmentarzach warszawskich. Warszawa, 1921. P. T. K. — Zł. 0 60.

Dr. B. Hryniewiecki i dr. R. Kobendza. Przewodnik po Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Warszawskiego. — Warszawa, 1932. Nakładem Ogrodu Botanicznego Uniwers. Warszawskiego.

Schroniska szkolne:

Państwowe Gimnazjum im. Stefana Batorego ul. Myśliwiecka 6. Tel. 9.24-22. — 100 łóżek

Schronisko ma oddzielne pomieszczenie. Łóżka z materacami i pościelą. Kuchenka gazowa. Ogrzewanie centralne. Oddzielne sale dla dziewcząt. Opłata za nocleg od osoby 1 zł. (W miesiącach zimowych tylko za uprzedniem zgłoszeniem i dopłatą za opał).

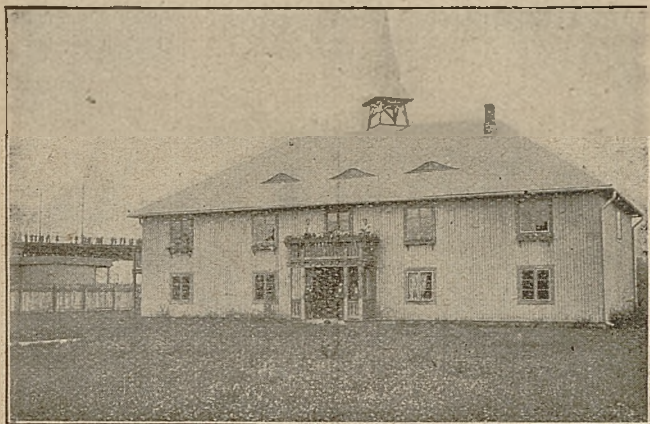
Schronisko w Gimn. Batorego. Sypialnia.

7-*kl. publiczna szkoła powszechna Nr. 186 im. Marszałka Józefa Piłsudskiego* — ul. Czerniakowska Nr. 128. Tel. 9.35-03 — 40 łóżek
Schronisko urządza się w sali robót, w jadalni i świetlicy. Łóżka z materacami. Opłata za nocleg 50 gr.

7-*kl. publiczna szkoła powszechna Nr. 188* — ul. Grójecka 93. — 40 „
Schronisko urządza się w izbach lekcyjnych lub w poczekalni. Opłata za nocleg 50 gr.

Szkolna Przystań Wioślarska ul. Wioślarska Nr. 10 (na lewym brzegu Wisły, powyżej mostu im. Ks. J. Poniatowskiego). Schronisko dla wycieczek wodnych. Łóżka z materacami. — 10 łóżek

Schronisko i internat dla kursów nauczycielskich i inspektorskich przy ul. Marszałkowskiej 4,

Szkolna przystań wioślarska ze schroniskiem w Warszawie.

V piętro (tel. 921-54) — kierowniczka p. I. Rudnicka. — 50 "

Dostępne w okresie feryj. — Opłata za nocleg od osoby — 2 złote.

Schroniska społeczne:

Gospoda dla młodzieży przyjezdnej w gimnazjum pod wezwaniem św. Wojciecha przy ul. Hortensji 2 — 40 miejsc

Zamówienia na dwa tygodnie przed zamierzonym wyjazdem zgłaszać do Dyrekcji gimnazjum. Opłata za łóżko z pościelą 2 zł. za pierwszą noc, za następne po 1 zł., z całą swoją pościelą (poszewka, prześcieradło, podpinka z agrafkami) po 50 gr. za noc.

Bursa Związku Nauczycielstwa Polskiego. Wybrzeże Kościuszkowskie 35 (wejście od ul. Dobrej Nr. 6) — 100 miejsc

Przyjmowane są wycieczki młodzieży szkolnej i nauczycielskie prowadzone przez nauczycieli — członków Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Opłaty za noclegi wynoszą:

1) dla młodzieży szkolnej 50 gr. za nocleg bez pościeli;

2) dla starszych — 75 gr. za nocleg bez pościeli;

3) nocleg z pościelą 2 zł. za pierwszą noc, 1 zł. za każdą następną.

Uczestnicy wycieczek korzystać mogą z pełnego lub częściowego wyżywienia. Całodzienne utrzymanie wynosi 2 zł. 50 gr.

Schronisko noclegowe Magistratu m. st. Warszawy w szkole powszechnej Nr. 194 ul. Leszno Nr. 109. Czynne przez cały rok, mieści się w dwu salach, zaopatrzone w 50 łóżek z pościelą. Opłata za nocleg 1 zł. 25 gr. —

Szkoły mogą uzyskać zniżkę. — Zgłoszenia do Wydziału Oświaty i Kultury Magistratu m. stoł. Warszawy, ul. Koszykowa 9.

Schronisko Polskiego Tow. Krajoznawczego. — ul. Karowa 31. — Opłata za nocleg od osoby 2 zł. 50 gr. 20 „

Gospodarz: Biuro Pol. Tow. Krajoznawczego.

Biuro Turystyczne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego dostarcza przewodników, autocary, noclegi, wyżywienie, bilety ulgowe do teatrów i kin oraz udziela informacyj co do zwiedzania — adres: Warszawa, ul. Karowa 31. Tel. 6.42-50.

Ognisko Pracy Oświatowej — ul. Wolska 44. — 45 miejsc
Schronisko otwarte cały rok, łóżka z pościelą i prześcieradłem. Opłata: 2 zł. za pierwszą noc, następne po 1 zł.

Hotel Emigracyjny na Powązkach — administrowany przez Syndykat Emigracyjny Sp. z o. o. (Warszawa, ul. Marszałkowska 124) przyjmuje również wycieczki, uczestników zjazdów i słuchaczy kursów, zapewniając im niedrogie i czyste pomieszczenie wraz z ewent. całodziennem utrzymaniem. Na życzenie wypożycza dla celów wycieczkowych własne autobusy za niską opłatą.

Województwo Białostockie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Białystok, centrum przemysłu włókienniczego; kościół par. Wniebowzięcia N. M. P., barok, XVII w.; dawny pałac Branickich XVIII w.; domy zabytkowe, klasycystyczne. **Supraśl,** kościół pobazyljański, obronny, XVI w.. **Zabłudów,** bożnica drewniana, XVIII w..

P u s z c z a B i a ł o w i e s k a. **Hajnówka** — tartaki państwowe, szkoła przemysłu drzewnego. **Białowieża,** centrum puszczy z pałacem myśliwskim Prezydenta Rzeczypospolitej i muzeum przyrodniczem; Park Narodowy i Zwierzyniec.

P u s z c z a K u r p i o w s k a. **Łomża,** jako punkt wyjścia; katedra św. Michała; gotyk, XVI w.; kościół pokapucyński Najśw. M. P., barok, XVII w.; kościół pojezuicki, obecnie ewang., barok, XVII w.; ratusz, klasycyzm, XIX w.. — **Nowogród Łomżyński** z muzeum regjonalnem Kurpiowskiem. — **Myszyniec,** ośrodek przemysłu kurpiowskiego. — **Ostrołęka,** kościół farny Nawiedzenia N. M. P., barok, XVII w.; kościół pobernardyński św. Antoniego, barok, XVII w.

Grodno z historycznemi zabytkami architektonicznemi: kościół garnizonowy Wniebowz. N. M. P., dawn. gotycki z XV w., przebudowany w czasach późniejszych, — kościół farny św. Franciszka, pojezuicki, barok, XVII w.; — kościół św. Krzyża i klasztor pobernardyński z XVI w., przebudowany w baroku; — kościół i klasztor PP. Brygidek, barok, XVII w.; — kościół Najśw. M. P. i klasztor pofranciszkański, barok, XVII w.; — kościół i klasztor pobazyljański, XVII—XVIII w., — d. kościół i klasztor PP. Bernardynek, barok, XVII w.; — Cerkiew św. Borysa i Hleba na Kołoży, XVI w.; — bożnica drewniana XVII w., — Stary Zamek, od XIV—XIX w. uległ wielokrotnym przebudowom; — Nowy Zamek, XVIII w.; — ratusz stary, klasycyzm, XIX w.; — domy zabytkowe.

W y c i e c z k i N i e m n e m.—**Druskieniki,** uzdrowisko— **Jeziory, Augustówek** — pałacyk myśliwski króla Stanisława Augusta, klasycyzm, XVIII w. — **Wołpa** — bożnica drewniana, XVII w..

P o j e z i e r z e - s u w a l s k o - a u g u s t o w s k i e.—Augustów i **Suwałki** jako punkty wyjścia dla wycieczek pieszych i wodnych po pojezierzu Augustowskiem. Malownicze krajobrazy, puszcza, — Kanał Augustowski — piękne **jeziora:** Necko, Sejno, Białe, Serwy, Wigry. — W **Sejnach** kościół par. Najśw. M. P., hale targowe, XVIII w.?, w **Suwałkach** kościół par. św. Aleksandra, klasycyzm, XIX w., w **Wigrach** kościół pokamedulski Niep. Pocz. N. M. P.; w powiecie augustowskim: **Dowspuda** z ruinami d. pałacu Paca, neogotyk XIX w., **Sopoćkinie**, bożnica drewniana, XVII w., **Świack,** d. pałac Wołłowiczów, klasycyzm XVIII w..

W powiecie bielsko-podlaskim: **Drohiczyn nad Bugiem,** kościół Wniebowzięcia N. M. P. i klasztor pofranciszkański, barok, XVII w., — kościół popanieński św. Trójcy, barok, XVIII w., — kościół i klasztor św. Trójcy, barok, XVIII w., — Collegium Nobilium, barok, XVII w. **Siemiatycze,** kościół i klasztor pomisjonarski, barok, XVII w.; w powiecie łomżyńskim: **Szczepankowo,** kościół par. św. Wojciecha, gotyk, XVI w.; **Wizna,** kościół par. św. Jana Chrzciciela, gotyk, XVI w.; w pow. ostrołęckim: **Kleczków,** kościół par. św. Wawrzyńca, gotyk, XVI w.; w pow. ostrowsko-mazowieckim: **Brok,** kościół par. św. Andrzeja, gotycko-renesansowy, XVI w., **Rosochate,** kościół par. św. Doroty, gotyk, XV w.; w pow. sokolskim: **Różanystok:** kościół i klasztor podominikański, barok, XVIII w.; w pow. szczuczyńskim: **Niedźwiadna** kościół par. św. Stanisława, gotyk, XVI w., **Wąsosz,** kościół par. Przemienienia P. gotyk, XVI w.

Przewodniki:

Województwo Białostockie. Przeszłość i zabytki. Białystok, 1929. Nakładem Tow. opieki nad sztuką, kulturą i pomnikami przyrody. — Zł. 3.

Województwo Białostockie. I. Krajobraz. — Białystok, 1930. Nakładem Tow. opieki nad sztuką, kulturą i pomnikami przyrody. — Zł. 5.

Jan Kloska: Białowieża (Krótki przewodnik).— P. T. K. Warszawa 1933. Zł. 1.

Jan Karpiński: Puszcza Białowieska i Park Narodowy w Białowieży. — Kraków, 1930, Wydawnictwo Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży.

Szymański Wiktor: Przewodnik po Puszczy Białowieskiej. Wilno, 1930, Księg Stow. Naucz. Pol.

Z. Gloger: Białowieża (wyczerpane).

J. Paczoski: Wycieczka do Parku Narodowego w Białowieży. Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Botanicznego.

Chętnik Adam: Kurpie. Kraków, 1924. Nakł. księg. geogr. „Orbis".

Chętnik A.: Krótki przewodnik po Kurpiach, Warszawa, 1932. Nakł. Oddz. Warsz. P. T. K.

Chętnik Adam: Kościół i parafja w Nowogrodzie. Nowogród n. Narwią P. T. K., 1927.

Świątkowski W.: W dorzeczu Narwi. Łomżyńskie i sąsiednie powiaty. — Warszawa, 1927.

Jodkowski Józef: Grodno. Wilno, 1922. Nakł. księg. Zawadzkiego.

Świątkowski W.: Suwalszczyzna i okolice nadniemeńskie. Warszawa, 1926.

Henryk Kodź: Informator - przewodnik po Augustowie i okolicy. Nakł. Magistratu m. Augustowa 1933.

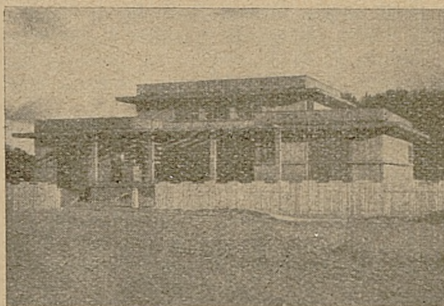
Dr. Brzosko - Zielińska Marja i Mieczysław Łojewski. Przewodnik po Wigrach. Suwałki 1933. zł. 2.75.

Goławski Mieczysław. „Białystok". Przewodnik po mieście i okolicy. Z ilustr i planem miasta. Białystok 1933. Oddz. Biał. Pol. Tow. Krajozn. zł. 1.50.

Schroniska szkolne.

AUGUSTÓW — Szkolne schronisko wycieczkowe Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Schronisko mieści się w specjalnie na ten cel zbudowanym budynku, który służy również jako przystań wioślarska szkolna. Łóżka z materacami. Opłaty za noclegi: dorośli — 1 zł., młodzież szkolna 50 gr. Za pościel dopłata jednorazowa 40 gr. Wyżywienie na miejscu, Zgłoszenia kierować do Dyrekcji

Państw. Seminarjum nauczycielskiego w Augustowie. 40 łóżek
Schronisko wybudowane w r. 1933 kosztem 16.115 zł. Magistrat m. Augustowa ofiarował plac pod budowę i materjał drzewny. Budowę przeprowadziła Państwowa Szkoła Rzemiosł Budowlanych w Wilnie według projektu techn. R. Rozwadowskiego. Parter budynku zajmują: mieszkanie dozorcy, szatnie i schro-

Szkolne schronisko wycieczkowe w Augustowie.

ny na łodzie, na piętrze sale schroniskowe. W osobnym budynku gospodarczym kuchnia i jadalnia.

BIAŁOWIEŻA — 7 kl. publ. szkoła powszechna (łóżka z materacami) — 40 „

BIELSK PODLASKI — Bursa gimnazjum państw. im. T. Kościuszki, prowadzona przez Koło Rodzicielskie przy temże gimnazjum — ul. Mickiewicza Nr. 123. Miejsc 30. Bursa może być wykorzystana w okresie feryj letnich

i zimowych. Opłata za nocleg wraz z całodziennem utrzymaniem 1.50 zł.

DROHICZYN NAD BUGIEM, pow. Bielsk Podlaski. Bursa żeńska (20 miejsc) i męska (10 miejsc) Gimnazjum państwowego im. J. Kraszewskiego. Bursy mogą być wykorzystane w czasie feryj letnich i zimowych.
Wycieczki szkolne mogą znaleźć również pomieszczenie w okresie feryj letnich w Internacie Gimnazjum ks. Biskupa Pińskiego. Koszty noclegu i wyżywienia około 1.50 zł. dziennie. Nad Bugiem schron na kajaki.

DRUSKIENIKI — Zdrojowisko — stacja kolejowa Druskieniki. Publ. szkoła powsz. im. ks. Skargi, ul. Piłsudskiego Nr. 3. — 10 łóżek

GRODNO — Państwowe Gimnazjum im. A. Mickiewicza. — ul. Akademicka 10. Schronisko ma osobne pomieszczenie i jest czynne przez cały rok. Łóżka z materacami. Opłata za noclegi: 50 gr. Za pościel dopłata jednorazowo 40 gr. Wyżywienie na miejscu. Wycieczki korzystają z przewodników bezpłatnie. 30 „

JEZIORY — pow. Grodno, 25 km. od Grodna nad brzegiem jeziora Kań-Białe. Dom-willa osiedle szkolne państw. Gimnazjum męskiego im. A. Mickiewicza w Grodnie. — 15 „
Opłata za nocleg 30 gr. od łóżka bez pościeli.

ŁOMŻA. — Bursa Państwowej Szkoły mierniczej i przemysłowo-leśnej, ul. Stacha Konwy Nr. 15. Miejsc w czasie roku szkolnego i feryj zimowych 30 (tylko dla chłopców), w czasie feryj letnich 80 (dla chłopców i dziewcząt). Nocleg z całodziennem utrzymaniem 2 zł.

MORGOWNIKI — pod **NOWOGRODEM ŁOMŻYŃSKIM** — poczta i st. kolejowa Nowogród Łomżyński — Dom wakacyjny Koła Rodzicielskiego przy Państw. Gimnazjum ż. im. M. Konopnickiej w Łomży — (tylko dla dziewcząt) — 60 miejsc

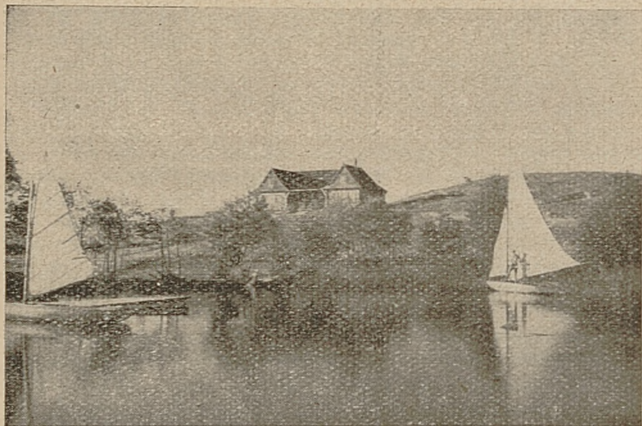
MYSZYNIEC — pow. Ostrołęka, stacja kolejowa i poczta w miejscu — 7-kl. publ. szkoła powszechna — ul. Reymonta. — 20 łóżek

SERWY (pow. Augustowski) st. kol. Augustów. — Dom wakacyjny Min., W. R. i O. P. w administracji dyr. Państwow. Seminarjum naucz. męsk. w Augustowie, — użytkowany na kursy i kolonje letnie (50 miejsc). Schronisko mieści się w dwu salach. — 20 „

Zbudowany w roku 1927 kosztem 65.895 zł. 51 gr. na terenie o powierzchni 2.59 ha nad jeziorem Serwy, w jego południowo-zachodniej części, w odległości 16 km. drogi szosowej od m. Augustowa i 2,5 km. drogi bocznej przez wioskę i las w obrębie nadleśnictwa Serwy. Dom posiada pokoje mieszkalne, jadalnię, kuchnię, obok budynek gospodarczy, schron na łodzie.

WIGRY gmina Huta, (poczta Suwałki st. kolej. Płociczno) — Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego „Nad Wigrami" im. Kazimierza Kulwiecia, pod opieką p Józefa Świąteckiego z ramienia Zarządu Oddziału w Suwałkach (Kościuszki 59). Miejsc ogółem 60 — z czego połowa zarezerwowana dla młodzieży szkolnej. Opłata za nocleg dla młodzieży 25 gr. — Wyżywienie można otrzymać na miejscu. Dom zbudowany w r. 1928 z zasiłku Min. W. R. i O. P.

BIAŁOWIEŻA Schronisko Dyrekcji Lasów Państwowych. — 3 duże sale schroniskowe na terenie parku pałacowego. — 100 łóżek
Łóżka siatkowe z pościelą, krany z wodą i umywalnie, elektryczne oświetlenie i centralne ogrzewanie. Opłata za nocleg z usługą: od 70 gr. — 1.50 zł. Utrzymanie całodzienne dla młodzieży szkolnej zł. 3. od osoby.

Schronisko wycieczkowe P. T. K.
nad jeziorem Wigry.

Województwo Kieleckie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Łysogóry i Sandomierz: Łączna — **Bodzentyn** — kościół. p. Wniebowz. N. P. M., got. XV. w., — wewn. ołtarz renes. XVI w.; tryptyk z końca. XVI. w., ruiny pałacu pobiskp. p. renes. XVI. w.. **Tarczek** — kościół p. św. Idziego, romański, XII. w.. **Ś-ta Katarzyna** — kościół i klasztor XV. w. przebud. w baroku. **Puszcza Jodłowa** — najwyższy szczyt Łysica (612 m.). **Ś-ty Krzyż** — kościół i bud. pokl. pobenedykt. erekc. XI. w., przeb. XVIII. w., Łysa Góra (594). **Grzegorzewice** — kościół pierw. św. Jana. X — XI. w.. **Chybice** — kościół p. św. Małgorzaty, gotycki. XIV. w.. Miasteczko **Nowa Słupia**. **Łagów** — kościół p. św. Michała, gotycki, XVI. w.. **Opatów** — kollegj. św. Marcina, romańska, XII. w.; wewn. pomnik Krz. Szydłowieckiego XVI. w.; Brama Warszawska i r. murów m. XVI. w.. **Sandomierz** — kościół katedr. Narodz. N. P. M., gotycki. XIV. w.; w presb. średn. polichromja XIV. w.,—kościół św. Jakuba, podominik. romański, XIII w., — kościół p. św. Pawła,XV. w., ob. barokowy;—kościół św. Michała i d. klasztor, barok. XVII. w.; kościół św. Ducha szpit. przeb. XVII. w.; ratusz z czasów XIV. w., ob. wygląd renes. XVI. w.; Brama opatowska, XIV. z attyką XVI. w.; kollegjum jezuickie. XVII. w.; dom Długosza XV. w. gotyk. zamek z czasów XIII — XIV. w.. przebudowany później. **Zawichost** — kościół św. Jana Chrz. wczesnogot. XIII. w.. **Koprzywnica** — kościół p. św. Florjana, pocyst. romański, XII — XIII w.. **Klimontów** — kościół św. Jacka i d. klasztor barokowy XVII. w.. **Ossolin** — ruiny zamku XVII. w. fund. ks. Jerzego Ossolińskiego,. **Włostów** — kościół p. św. Jana Chrz. gotycki, XIV—XV w.. **Konary** — ruiny zamku średn.. **Międzygórze** — ruiny zamku Zaklików.. **Tudorów** — wieża czworoboczna rzekomo przez Szwedów zniesiona. **Ujazd** — ruiny zamku „Krzyż-

topór" XVII. w. fund. Krz. Ossolińskiego. **Potkanów** — kościół p. św. Idziego, gotycki XIV—XV w.. przy nim fortyfikacje XVIIw..

K i e l c e — C h ę c i n y — P i e k o s z ó w: **W Kielcach** — kościół katedr. Wnieb. N. P. M. st. erekcji rozbudowany w ciągu wieków; pałac pobiskupi p. renes XVII. w.; kościół św. Trójcy, XVII. w.; kościół i klasztor na Karczówce, barok, XVII. w.. **W Chęcinach** — kościół p. św. Bartłomieja XII—XIV. w., ruiny zamku z pierwszej poł. XIV. w., kopalnie marmuru. **W Piekoszowie** — ruiny zamku XVI. w.

W y c i e c z k a d o C z ę s t o c h o w y i o k o l i c n a j b l i ż s z y c h: **Częstochowa** — kościół i klasztor OO. Paulinów na Jasnej Górze, XIV — XVII, gotyk-barok, wewn. Cudowny obraz M. B. XIV w.; kościół św. Barbary, barok XVII w.. **Olsztyn** — ruiny zamku średn. z XIV. w. na wapiennych skałach z grotami stalaktytowemi. **Złoty Potok** — z pięknemi lasami, grotami i pstrągarnią. **Mstów** — z kościołem p. Wnieb. N. P. M. i bud. pokl. XV—XVII w., przy murze kościelnym szereg baszt. **Krzepice** — kościół p. św. Jakuba i bud. pokl. XIV — XVII w. got., ślady d. zamku Kazimierza W.—**Danków** — kościół p. św. Stanisława, barok XVII w.; ruiny warowni XVII w.. **Truskolasy** — kościół p. św. Mikołaja drwn. XVIII w..

W y c i e c z k i p o Z a g ł ę b i u D ą b r o w s k i e m: **Sosnowiec**,— ośrodek górniczo—hutniczy — **Będzin**—kościół p. św. Bartłomieja, gotycki XIV. w. przerabiany, ruiny zamku XIII—XIV. w. — **Dąbrowa** — **Pustynia błędowska** — **Czeladź** — domy z podcieniami — **Bobolice** — ruiny zamku XIV w. — **Mirów** — ruiny zamku z XIV. w.. **Kromołów** — dwór XVI—XVII. w. barok — **Siewierz** — kość. cment. św. Jana Chrz. romański XII. w.; ruiny zamku gotyckiego, odbudowanego w XVI. w. (ren.) przez biskupa Tomickiego, fragm.barok — **Ogrodzieniec** — ruiny zamku Bonerów XVI w., renesans.

O l k u s z — p r z e z S u ł o s z o w ę d o d o l i n y P r ą d n i k a (J u r a K r a k o w s k a): **Olkusz** — kościół p. św. Andrzeja, gotycki XIV. w., wewn. tryptyk got. XV. w.; dawne kopalnie srebra, ołowiu, galmanu i rudy cynkowej. **Rabsztyn** — ruiny zamku średn. niegdyś Melsztyńskich. **Smoleń**—ruiny zamku średn., przebudowanego przez Sew. Bobara w XVI w.. **Pilica**—kościół św. Jana Chrz. gotycki XIV. w. przerabiany; kościół filj. św. Piotra i Pawła drwn. XVII. w.; zamek odbudowany w XVII w. przez Padniewskiego, w XVIII w. przekształcony na pałac, otaczają go fortyfikacje; bożnica drwn.

XVII w., **Pieskowa Skała** — zamek XIV — XVI — XVII w., przekształcony w XIX w., Maczuga Herkulesa. — **Grodzisko** — kościół św. Salomei, barok XVII. w., resztki fortyfik. XIII. w., — **Ojców** — ruiny zamku XIV. w. fund. Kazimierza W. **Korzkiew** — dwór obronny XVI. w. w ruinie. — **Sławków** — kościół p. św. Podniesienia św. Krzyża, gotycki XIII w. oraz domy z podcieniami. — **Smardzowice** — kościół Małgorzaty drwn. XVI. w.,

Z Miechowa do Krakowa: **Miechów**—kościół i d. klasztor Bożogrobców fund.XVII.w. przebud. got.—bar.,muzeum. **Hebdów** — kościół p. Wnieb. N. P. M. XIII. w. dziś barok. bud. pokl.,--**Igołomja**—pałac (dwór) neoklasyczny z końca XVIII w.. **Jakubowice** – dwór późno—renes. XVI—XVII. w. — **Książ Wielki** —kościół p. św. Wojciecha. gotycki przekszt. w baroku; zamek XVI—XVII. w , przebudowany w neogot. XIX w..—**Luborzyca** — kościół p. św. Krzyża. gotycki XV w..—**Prandolin** — kościół p.św. Jana Chrz.,romański XII.w.. – **Proszowice** –kościół p. Wnieb. N. P. M. i św. Jana Chrz., gotycki XV w.. — **Racławice** — kościół p. św. Piotra XVIII w.. — **Wysocice** — kościół p. św. Mikołaja, romański XII w..

W pow. jędrzejowskim: **Jędrzejów** — kościół p. św. Trójcy, gotycki XV. w.; kościół p. bł. Winc. Kadł. pocyst. z pocz. XIII w., przekształcony w XVIII. w., ob. charakter barokowy-rok.. — **Imielno** — kościół p. św. Mikołaja XIII. w., ob. barok. XVII w.. — **Krzcięcice** — kościół p. św. Prokopa, gotycki XVI. w.. — **Mnichów** — kościół p. św. Stefana, drwn. barok. XVIII. w.. — **Mokrsko Górn.** — ruiny zamku średn., przekszt. w epoce renes.

W pow. pińczowskim: **Bejsce** — kościół p. św. Mikołaja gotycki; kapl. Firlejów, renes. XVI. w.; pałac neoklas. z około 1802 r.. — **Chotel Czerw.** — kościół p. św. Bartłomieja gotycki XV w.. — **Korczyn Stary** — kościół p. św. Barbary gotycki XIV—XV. w..— **Kościelec** — kościół p. św. Wojciecha romański XIII w. przekszt. XVII w..—**Pińczów** — kościół św. Jana XV. w. gotycki, dziś barokowy; d. klasztor OO. Paulinów XVII. w.. kaplica św. Anny renes. XVII. w.; bożnica mur. z attyką renes. XVI w.. – **Rogów** — dwór drwn. XVII w. wyposażenie wnętrza współpcz. bud., kościół szpit. drwn. XVII. w. Najśw. P. M.. —**Książnice W.** — tryptyk z r. 1491 w kościele paraf., — **Wiślica** — kościół P. Marji kollegj. gotycki XIV. w.; w prezb. fragm. polichromji średniow., dom Długosza gotycki z XV. w.

W pow. stopnickim: **Busko** — kościół filj. św. Leonarda drwn. XVII w., — **Beszowa** — kościół p. św. Piotra i Pawła gotycki XV w.; współcz. bud. pokl., — **Grabki** — pałac rokokowy z XVIII w., — **Nowy Korczyn** — kościół filj. po franciszk. gotycki z XIII. w., — **Kurozwęki** — zamek XVI—XVII. w.,— **Stopnica** - kościół p. św. Piotra i Pawła gotycki XIV w.; w skarbcu pamiątki po Kazimierzu W., — **Strożyska** — kościół p. WW. Swiętych gotycki XIV w.; rozbudowany. —**Szydłow**—kościół p. św. Władysława gotycki XIV w.; kościół filj. WW. Świętych XIV. w. gotycki; zamek gotycki w ruinie; brama zw. „Krakowska" i pierścień śred. murów m. XIV w.,; bożnica mur. XVI w. uwieńczona attyką renes.

W pow. iłżeckim: **Chybice**—kościół p. św. Małgorzaty gotycki XIV w., — **Iłża** — ruiny zamku biskupów krak. XIV — XVI — XVII w., — **Sienno** — kościół p. św. Zygmunta gotycki XV w., — **Solec n. Wisłą** — kościół p. N. P. Marji gotycki z XIV. w. przerobiony późn.; ruiny zamku z czasów Kazimierza W., — **Wąchock** — kościół p. św. Florjana pocyst. i bud. pokl. z poł. XIII w. przełomu romanizmu w gotyk.

W pow. radomskim i kozienickim: **Puszcza Kozienicka**. — **Janowiec n. Wisłą** — kościół p. św. Małgorzaty gotycki XIV. w., przerobiony w epoce późn. renes; ruiny zamku Firlejów XVI w., — **Sieciechów** — kościół p. N. P. Marji i d. klasztor OO. Benedykt. z XI w. przebud. w XVII. w. w baroku., — **Zwoleń** — kościół p. św. Krzyża gotycki z XVI w., kapl. Kochanowskich z pocz. XVII w., — **Radom** — kościół p. św. Jana Chrz. gotycki XIV w., rozbud. później, kościół św. Katarzyny i d. klasztor OO. Bernard. got. XV w.,

W pow. opoczyńskim: **Białaczów** — pałac neoklasyczny z końca XVIII w., — **Drzewica** — kościół p. św. Łukasza gotycki, rozbudowany, ruiny zamku z pocz. XVI w., — **Opoczno**—kościół p. św. Bartłomieja gotycki z XIV w. przerabiany; zamek starej fundacji, b. przerobiony. - **Skrzyńsko** — kościół p. św. Wojciecha starej erekcji przebudowany XVIII w. **Studzianna**— kościół p. św. Jana Chrz. barok XVIII w., —**Sulejów** — podklasztorze kościół p. św. Tomasza pocyst. romański XIII w., kompleks zabud. pokl. z basztami, —**Wielka Wola**— kościół p. Przemien. Pańsk. pokl. barokowy XVIII w., — **Żarnów** — kościół p. św. Mikołaja romański XII w. powiększony XVI i XX w.

W pow. koneckim i włoszczowskim: **Końskie**—kościół p. św. Mikołaja gotycki z XVI w., pałac XVII w.

niegdyś siedziba Małachowskich, bożnica drwn.—**Miedzierza**— kościół św. Wawrzyńca, drwn. XVII w.. — **Modliszewice** — zameczek z pocz. XVII. w. dziś w ruinie. — **Szydłowiec** — kościół p. św. Zygmunta gotycki z XVI. w., ratusz XVI. w. zwieńczony attyką renes., zamek fund. Michała Szydłowieckiego z XVI w. renes.. — **Sielpia Wka** — d. zakład wodny zabytek sztuki inżynierskiej z p. XIX w.. — **Kużelów** — kościół p. Wnieb. N. P. M., gotycki z XIV. w.; dzwonnica drwn. — **Czarńca** — kościół p. N. P. Marji barokowy z XVII. w.; grobowiec hetm. St. Czarnieckiego. — **Moskarzew** — kościół p. św. Małgorzaty gotycki z XIV. w.

Przewodniki:

Piesze szlaki turystyczne w górach Świętokrzyskich Część I. Kielce. — Łysica — Św. Krzyż — Ostrowiec — Ćmielów — Opatów — Sandomierz. Opis. drogi i mapa. Kielce. 1929. Nakł. Oddz. Kieleckiego, Opatowskiego i Sandomierskiego P. T. K.

Przewodnik po Ziemiach Małopolski. Tomik III. Kraków 1928. Nakładem P. T. K. Oddziału w Krakowie. (str. 44).

Pamiętnik Świętokrzyski — 1930.

T. Dybczyński: Przewodnik po Łysogórach. Warszawa, 1924. P. T. K. (2 zł.)

Rokoszny Józef ks.: Przewodnik po Sandomierzu z dokładnym planem miasta. Wyd. 3. Sandomierz 1926. Księg. Chodakowskiej.

Pietraszewski J.: Przewodnik po Sandomierzu i okolicy. Sandomierz. 1930 (zł. 0.80).

Łaziński Aleksander O.: Jasna Góra i jej pamiątki. Przewodnik dla pielgrzymów i zwiedzających. — Częstochowa. 1930.

Kantor-Mirski Marjan: Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Sosnowiec. Wyd. Tow. Nauk. Zagł. Dąbr. 1931.

Stączek St.: Ojców i jego okolice. Kraków, 1928. P. T. K. (zł. 1,60)

Dr. J. Zawadzki: Pieskowa skała i jej okolice. wyd. II. Warszawa 1932. Nakładem S. A. Pieskowa Skała.

Dybczyński T.: Wycieczka do Buska. Stopnicy i Solca. Warszawa. 1928. P. T. K. (zł. 1,50).

Szmid J. inż. „Puszcza Kozienicka". Położenie. Szlaki turystyczne. Z 8-ma ilustracjami i 2-ma mapami. 1933. Nakładem Oddziału Pol. Tow Krajozn. w Pionkach.

Schroniska szkolne.

BODZENTYN. — poczta Bodzentyn, st. kolej. Łączna — Publiczna szkoła powszechna. — 30 łóżek

CZĘSTOCHOWA — Publ. szkoła powszechna Nr. 1, ul. Siedmiu Kamienic 11. — Łóżka z materacami. Opłata za nocleg 50 gr. — 30 „
Harcerskie Koło Krajoznawcze, Częstochowa, ul. Skłodowskiej 21/1, dostarcza przewodników, udziela informacyj.

KIELCE — 7-kl. publ. szkoła powszechna im. M. Konopnickiej, ul. Tad. Kościuszki 5. — Łóżka z materacami, -- posiłki w kuchni szkolnej.— 30 „
Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, pośredniczy w wynajęciu środków lokomocji, udziela informacyj. Listy w tych sprawach na 3 dni naprzód należy kierować do Prezesa Oddziału p. E. Massalskiego w Kielcach p. adr. Państwowe Seminarjum Nauczycielskie.

OJCÓW — Schronisko Pol. Tow. Krajozn. — Willa Reduta, koło Bramy Krakowskiej. — gospod. p. J. Taborska — 70 miejsc, w tem szkolnych — 30 „
Młodzież szkolna płaci za nocleg 50 groszy.

OLKUSZ -- 7-kl. publ. szkoła powszechna żeńska Nr. 2. ul. Mickiewicza 80. — 20 „

OPATÓW — (st. kolej. Ostrowiec n. Kamienną) — 7-kl. publiczna szkoła powsz., ul. Kościelna 2 — 20 „

POTOK ZŁOTY (Janów), poczta Juljanka, st. kolej. Potok Złoty. — 7-kl. publ. szkoła powszechna — Janów, ul. Częstochowska. Łóżka i miejsca na siennikach — ogółem 50. — 20 „

SANDOMIERZ (odległość od stacji kolej. Sandomierz 3 km.) — 7-kl. publ. szkoła powszechna

męska, ul. Mickiewicza. Łóżka z materacami. — 30 łóżek

SŁUPIA NOWA — pow. Kielecki — poczta w miejscu, stacja kolejowa Ostrowiec lub Wierzbnik — 5-kl. publiczna szkoła powszechna. Łóżka z materacami. — 40 „

SKAŁA POD OJCOWEM — poczta w miejscu, stacja kolej. Olkusz — 7-kl. publiczna szkoła powsz. ul. Dworska. — 20 „

SOSNOWIEC — Państwowe Seminarjum Nauczycielskie męskie im. A. Mickiewicza, ul. Wawel 1. Łóżka z materacami — posiłki w kuchni internatu. — 40 „

UJAZD — pow. Opatowski, gmina i poczta Iwaniska, st. kolej. Ostrowiec — odległość 33 km., wąskotorowa osobowa Bogorja 13 km., wąskotorowa Iwaniska 2 km. — 3-kl. publiczna szkoła powszechna. — 20 „

Schroniska społeczne:

OLKUSZ — Schronisko Pol. Tow. Krajozn. pod opieką Oddziału miejscowego.

PIESKOWA SKAŁA — Schronisko Polskiego Tow. Krajozn. — willa p. M. Marszałkowej. — Opłata za nocleg dla młodzieży 30 gr. — 30 miejsc

SANDOMIERZ — Dom Pol. Tow. Krajozn. (muzeum, bibljoteka). — Dla młodzieży 60 groszy. W szopie obok Domu miejsc na słomie na osób 60. — 30 miejsc

ŚW. KATARZYNA — Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego Willa pp. Dziaczkowskich pod Łysicą. — 20 „

Województwo Krakowskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Kraków — stolica sztuki i pamiątek polskich. — Katedra na Wawelu, XI — XIX w. rom-klasyc. — Kościół Najświęt. Panny Marji (Marjacki), XIII XIV —XVI w., gotyk; ołtarz W. Stwosza, XV w., gotyk (rzeźby).—Kościół św. Barbary, XIV — XVIII w., gotyk-barok.—Kościół św. Wojciecha, XII — XVII w., rom.-barok.— Kościół św. Trójcy OO. Dominikanów, XIV—XIX w, gotyk.— Kościół św. Franciszka OO. Franciszkanów, XIII — XV — XIX w., gotyk, barok, neogotyk. Kościół św. Anny, XVII—XVIII w., barok.—Kościół św. Andrzeja PP. Klarysek, XII—XVII w., rom.-barok.—Kościół św. Michała na Skałce, OO. Paulinów, XVIII w, barok, rokoko.— Kościół św. Katarzyny OO. Augustjanów, XIV w., gotyk.—Kościół Bożego Ciała, XIV—XVII w., gotyk, barok.—Kościół św. Krzyża, XV w., gotyk.—Zamek na Wawelu, XI—XVII w., rom.-barok.—Brama Florjańska, XV w., gotyk.—Barbakan, XV w., gotyk. Stare mury miasta i baszty, XV w., gotyk. Bibljoteka Jagiellońska, XV w., gotyk. Kopiec Krakusa, zabytek prehistoryczny. Kopiec Kościuszki, usypany w XIX w., Muzeum Narodowe, Muzeum Czartoryskich, Czapskich, Błonia, Park Jordana.

Wycieczki dookoła Krakowa:

Wieliczka — kopalnie soli. **Mogiła** — kościół p. drw. Bartłomieja, XVIII w., barok; kościół i klasztor OO. Cystersów XIII—XVII w., got. barok; mogiła Wandy, kopiec — zabytek prehistoryczny. **Bielany** — kościół i klasztor OO. Kamedułów, XVII w., barok. **Tyniec**—kościół p. pobenedykt. św. Piotra i Pawła, XI — XVII w., gotyk, barok. **Tenczynek** — kościół p. św. Katarzyny, XVIII w., barok; ruiny zamku fundacji Tenczyńskich, XVI w., renesans; doliny: **Będkowska, Szklarska** i t. p. **Czerna**, (st. Krzeszowice) — kościół św. Eljasza i klasztor OO. Karmelitów Bosych, XVII w., barok. **Nie-**

połomice — kościół p. 10.000 Męczenników, XIV — XVII w., gotyk, barok; zamek d. królewski XVI w., renes.; puszcza niepołomicka.

Dalsze wycieczki:

Bochnia — kościół p. św. Mikołaja, XV w., gotyk (dzwonnica); stare domy w rynku. **Wiśnicz** — kościół p. Wnieb. M. B., XVII w., barok; kościół św. Józefa pokarmelicki, XVII w., barok; zamek, fundacja ks. Lubomirskich, XVII w., barok cz. średn., **Dębno** — kościół św. Małgorzaty, XV w., gotyk; zamek-dwór obronny, XV/XVI w., gotyk. **Tarnów** — katedra Narodz. N. P. M., XV — XVII w., gotyk, barok; ratusz, XVI w., renes.; muzeum diecezjalne (rzeźba, malarstwo cech. średn.); stare domy i części murów miasta, XVI — XVIII w.; **Mościce** — fabryka związków azotowych.

Wycieczki na Podkarpacie:

Melsztyn — ruiny zamku fundacji Spytko-Jordan Melsztyńskich, XV — XVI. **Zakliczyn** — kościół św. Idziego, XIX w., kościół OO. Reformatów, XVII w., barok. **Czchów** — kościół p. Narodz. N. P. Marji, XIV — XV w., gotyk (mal śred.); baszta XIII w. gotyk. **Tymowa** — kościół p. drwn. św. Mikołaja, XVIII w., barok p., **Lipnica Murowana** — kościół p. św. Andrzeja, XIV w., gotyk.; kościół cment. św. Leonarda drwn. XVI w.; stary dom z podcieniami w rynku. **Tropie** — pustelnia św Świrada średn.; ciekawy i charakterystyczny załom Dunajca. **Rożnów** — kościół p. drw. św. Wojciecha, XVII w., barok; ruiny zamku, fund. rodz. Rożnów z XIV w.; pałac XVIII/XIX w., empir. **Dobczyce** — ruiny zamku XIV w., fund. niezn. i d. mury miejskie. **Myślenice** — kościół p. Narodz. N. M. P., XVII w., barok; ruiny zamku średn. „Zamczysko". **Limanowa** — stare domy z podcieniami. **Nowy Sącz** — kościół p. św. Małgorzaty, XV w., gotyk; kościół św. Norberta i koll. OO. Pijarów, XVIII w.; kościół Narodz. N. P. M. i koll. OO. Franc., XIII — XVII w., got.-bar.; zamek fund. król., XIV — XVIII w.; domy gotyckie w mieście. **Grybów** — kościół filj. drw. św. Piotra i Pawła, XVIII w., barok; plebanja drwn. XVII w., barok. **Gorlice** — pobojowiska i cmentarze z wojny światowej. **Jasło** — ośrodek przemysłu naftowego. **Szymbark** — kościół p. drw. św. Wojciecha, XVIII w.; dwór-zameczek z XVI w., renes. **Jeżów** — dwór obronny z XVI w., renes. **Libusza** — kościół p. drwn. Narodz. N.P.M., XVI w., renesans cz. got. **Biecz** — kościół p. Bożego Ciała, XV — XVI w., got. renes.; kościół św. Anny i klasztor OO. Reform., XVII w., barok; kościół p. Bożego Ciała, stalle i rzeź-

by gotyckie; wieża ratuszowa i baszta katowska, XV—XVI w., got. rom., **Swoszowice** — zakłady kąpielowe. **Kalwarja Zebrzydowska** — miejsce odpustowe — cudowny obraz M. B.; kościół i klasztor OO. Bernardynów, XVI — XVII w., barok; ruiny pałacu fund. Czartoryskich, XVII w., barok. **Lanckorona** — kościół p. św. Jana Chrz., XIV w., gotyk; ruiny zamku średn. fund. Lanckorońskich.

Wycieczki górskie:

Beskid mały: na Magórkę (1920); z Porąbki na Żar — Kiczera — Potrójną — Leskowiec. W **Porąbce** koło Kęt, zapora wodna, tama na Sole i bardzo piękna dolina Soły.

Beskidy raczańskie: Rajcza — Rycerzowa — Przegibek— Mała Racza — Wielka Racza — Zwardoń (lub odwrotnie).

Grupa pilska: Na Pilsko (1557) z Węgierskiej Górki lub Jeleśni, zejście w dolinę Soły lub do Milówki.

Pasmo Babiogórskie: Sucha — Zawoja — **Babia Góra** (1725) — powrót przez Policę do Osielca lub Jordanowa. Od strony Żywca na Jeleśnię lub Hucisko przez Mądralową.

W **Suchej** — pałac Tarnowskich, XVI — XVII w., renes. barok; **Zawoja** — wieś o charakterystycznem budownictwie podhal.; **w Jeleśni** stara karczma z XVII w.; **Żywiec**—kościół par., XV w., gotyk; pałac renesansowy z XVI w.

Beskid Wyspowy: Myślenice — Łysina — Kasina Wielka — Lubogoszcz — Mszana Dolna — Wielki Luboń (1023)— Zaryte — Rabka.

Gorce: Z Rabki lub Nowego Targu na Turbacz (1311). Z Turbacza przez Kiczerę — Jamnę — Runek — Luboń do Krościenka.

Chabówka-Obidowa — kościół filj. św. Krzyża drwn. z XVIII w. **Rabka** — miejsce kąpielowe, solankowe, kościół p. drwn., obecnie muzeum, XVII w., barok; **Kasina Wielka** — kościół p. drwn. Marji Magd., XVI w.

Pieniny: Nowy Targ — na Dębno — Maniowy — Czorsztyn — Niedzica — Sromowce — wyjście na Trzy Korony i Sokolicę — łodziami Dunajcem do Szczawnicy — Krościenko — Stary Sącz.

Nowy Targ — kościół p. św. Katarzyny, XIV w., gotyk (przerob.); kościół filj. św. Anny gotycki. **Dębno** — kościół filj. św. Michała, XV—XVI w., pierw. polichromja. **Maniowy**— kościół cment. drwn. św. Sebastjana, XVII w., barok. **Czorsztyn** — ruiny zamku średn. XIII—XIV w., d. zamek starość., **Niedzica** — kościół p. św. Bartłomieja, XV w., gotyk; pałac-zamek Salomonów, XIV — XVII w., got. barok. **Sromowce** —

kościół p. drwn. św. Katarzyny, XVI w.. **Szczawnica** — doskonale położone miejsce kąpielowe. **Krościenko** — kościół p. WW. świętych z XVII w., barok; b. ciekawy stary most drewniany. **Stary Sącz** — kościół św. Trójcy i klasztor PP. Klarysek. XIV w., gotyk; stare domy w rynku — typowe zabudowanie rynku.

Beskid Sądecki: Z Rytra lub Piwnicznej przez Eljaszówkę lub Niemcową na Wielki Rogacz — Radziejowę — Prehybę — Skałkę — Dzwonkówkę — do Krościenka (lub odwrotnie).

W Pieninach.

Z Rytra na Makowicę — Pisaną Halę — Wierch nad Kamieniem — Łabowską Halę — Runek (Czubatówkę) — Jaworzynę (1116) — do Krynicy-Wsi.

Dolina Popradu: Z Żegiestowa — na Pustę Wielką — Jaworzynkę — Rynek (Czubatówkę). Z Muszyny na Jaworzynkę i Jaworzynę.

Rytro — ruiny zamku średn. fund. król.; **Żegiestów** — miejsce kąpielowe; **Muszyna** — kościół p. św. Józefa. XVII w. barok oraz ruiny zamku średn.; **Krynica** — miejsce kąpielowe, dobry punkt wycieczek letnich i zimowych narciarskich.

Wycieczki na Orawę: Z Raby Wyżnej do Jabłonki; Orawki i Podwilka.

Jabłonka — kościół p. Przemienienia P., XVII w. barok
Orawka — kościół p. drwn., XVII w., ludowa polichromja
Podwilk — charakterystyczne zabudowanie wsi.

Wycieczka na Spisz: Z Czorsztyna — na Niedzicę — Łapsze Niżnie i Wyżnie — Pawlikowski Wierch — Jurgów — Cyrla — Morskie Oko.

Krempachy kościół p. św. Marcina. XV w., gotyk; **Jurgów** — kościół drwn. św. Sebastjana. XVII w.

Tatry. Zakopane — letnisko, stacja klimatyczna, turystyczna i narciarska, kościół drwn. św. Rodziny z XIX w., stary cmentarz i charakterystyczne nagrobki, witraże St. Witkiewicza w kościele parafjalnym, charakterystyczne budownictwo drewniane np. wille Witkiewicza „Zofjówka", willa „Pod Jedlami" i t. p., muzeum.

Łatwe wycieczki piesze: z Roztoki do Pięciu Stawów, z Pięciu Stawów przez Świstówkę do Morskiego Oka, z Hali Gąsienicowej do Zmarzłego Stawu, do Doliny Strążyskiej, do Doliny Kościeliskiej, Chochołowskiej i t. p.

Wycieczki szczytowe, wysokogórskie dopuszczalne są tylko dla młodzieży po 16 roku życia, w niewielkich grupach (6 lub 3 osoby na jednego przewodnika). Wycieczki te muszą być prowadzone przez wykwalifikowanych przewodników-taterników.

Przewodniki:

Karol Estreicher: Kraków, przewodnik dla zwiedzających miasto i okolice, ze 103 rycinami i planem miasta, Kraków, 1931. Nakładem Tow. Miłośników historji i zabytków Krakowa — Zł. 10.

Przewodnik po Krakowie i okolicy Pol. Związku Turystycznego — Zł. 2.50.

d'Abancourt H.: Kraków i okolice. Przewodnik. Gebethner i Wolf, 1924. — Zł. 4.

Dobrowolska i Tomaszkiewicz: Jak zwiedzać Kraków. Kraków, 1930.

Klein Franciszek: Stary Kraków. Kraków, 1916, Rocznik krakowski. T. XVII — Zł. 10.

A. Borawski: Katedra krakowska. Kraków, 1921. P. T. K. — 0,50.

Tetmajer Włodzimierz i Kruszyński Tadeusz ks. dr.: Przewodnik po katedrze wawelskiej, skarbcu i grobach królewskich. Kraków, 1924.

Trepka Józef Mikanda: Najnowszy zwięzły przewodnik po Wawelu. Katedra. Zamek Królewski. Kraków, 1924.

Leszczycki St.: Szlak turystyczny w okolicy Krakowa. Kraków 1930 P. T. K.

Tomkowicz Stanisław: Bielany. Biblj. krak. nr. 36 — Zł. 1.50.

Łuszczkiewicz Władysław: Wieś Mogiła. Biblj. krak. nr. 10.

Konczyńska Wanda: Mogiła Kościuszki. Kraków—Zł.0.60.

Dr. Stanisław Leszczycki. Przewodnik narciarsko - turystyczny po okolicach Krakowa. — Kraków 1934. Nakł. Tow. Krzewienia Narciarstwa.

Słowik Jan: Wieliczka. Nowy ilustr. opis salin wielickich. — Wieliczka. Kraków. 1927. — Zł. 3.

Udziela Seweryn: Krakowiacy. — Kraków, 1924 Nakł. Biblj Geogr. „Orbis".

T. Prus Wiśniewski: Myślenice — szkic monografji geograficznej. — Myślenice 1930. — nakładem autora.

Fischer Stanisław: Ziemia bocheńska. — Krótki przewodnik turystyczny. Bochnia, 1930

Zdzisław Simche: (przy współpracy *Dra. Marjana Bielatowicza i dr. Wiktora Ormickiego*) — Tarnów i jego okolica. Nakład. Gminy Tarnowa. Skład gł. księg. Geogr. „Orbis" — Kraków, 1931 Zł. 18.

Rapaport Zygmunt i dr. Rozwadowski Mieczysław: Przewodnik po Tarnowie. Tarnów. 1929. Księg. Z. Jelenia.

Fabryka Państwowych Związków Azotowych w Mościcach. Kraków, 1930.

Strzetelski Jerzy inż: Jasielskie Zagłębie naftowe. Borysław. 1929. Nakł. Izby pracy.

Szablowski: Kalwarja Zebrzydowska. Kraków 1933.

K. Sosnowski: Przewodnik po Beskidach Zachodnich.— Kraków, wyd. III — Zł. 8.60

Midowicz Wł. i Augustynowicz M.: Przewodnik narciarski po Beskidzie Zachodnim. Żywiec. P. T. T., 1929.

Midowicz Wł.: Babia Góra. Żywiec P. T. T., 1930.

Nitribitt Roman i Hetper Zygmunt: Krynica, Żegiestów, Muszyna i okolice i Przewodnik turystyczny po Beskidzie Sądeckim i okolicznych górach słowackich. Nakł. P. T. T Lwów, 1929. Księgarnia Polska.

Lewicki Stan. dr.: Krynica. Księg. kolej. „Ruch".

Saysse-Tobiczyk: Przewodnik po uzdrowiskach polskich. T. I. Polska południowo-zachodnia. — Zł. 4.40

Rapf Feliks. Park Narodowy w Pieninach. Przewodnik turystyczny z ilustr. i mapką. Staraniem i nakładem

P. T. T. Oddziałów „Beskid" w Nowym Sączu i Tarnowie. Kraków 1933.

Zwoliński Tadeusz: Zakopane. — Zakopane, 1931.

T. i St. Zwolińscy: Przewodnik po Zakopanem i Tatrach (1925) — Zł. 5.00.

Zakopane — Broszura informacyjna — opracował dr. *M. Orłowicz*. Nakładem Tymczasowej Komisji Uzdrowiskowej — Zakopane.

M. Limanowski: Wycieczka w Tatry i Pieniny.

J. Chmielowski i M. Świerz: Tatry Wysokie (wyd. z r. 1925):

I. Część ogólna i doliny. — Zł. 3.60.

II. Przełęcze i szczyty (od Liljowego po Wagę). — Zł. 5.40.

III. Przełęcze i szczyty (od Wagi po Lodową Przełęcz). — Zł. 5.40.

IV. Przełęcze i szczyty (od Lodowej po Przełęcz pod Kopą). — Zł. 3.60.

M. Świerz: Przewodnik po Tatrach polskich i Zakopanem. — Zł. 5 00.

Dr. M. Orłowicz: Przewodnik ilustrowany po Spiszu. Orawie, Liptowie i Czadeckiem. — Książnica—Atlas. — 1921. — Zł. 4.50.

Schroniska szkolne:

KRAKÓW — *Miejski Dom Wycieczkowy.* — Oleandry 4. — Telefon 181-80.

Wybudowany z inicjatywy i przy poparciu Ministerstwa W. R. i O. P. z przeznaczeniem dla młodzieży szkolnej. — 218 łóżek

Dom wybudowany przez Zarząd Miasta Krakowa w latach 1930 — 1931, oddany do użytku 12 września 1931. Koszt budowy domu wyniósł 516.094 zł. 95 gr., w czem udział Ministerstwa W. R. i O. P. i Kuratorjum O. S. Krakowskiego 284.000 zł. Dom projektował inż. arch. Edward Kreisler. Budynek posiada 13 wielkich i 6 mniejszych sal sypialnych, salę

jadalną, świetlicę, obszerne halle na każdem piętrze, biuro Zarządu, 2 mieszkania służbowe, szatnie, umywalnie z wodą ciepłą i zimną, natryski, wanny, kuchenki gazowe, centralne ogrzewanie, pralnię, magazyny i obszerne tarasy. W budynku mieszczą się Komendy: męska i żeńska Chorągwi Krakowskiej Związku Harcerstwa Polskiego oraz biuro Komisji kół krajoznawczych młodzieży. Dom pomieścić może wygodnie 218 turystów (218 łóżek). Łóżka ustawione są pojedyńczo, mogą być jednak piętrowane.

Opiekę nad domem sprawuje Komitet, składający się z dwu delegatów Rady Miejskiej i dwu przedstawicieli Kuratorjum Okręgu Szkolnego Krakowskiego pod przewodnictwem Prezydenta miasta, względnie jego zastępcy. Organem wykonawczym Komitetu jest Zarządca domu. Statut Miejskiego Domu Wycieczkowego określa zadania Komitetu i obowiązki Zarządcy domu, regulamin i instrukcja dla Zarządcy normują życie wewnętrzne domu.

Opłata za nocleg dla młodzieży szkół powszechnych i zawodowych dokształcających po 80 gr., za dobę od osoby, dla młodzieży szkół średnich po 1 zł. od osoby za dobę. Dom wycieczkowy *otwarty* jest *przez cały rok.* Wszelką korespondencję i przekazy pieniężne należy wysyłać pod adresem: Miejski Dom Wycieczkowy, Kraków, Oleandry 4. Biuro zarządcy tamże, otwarte dla stron od 8-ej do 12-ej i od 17-ej do 19-ej, w niedziele i święta od 9-ej do 11-ej.

Wycieczki zgłaszać należy do Zarządu domu wycieczkowego listem poleconym najpóź-

niej na dni 14 przed przyjazdem do Krakowa. Jednocześnie ze zgłoszeniem należy przesłać zadatek w wysokości 50 gr. od każdego uczestnika wycieczki i znaczek 90 gr. na pisemną odpowiedź. Wycieczka może przybyć do Krakowa, jeżeli otrzyma zawiadomienie, iż wszystko dla niej jest przygotowane. Kosztorys wycieczki obliczony na jedną osobę na jeden dzień pobytu w Krakowie, łącznie ze wstępami, wynosi 4 — 5 zł..

Śniadania dla wycieczek wydaje się na miejscu, obiadów dom nie wydaje.

Komunikacja tramwajem Nr 1 z dworca kolejowego do Rynku Głównego skąd tramwajem Nr. 4 do Oleandrów.

SZKOLNA KOMISJA WYCIECZKOWA przy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Krakowskiego, Plac Matejki 11, przyjmuje wycieczki szkolne i opiekuje się niemi *w czasie od 10 maja do lipca 10 każdego roku.* Wszelką korespondencję, zgłoszenia i przekazy pieniężne należy wysyłać pod adresem:

P. Franciszek Tęczyński, Komisja Wycieczkowa. Kraków, Plac Matejki 11. Tamże biuro Komisji otwarte dla stron między 13 a 14 i 20 a 21 prócz niedziel i świąt.

Komisja Wycieczkowa zaopiekuje się temi wycieczkami, które dopełnią następujących warunków:

1) Wycieczkę należy zgłosić do Komisji W. listem poleconym na 14 dni przed jej przyjazdem do Krakowa, Zgłoszenia uskutecznia się przesłaniem zadatku w wysokości 50 gr. od każdego uczestnika wycieczki i znaczka 80 gr. na pisemną odpowiedź. Bez zadatku zgłoszenia nie uwzględnia się pod żadnym warunkiem. Zadatek przepada, jeżeli wycieczka na oznaczony czas albo też wcale nie przyjedzie.

2) Zgłaszając wycieczkę, należy podać: a) ilość mło-

dzieży z wyszczególnieniem płci, b) dzień (datę) i godzinę przybycia wycieczki do Krakowa.

3) Wycieczka pokrywa zadatkowane zamówienie.
4) Wycieczka może przyjechać do Krakowa, jeżeli otrzyma pisemne zawiadomienie od Komisji W. o jej przyjęciu.
5) Noclegi urządza się w czystych budynkach: na łóżkach z materacami i siennikach. Prześcieradeł do łóżek, koców i prześcieradeł do sienników nie dostarcza się. Kosztorys wycieczki obliczony na jedną osobę na jeden dzień pobytu w Krakowie łącznie ze wstępami wynosi około 4 — 5 zł. Cena noclegu 60 gr. łóżko, 40 gr. siennik.

Aprowizacją Komisja W. się nie zajmuje, wskazuje jedynie adresy jadłodajni.

W Krakowie — oprowadza wycieczki z ramienia Oddziału Pol. Tow. Krajoznawczego p. Alma Nitschówna, ul. Smoleńska 35 oraz studenci z Akademickiego Koła Krajoznawczego, ul. Grodzka 64.

Autobusy wycieczkowe można wynająć w Dworcu Autobusowym, plac św. Ducha, lub za uprzedniem zgłoszeniem listownem p. adr. Oddziału P. T. K., ul. Grodzka 64. Informacyj w sprawie zwiedzania udziela Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego, ul. Grodzka 64.

JABŁONKA — (pow. Nowy Targ, poczta w miejscu, stacja kolej. Czarny Dunajec) — 5-kl. publ. szkoła powszechna (Gęste Domy 46). — 20 łóżek

JORDANÓW — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna im. św. Jana Kantego. — 10 „

JURGÓW — nad Białką — pow. nowotarski (z Nowego Targu szosą 23 km., z Poronina przez

Bukowinę 15., z Klimkówki przy szosie Zakopane — Morskie Oko przez Brzegi 8 km).
Szkolny dom wycieczkowy. Dom zostanie wykończony i oddany do użytku młodzieży w lecie 1934 r. Wybudowany na parceli, przejętej przez Ministerstwo W. R. i O. P. od Tow. Szkoły Ludowej. Dom posiada 9 pokojów sypialnych na 75 miejsc, pokoje dla wychowawców i dla służby, świetlicę, kuchnię, infirmerję, umywalnie z ustępami. Wykorzystany będzie na kursy i kolonje letnie i zimowe oraz jako schronisko wycieczkowe. 50 łóżek.

KALWARJA ZEBRZYDOWSKA — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna. — 20 „

KROŚCIENKO NAD DUNAJCEM — (poczta w miejscu, najbliższe stacje kolejowe: Nowy Targ i Stary Sącz) — 7-kl. publiczna szkoła powszechna, ul. Jagiellońska Nr. 232. — 30 „
Łóżka z materacami. — Opłata za nocleg 50 gr.

KRYNICA WIEŚ — (poczta Krynica Zdrój, — stacja kolej. Krynica Zdrój, przystanek kolej. w miejscu) — Publiczna szkoła powsz. — 20 „

LIPNICA MAŁA — (poczta Lipnica Wielka na Orawie, stacja kolej. Czarny Dunajec) — Publ. szkoła powszechna im. św. Józefa, numer domu 137. — 10 „

LIPNICA WIELKA — (poczta w miejscu, stacja kolej. Czarny Dunajec) — pow. Nowy Targ na Orawie, w **Przywarówce** u stóp Babiej Góry. Schronisko Tow. przyjaciół młodzieży Państwowego Gimnazjum im. św. Jana Kantego w Poznaniu. Dla wycieczek szkolnych stale

zarezerwowanych 15 miejsc, w tem szkolnych 10 łóżek
Opłata za nocleg 20 gr., z pościelą 50 gr.

MAKÓW — 7-kl. publiczna szkoła powszechna. — 20 „

MANIOWY — (poczta Harklowa, stacja kolej. Nowy Targ) — 5-kl. publ. szkoła powsz. — 20 „

MIŁÓWKA — (poczta i stacja kolej. w miejscu — pow. żywiecki) — Publiczna szkoła powszechna. — 20 „

MSZANA DOLNA — 7-kl. publ. szkoła powszechna męska. — 20 „

MUSZYNA — (poczta i stacja kolej. w miejscu — pow. nowosądecki) — 7-kl. publ. szkoła powszechna. — Rynek 370. — 10 „

NOWY SĄCZ — Państwowe gimnazjum I im. Jana Długosza, ul. Długosza 5. — 20 „

NOWY TARG — 7-kl. publ. szkoła powszechna męska, plac Słowackiego Nr. 17. — 20 „

PIWNICZNA — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publiczna szkoła powszechna — Rynek. — 20 „

PORĄBKA — koło Kęt, pow. bialski. (7½ km od Kęt) Publ. szkoła powszechna. Łóżka z materacami. 20 „

RABKA-ZDRÓJ — 7-kl. publ. szkoła powszechna 20 „
Łóżka z materacami.

RYTRO — (poczta i stacja kolej. w miejscu — pow. nowosądecki) — Publ. szkoła powsz. — 20 „

SROMOWCE NIŻNE (poczta Krościenko n. D., najbliższe stacje kolej. Nowy Targ lub Nowy Sącz) — Dom Wycieczkowy Śląskiej Wojewódzkiej Komisji Turystycznej,— administruje domem p. Józef Gała, Opłata za nocleg 50 gr.— 80 „

SZCZAWNICA — pow. nowotarski, — 7-kl. publiczna szkoła powszechna Łóżka z materacami 10 „

SZCZYRK — (poczta w miejscu, stacja kolej.

Wilkowice - Bystra). — 7-kl. publ. szkoła powszechna w Szczyrku Dolnym. — 20 łóżek

WITÓW — (poczta Chochołów, stacja kolej. Podczerwone — pow. Nowy Targ) — 3-kl. pobliczna szkoła powszechna. — 10 „

ZAKOPANE — Dom wycieczkowy im. ks. Stolarczyka (ul. Chałubińskiego pod Kozińcem) pod opieką Komisji Turystycznej Rady Głównej Pol. Tow. Krajoznawczego. —

Dom wycieczkowy im. ks. Stolarczyka w Zakopanem.

Gospodyni: p. Wanda Popławska. 100 łóżek, w tem łóżek szkolnych — 40 „
Łóżka podwójne z materacami i pościelą. — Opłata za nocleg dla młodzieży szkolnej 1 zł. — Utrzymanie całodzienne można otrzymać na miejscu (3 zł.).

ZAWOJA (pow. Wadowice, poczta w miejscu, stacja kolej. Maków Podhalański) — Śląski Dom Wycieczkowy: oddział męski — „Stolarnia".

oddział żeński w willi „Mieczysława" w Górnej Zawoi na „Bębnach". Kierownik schroniska: p. radca Jerzy Muszyński. Łóżka z pościelą. — Opłata za nocleg 50 groszy. — 25 łóżek

ŻEGIESTÓW - wieś — (poczta Żegiestów Zdrój, stacja kolej. w miejscu — pow. Nowy Sącz). 1-kl. publ. szkoła powszechna. — 10 „

ŻYWIEC — Państwowe gimnazjum im. M. Kopernika, ul. Słowackiego 2. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie na parterze budynku szkolnego, zaopatrzone w światło elektryczne i umywalnie.

Pojemność 45 — 50 osób — ponadto 30 sienników napełnionych słomą. — 20 „

Opłata za nocleg: dla studentów 30 gr., nauczycieli i członków tow. turyst. 50 gr.

Schroniska społeczne:

KRAKÓW — Schronisko Tow. Szkoły Ludowej, ul. św. Anny 5 — od dnia 15.V do 15.X 50 miejsc
od dnia 1.VII do 1.IX. — 200 „
Schronisko Polskiego Tow. Krajoznawczego na Wawelu — Baszta Złodziejska, pod opieką Zarządu Oddziału P. T. K. (ul. Grodzka 64, II p). Opłata dla młodzieży 1 zł. 50 gr. — 30 „

MSZANA DOLNA — Obóz YMCA, „Beskid".

KOŚCIELISKO — poczta w miejscu. stacja kolej. Zakopane.
„Nasz dom" — dom wakacyjny Koła Rodzicielskiego przy Państw. Gimnazjum Klasycznem w Bydgoszczy. Wycieczki mogą korzystać w razie wolnych miejsc.

ROKICINY MAŁOPOLSKIE, stacja kol. Chabówka. Domy wakacyjne „Dwór" i „Zofjówka" Zgromadzenia S.S. Urszulanek Polskich. — przyj-

mują bez ograniczeń zimą i latem wycieczki szkolne.

ZAKOPANE — Willa na Antołówce Zgromadzenia S.S. Urszulanek. Wycieczki szkolne mogą korzystać zimą i latem bez ograniczeń.

ZAKOPANE — Dom wycieczkowy w Dworcu Pol. Tow. Tatrzańskiego (ulica Krupówki). — 60 miejsc

ZAKOPANE — Schronisko turystyczne Związku Nauczycielstwa Polskiego — willa „Molodów" ul. Piłsudskiego. 60 „

CZORSZTYN — Schronisko turystyczne Związku Naucz. Polskiego. 36 miejsc

SROMOWCE WYŻNE — (Pieniny) – Dworek Cisowy Zw. Harcerstwa Pol. Opłata 20 gr. — 50 (20) łóżek

W TARNOWIE — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego pośredniczy w uzyskaniu przewodników dla szkolnych wycieczek z Kół Krajozn. Młodzieży przy Państw. Gimnazjum im. K. Brodzińskiego; przy III Państw. Gimn. im. A. Mickiewicza, do których można się również zwracać bezpośrednio w czasie trwania nauki szkolnej. W czasie feryj szkolnych należy zwracać się tylko pod adresem Oddziału Pol. Towarzystwa Krajoznawczego, ul. Krakowska 3 m. 3.
Oddział P. T. K. pośredniczy w wynajmowaniu środków lokomocji oraz udziela informacyj.
Listy należy kierować pod adresem Oddziału P. T. K. ul. Krakowska 3 m. 3, przynajmniej na 2 dni przed przybyciem.

Schroniska górskie:

BESKIDY RACZAŃSKIE — Schronisko Polskiego Tow. Tatrzańskiego *w Zwardoniu* (803), obok skoczni narciarskiej. Własność Oddziału Babiogórskiego w Żywcu i Oddziału w Bielsku.— 100 „

BESKID MAŁY (Zasolskie Góry) — Schronisko *na Leskowcu* (szczyt Jaworzyna). — Własność P. T. T. (koło wadowickie) — 10 łóżek

i 10 sienników. Dojście z Wadowic lub z Andrychowa.
Schronisko *na Żarze* -- Własność P. T. T. Koło w Andrychowie.— 10 miejsc

BESKID WYSOKI—GRUPA PILSKA: — (1557 m.)
Schronisko oddziału Żywieckiego P. T. T. — *w Korbielewie pod Pilskiem* — otwarte cały rok. opłata 2 zł. i 1 zł. — *Adres:* Korbielów, poczta Jeleśnia. — 23 „
Stacja turystyczna pod Pilskiem w gajowni *na Glinnej.* — 24 „
Boracza (hala) — Schronisko Żyd. Tow. Makkabi w Bielsku. — 30 „
Na Miziowej hali — Schronisko Pol. Tow. Tatrzańskiego. — (adres: Korbielów poczta Jeleśnia) 60 „
Na Lipowskiej (1324) — Schronisko Beskidenvereinu w Bielsku. — 35 „

NA BABIEJ GÓRZE — 1) Na *Markowych Równienkach (Markowe Szczawiny)* — Schronisko Pol. Tow. Tatrzańskiego im. D-ra H. Zapałowicza — łóżek 23. — miejsc na sianie 30. Opłata za nocleg dla młodzieży szkolnej: na łóżku 1 zł. — na sianie 50 groszy. Stacja posiłkowa na miejscu. — Schronisko otwarte cały rok. — *Adres*: Zawoja przez Maków Podhalański — schronisko P. T. T. na Babiej Górze. — 2) Schronisko Beskiden-Vereinu *na południowym zboczu turni szczytowej.* — Miejsc noclegowych 50. — Ceny: 3 zł. łóżko, 2 zł. prycza, 1 zł. w dobudówce.

BESKID WYSPOWY: — *Wielki Luboń* (1023) — Schronisko Oddziału P. Tow. Tatrzańskiego w Rabce. — Dostęp od stacji Zaryte — 15—25 „

GORCE: — *Na Turbaczu* — Schronisko Pol. Tow. Tatrz.—spalone w zimie 1933 r., projektowana odbudowa.

TATRY: — *Dolina Chochołowska — Schronisko Warsz. Klubu Narciarskiego.* 120 łóżek
Schoronisko zagospodarowane, kuchnia, łazienki, natryski na miejscu. Młodzież szkolna i wycieczki szkolne mogą korzystać z pobytu

i noclegów za zniżoną opłatą w zależności od kategorji łóżek i pokojów. Zgłoszenia: Zarządca schroniska, Zakopane, skrzynka pocztowa 62, tel. 260.

W Dolinie Pięciu Stawów Polskich Schronisko im. L Świerza — Pol. Tow. Tatrzańskiego.—	50 łóżek
Na Hali Gąsienicowej — granitowe schronisko Pol. Tow. Tatrz. (nowe i stare). —	150 miejsc
Na Kalatówkach — Pol. Tow Tatrz. —	30 „
Nad Morskiem Okiem — Pol. Tow. Tatrz.	
nowe	63 „
stare	60 „
W Roztoce — Pol. Tow. Tatrzańskięgo. —	50 „
Na Hali Pysznej — Pol. Tow. Tatrzańskiego. —	60 „

Schroniska prywatne: na Łysej Polanie, u Bustryciego na Hali Gąsienicowej i w Dolinie Kościeliskiej.

SZCZAWNICA NIŻNIA: — Schronisko P. T. T. „na Piaskach" (przy moście — otwarte również w ziemie) —	20 „

Schronisko P. T. T. przy głównym trakcie — w lecie 100 miejsc, w zimie 30 miejsc.

Województwo Lubelskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Lublin — posiada wiele cennych i pięknych zabytków architektury: Katedra p. w. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ew. z lat 1582—1600 fund. Bernarda Maciejowskiego (wczesny barok). Brama Krakowska z XIV w., przeróbki za Stanisława Augusta. Trybunał (ratusz) w obecnym wyglądzie z końca XVIII w. (klasycyzm), kamienice Sobieskich i Klonowicza (renesans) z końca XVI w., Kościół po-Dominikański p. w. św. Stanisława z XVI — XVIII w. (renasans). Kościół po-Wizytkowski p. w. N. M. P. Zwycięskiej fund. przez Jagiełłę z pocz. XV w. (gotyk-renesans), Kościół na Zamku p. w. św. Trójcy fund. przez Kazimierza W. w poł. XIV w. (gotyk) z cennemi malowidłami z czasów Jagiełły. Muzeum Lubelskie, Ogród.

Nałęczów z pięknym zakładem kąpielowym w dawnym pałacu Małachowskich z XVIII w., Pamiątki po St. Żeromskim.

Kazimierz — ongiś „Mały Gdańsk", prawdziwy skarbiec zabytkowy. Spichrze nadbrzeżne z XVII w., mieszczańskie domy w rynku pod św. Mikołajem i św. Krzysztofem i przy ul. Senatorskiej: Kamienica Celejowska z XVI—XVII w. (renesans), fara p. w. św. Jana Chrzciciela XV — XVII w. (gotyk, renesans), Kościół i klasztor Reformatów pod w. N. P. M. z XVII w. (wczesny barok), ruiny zamku z XIV w., synagoga z XVII w., niezwykle pięknie położone wąwozy, sady. Przeprawa przez Wisłę do Janowca, gdzie piękny kościół z XVI w. i ruiny zamku Firlejów.

Z Kazimierza malowniczą drogą przybrzeżną z aleją olbrzymich topól na Bochotnicę (ruiny zamku XIV w.) —do Puław „Małych Aten" XVIII w. W **Puławach** wspaniały park i pałac Czartoryskich z XVIII w. (klasycyzm) w parku pa-

wilony m. in. słynna świątynia Sybilli. Instytut doświadczalny rolniczy.

Piotrawin znany z legendy o życiu św. Stanisława, kościół gotycki z XV w. fund. Zbigniewa Oleśnickiego.

Kraśnik — Kościół p. w. N. P. M. z XV w. fund. Jana Tęczyńskiego (gotyk).

Chodel — Kościół p. w. św. Trójcy z 1541 r. fund Bernarda Maciejewskiego (późny gotyk).

Chełm — dawna stolica księstwa ruskiego, góra zamkowa z b. katedrą unicką p. w. N. P. M. z połowy XVIII w. (barok), kościół po-pijarski p. w. 12 apostołów z 1753—1764 fund. Wacława Rzewuskiego (barok), kopalnie kredy.

Zamość — miasto renesansowe. Kolegjata p. w. Zmartwychwstania P. z 1600 r. fund. Jana Zamojskiego (renesans) i ratusz renesansowy, domy w rynku z podcieniami, akademja fund. Zamojskiego, fortyfikacje z pocz. XIX w., ogród zoologiczny.

Szczebrzeszyn — kościół św. Katarzyny z XVII w. (późny renesans), synagoga z XVII w. (renesans).

Tomaszów Lubelski — największy kościół drewniany w Polsce z pocz. XVIII w. (barok).

Horodło — „Wały Jagiellońskie" po zamku, w którym zawarto unję z Litwą 1413 r.

Dubienka, wsławiona bitwą 1792 r. pod wodzą Kościuszki.

Lubartów — pałac Sanguszków, obecnie spalony, z XVIII w. (barok), fara z pocz. XVIII w. (barok).

Podlasie: Kodeń — Cudowny obraz M. B., bazylika p. w. N. P. M. z XVIII w. (barok) i kościół św. Ducha z XVII w. (gotyk).

Janów Podlaski — b. katedra z XVIII w.

Biała Podlaska — Zamek Radziwiłłów z XVII, XVIII w., wieża zamkowa, brama, pawilony boczne, fara renesansowa z XVI w., kościół po-bazyljański z XVIII w. (barok).

Włodawa — kościół p. w. św. Ludwika z pocz. XVIII w. (barok), synagoga z XVII w. (renesans).

Siedlce — kościół p. w. św. Stanisława z końca XVIII w. (klasycyzm), b. pałac Ogińskich i ich kaplica z końca XVIII w. (klasycyzm).

Radzyń — b. pałac Potockich z XVIII w. (barok), park pałacowy, fara p. w św. Trójcy z XVIII w. fund. Mniszków (późny renesans.).

Okrzeja — dworek rodziny Sienkiewicza.

Węgrów — fara p. w. N. P. M. z XVIII w., fund. Krasińskich (barok), kamienica gdańska, zamek ks. Mazowieckich w Liwie. —

Przewodniki:

Ilustrowany przewodnik po Lublinie w opracowaniu zbiorowem. Lublin, 1931. Wyd. staraniem Oddziału Pol. Tow. Krajozn. — zł. 3.

Cholewiński W. Przewodnik po Lublinie i jego okolicach. — Wyd. 3. Lublin, 1929 — zł. 1.20.

Dr. T. Dybczyński: Wycieczka do Kazimierza i Puław (przewodnik) — 1 zł. Warszawa, 1926, Pol. Tow. Krajoznawcze.

Łomiński L. ks: Kazimierz nad Wisłą i jego zabytki.— Lublin, 1926.

Chrzanowski Wł. ks: Przewodnik po Janowcu, 1930.

Chlebowski Br.: Zamość, ordynacja Zamoyskich i powiat zamojski. — Zamość. Z. Pomarański i S-ka — zł. 0.60

Pieszko Michał M: Zamość, gród kanclerski-hetmański Zamość, 1928. Wyd. Oddziału powiatowego Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Zamościu. — zł. 1.50.

Pieszko Michał: Z historyczno - arhitektonicznych wędrówek po Zamościu. Zamość, 1930.

Moniewski Tadeusz: Siedlce, 1929. Wyd Muzeum Ziemi Podlaskiej.

Frankowski J.: Wycieczka szlakiem unitów na Podlasiu — zł. 1.50 (Kodeń, Janów Podlaski, Leśna, Biała Podlaska). Warszawa, 1927. Pol. Tow. Krajoznawcze — zł. 1.50.

Świątkowski W.: Lubelskie. — Warszawa, 1928 — zł 6

Świątkowski W.: Podlasie. — Warszawa, 1929 — zł. 5

Śliwina Wanda J.: i Tkacz Ferdynand: Ziemia lubartowska. — Lubartów, 1928

Schroniska szkolne:

KAZIMIERZ DOLNY — (st. kolej. Puławy) 7-kl. publiczna szkoła powszechna — róg ulicy Lu-

belskiej i Szkolnej. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie. — 50 łóżek

Łóżka z materacami i pościelą — posiłki na miejscu. Opłaty: łóżko bez pościeli 20 gr. za nocleg; łóżko z pościelą 50 gr. za nocleg; ponadto dopłata za światło od całej wycieczki w zależności od zużycia od 20 gr. do 1.50 gr.

II szkolne schronisko wycieczkowe — w willi „Zofiówka" pod zarządem p. Zofji Radoszyńskiej — przy ul. Puławskiej nr. 34 (odległość od śródmieścia około 2 km. Opłaty: Łóżko z siennikiem bez pościeli 20 gr. za nocleg z pościelą 50 gr. za nocleg. Na miejscu kuchnia: śniadanie 40 gr., obiady od 70 gr. do 1 zł. Kolacje od 40 gr. 30 miejsc

LUBLIN — 7-kl. publiczna szkoła powszechna Nr 3 (Przedmieście Czwartek), dojazd z dworca kolej. autobusem miejskim Nr. 3. — 20 łóżek
Łóżka z materacami. — natryski.
Bursa przy Państwowem gimnnazjum im. Hetm. Zamoyskiego. ul. Królewska 11, II p. — dojazd z dworca miejskiemi autobusami.
W okresie wakacyjnym 60 łóżek z siennikami i pościelą.
W okresie roku szkolnego 10 łóżek z siennikami i pościelą.

Opłaty: łóżko bez pościeli 30 gr. za nocleg; łóżko z pościelą 1 zł. za nocleg; za korzystanie z natrysków po 30 gr. od osoby.
— Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, udziela informacji. Listy należy kierować na 3 dni naprzód do Vice-prezesa Oddziału Pol. Tow. Krajoznawczego p. Zygmunta Dobkiewicza, Lublin ul. Dolna

Panny Marji 25/14, telegraficznie: Dobkiewicz — Magistrat, Lublin.
Wycieczki powinny dokładnie podać i datę i godzinę przyjazdu, skład wycieczki, opiekuna oraz potrzeby wycieczki.
Wycieczki niezgłoszone do Oddziału P. T. K. mogą się zwracać po przyjeździe Rynek 1 (gmach po-Trybunalski) do Oddziału Oświaty i Kultury Magistratu m. Lublina (tel. 24).

NAŁĘCZÓW — 7-kl. publiczna szkoła powsz. — 20 łóżek

PUŁAWY — 7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 1, ul. Polna. — Łóżka z materacami i pościelą. Opłata za nocleg 40 gr. — 30 łóżek
Szkolne schronisko wycieczkowe dla wycieczek wodnych ma 10 łóżek z materacami i pościelą w przystani na lewym brzegu Wisły, poniżej mostu. Zgłoszenia należy kierować pod adresem 7 kl. publ. szkoły powsz. Nr. 1. w Puławach.

Schroniska społeczne:

ZAMOŚĆ — Sejmikowy dom noclegowy (obok Kolegjaty, blisko dworca kolejowego). Dla wycieczek szkolnych opłaty za nocleg ulgowe (50 proc.) Łóżko z materacem i pościelą od 60 gr. — zł. 1.25, za pryczę bez pościeli 15 gr.

Województwo Lwowskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Lwów — miasto pełne piękna i pamiątek: Katedra łać. z XIV — XVIII w. pod wezw. Wniebowzięcia N. P. Marji, gotyk-rokoko, kaplica Boimów (1606—1617) renesans; katedra ormiańska z r. 1363 — 90, pod wezw. Wniebowzięcia N. P. Marji, arm.-bizant. styl; katedra św. Jura z r. 1744—63, rokoko; cerkiew wołoska z r. 1590 — 98, pod wezw. Uśpienia N. P. Marji, renesans; kościół OO. Bernardynów z r. 1600—30, pod wezw. Św. Andrzeja, późny renesans; kościół OO. Jezuitów z r. 1610—35 pod wezw. Św. Piotra i Pawła, barok; kościół OO. Dominikanów z r. 1749—64, pod wezw. Bożego Ciała, rokoko; ruiny wysokiego zamku z XIV w.; kopiec Unji Lubelskiej (413 m.); Rynek z kamienicą królewską, w której Muzeum im. Króla Jana III; Muzeum Przemysłu Artystycznego; Galerja Miejska; Bibljoteka Ossolińskich i Muzeum Lubomirskich; Muzeum Dzieduszyckich (przyrodnicze); Panorama Racławicka; Muzeum Ukraińskie; Teatr Wielki; Uniwersytet; Politechnika; dworzec główny kolejowy; Cmentarz Łyczakowski; Cmentarz Obrońców Lwowa; piękne parki i ogrody.

Najbliższe wycieczki: Czartowska Skała — Miodowe Groty — Brzuchowice — Hołosko — Rokitno; dalsze: — Żółkiew — Haraj — Jaworów — Janów — Gródek Jagielloński (staw) — Lubień.

W **Żółkwi**: zamek Żółkiewskich i Sobieskich z XVII w. późny renesans-barok; kościół parafj. z 1620 r. pod wezw. św. Wawrzyńca, późny renesans, (nagrobki Sobieskich i Żółkiewskich); kościół OO. Dominikanów z r. 1653, barok; bożnica z r. 1687; domy podcieniowe w rynku z XVII w.

Baranów, pow. tarnobrzeski: zamek Leszczyńskich z końca XVI w. renesans. **Leżajsk,** pow. łańcucki: klasztor OO. Bernardynów z r. 1619, pod wezw. Zwiastowania i Koronacji N. P. Marji, barok. **Przeworsk** — kościół parafj. z XV w. pod

wezw. Św. Ducha, gotyk; kościół i klasztor OO. Bernardynôw z XV w. pod wezw. Św. Barbary, gotyk. **Rzeszów** — b. zamek Lubomirskich z XVII w. (Sąd) barok; kościół parafj. z XIV — XVIII w. pod wezw. Św. Wojciecha, gotyk-barok (późno renansowe nagrobki fundatorów). **Łańcut** — zamek Potockich (dawniej Lubomirskich) z XVII w. z bogatemi zbiorami sztuki, barok. **Przemyśl** — zamek z XVI—XVII w., późny renesans; katedra łać. z XV — XVIII w. pod wezw. N. P. Marji i Św. Jana Chrzciciela, gotyk-barok; katedra grecko-kat. (b. kościół OO. Karmelitów) z r. 1625, barok; Muzeum Tow. Przyjaciół Nauk. **Krasiczyn**, pow. przemyski: zamek Sapiehów (dawniej Krasickich), XVI/XVII w., późny renesans; **Jarosław** — kościół parafj. (dawniej OO. Jezuitów) z roku 1571 pod wezw. Bożego Ciała, barok; b. klasztor PP. Benedyktynek z r. 1619 pod wezw. Św. Anny, barok; kościół i klasztor OO. Dominikanów z r. 1629 pod wezw. N. P. Marji, barok. **Stare Sioło**, pow. bobrecki — zamek Ostrogskich z XVII w. późny renesans. **Sambor** — kościół parafj. z XV — XVII w. pod wezw. Ścięcia Św. Jana Chrzciciela, gotyk-barok; kościół OO. Bernardynów (dawniej OO. Jezuitów) z r. 1680 pod wezw. Wniebowzięcia N. P. Marji, barok. **Felsztyn**, pow samborski: kościół parafj. z XV/XVI w. pod wezw. Św. Marcina, gotyk-renesans. (nagrobki Herburtów z XVI w.). **Haczów**, pow. brzozowski — kościół parafjalny drwn. z XVII w. pod wezw. Wniebowzięcia N. P. Marji. **Krosno**, ośrodek przemysłu naftowego — kościół parafjalny z XIV—XVII w. pod wezw. Św. Trójcy, gotyk-barok, kościół OO. Franciszkanów z XV w. gotyk (nagrobki renesansowe), domy podcieniowe w rynku z XVI—XVII w. późny renesans; **Odrzykoń**, pow. krośnieński — ruiny zamku Kamienieckich z XIV — XVI w.

Zagłębie naftowe: **Drohobycz** — kosciół parafj. z r. 1392, pod wezw. N. P. Marji, Św. Krzyża i Św. Bartłomieja, gotyk; cerkiew drewniana z XVI w. pod wezw. Św. Jura; cerkiew drewniana z 1661 pod wezw. Św. Krzyża, rafinerje nafty. **Borysław** — **Tustanowice** (kopalnie nafty) — saliny **w Stebniku** — **Truskawiec**, zdrojowisko.

Z Borysławia i Truskawca wycieczki do **Schodnicy**, na **Ciuchowy Dział** i do **Orowa** oraz do skał w **Uryczu**.

Wycieczki górskie. Jako punkty wyjściowe dla wycieczek górskich **w Beskid Niski i w Bieszczady**: **Dukla, Iwonicz, Rymanów, Sanok, Zagórz, Komańcza, Łupków, Lesko, Baligród, Cisna, Ustjankowa, Ustrzyki, Chyrów, Turka, Sianki.**

Przewodniki:

M. Orłowicz: Ilustrowany przewodnik po Lwowie — str. 284. Lwów — Książnica-Atlas — Cena zł. 6,70, oprawny zł. 8,

Wasylews i Stanisław: Lwów. — Poznań. 1931. — Wyd. Polskie Wegnera „Cuda Polski" -- zł. 16.

Zubrzycki Sas Jan dr. prof: Zabytki miasta Lwowa. — Lwów, 1928.

Kajetanowicz Ks. D.: Katedra ormiańska i jej otoczenie. Przewodnik, wyd. 2 rozszerzone, Lwów, 1930.

Dr. Adam Zieliński: Krótki przewodnik narciarski po okolicach Lwowa. Kraków 1934. Nakł. Tow. Krzewienia Narciarstwa.

Marjan Osiński: Zamek w Żółkwi. Lwów 1933. Nakładem Tow. opieki nad zabytkami sztuki i kultury we Lwowie.

St. Marjan Szuperski: Żółkiew i jej zabytki historyczne. Żółkiew 1933. Nakładem autora.

Emanuel Hay: Przewodnik po Żółkwi. Żółkiew 1933.

Dr. Łucja Charewiczowa: Zamki Króla Jana III w Małopolsce wschodniej.

Przemysł naftowy w Polsce: Zarys historji wraz z opisem techniki pracy. — Lwów. 1929.

Mściwujewski Mścisław: Królewskie wolne miasto Drohobycz. 1929. Drohobycz.

Przewodnik po Truskawcu i okolicach: Cz. I. Nakł. Zarządu Zdrojowiska w Truskawcu, 1930.

Orłowicz Mieczysław dr.: Jarosław, jego przeszłość zabytki. Lwów, Książnica-Atlas, 1921.

„Przewodnik po Borysławiu". Wraz z mapką ulic i planem. Borysław. 1933. Nakł. i druk. Druk. Naftowa T. S. L. Str. 16, mapka 1.

Schroniska szkolne.

LWÓW — Szkolne schronisko wycieczkowe ul. Ormiańska 23, I p. 50 łóżek

Schronisko umieszczone w specjalnie na ten cel oddanym przez Magistrat kr. st. miasta Lwowa lokalu. Łóżka z materacami i pościelą. Opłata za nocleg 50 gr. — Zgłoszenia

kierować do [Kuratorjum O. S. Lwowskiego. Wycieczki mogą korzystać ze schroniska dopiero po otrzymaniu zawiadomienia z Kuratorjum o zarezerwowaniu miejsc.
Dowolna zmiana terminu przyjazdu i odjazdu wycieczki jest niedopuszczalna.
Ze schroniska mogą korzystać wycieczki składające się tylko z młodzieży męskiej lub żeńskiej.

DROHOBYCZ — 7-kl. publ. szkoła powszechna im. St. Konarskiego. ul. Zawale 14. — Łóżka z materacami. — 30 łóżek

DUKLA — (poczta Dukla, stacja kol. Iwonicz) 7-kl. publ. szkoła powszechna męska ul. Mickiewicza 108. — 20 „

KROSNO — Państw. Gimnazjum im. M. Kopernika, ul. ks. Piotra Skargi l. 567. — 20 „

TURKA NAD STRYJEM — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszeczna męska, ul. Kościuszki 17. — 10 „

ŻÓŁKIEW — Internat OO. Dominikanów. — 20 „
Zgłoszenia do Dyr. Państw. Gimnazjum.

Schroniska społeczne:

LWÓW — Schroniska Tow. Szkoły Ludowej:
1) Bursa im. Boberskiej — ul. Poniatowskiego 11. — (dla dziewcząt.) — 25 miejsc
2) Bursa Grunwaldzka — ul. Sobińskiego 3 (dla chłopców). — 40 „

Pomieszczeniem wycieczek zbiorowych zajmuje się Towarzystwo Szkoły Ludowej (ul. Czackiego 1), oraz Komitet, wyłoniony przez to Towarzystwo, do którego wchodzą delegaci Magistratu. Komitet przydziela wycieczkom również przewodników.
Dom emigracyjny — (na Bajkach) przyjmuje

również wycieczki. zapewnia pomieszczenie i utrzymanie.

BORYSŁAW — Schronisko Zarządu Fundacji Chrześcijańskiej Gminy miasta Borysławia w Zakładzie Opieki Społecznej im. Marsz. Piłsudskiego. Pomieszczenie na 60 osób (pościel, umywalnie). — Z lokalu korzystać mogą bezpłatnie wycieczki szkolne w miesiącach: maju, czerwcu, wrześniu i październiku, po uprzedniem zgłoszeniu się do Zarządu W lipcu i sierpniu lokal zajęty na kolonje letnie.

Schroniska górskie:

PRZEŁĘCZ ŁUPKOWSKA — Schronisko przed tunelem łupkowskim — 200 m. od granicy czeskosłowackiej. — 50 miejsc

Schronisko — dom turystyczny w **Rozłuczu.** Własność Okr. Urzędu W. F. i P. W. D. O. K. X. w Przemyślu. — 180 „

Schronisko POD CIUCHOWYM DZIAŁEM w Orowie (800), własność P. T. T. Dostęp z Borysławia i Truskawca. — 27 „

Schronisko **POD CZARNĄ GÓRĄ** im. dr. M. Świerza w **MALMANSTALU.** Własność Sekcji Narciarskiej P. T. T. Oddział w Drohobyczu. — 14 łóżek

Schronisko Oddziału Drohobyckiego P.T.T. W ZAŁOKCIU koło Podbuża, powiat Drohobycki 20 „

Województwo Łódzkie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Łódź — główne ognisko przemysłu tkackiego w Polsce. Ulica Piotrkowska, Kościół N. M. Panny, fabryki, Muzeum, Park w Helenowie.

Wycieczki do: Zgierza, Ozorkowa, Łęczycy i Tumu; dalsze do Sulejowa, Inowłodzi, Spały, Tomaszowa Mazowieckiego (błękitne źródła).

W Zgierzu (pow. łódzki) — ratusz z XIX wieku, empirowy; w **Łęczycy** — ruiny zamku z XIV wieku, kościół parafjalny p. w. Ś. Andrzeja, gotyk z XV w. przebudowany w pocz. XVIII wieku, barokowy; kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P. po-Bernardyński (ob. Franciszkanów) z XVII wieku, barokowy; w **Tumie** (pow. łęczycki)—Archikolegjata p. w. Ś. Aleksego z XII wieku, styl romański.

Wzdłuż Warty: Sieradz — Warta — Uniejów — Koło — Konin — Ląd — Pyzdry.

Sieradz — kościół kolegjacki p. w. Wszystkich Świętych, gotyk, przebudowany w XVII wieku, barok; kościół po-Dominikański p. w. Ś. Stanisława z XV wieku, gotycki — przebudowa w XVIII wieku. **Warta** pow. sieradzki, kościół parafjalny p. w. Ś. Mikołaja Biskupa z XV wieku, gotycki, wewnątrz średniowieczny tryptyk i obraz (XV, XVI wiek); kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. P. po-Bernardyński z XVIII wieku, barokowy; kościół p. w. Narodzenia N. M. P. dawniej Bernardynek z XVIII w., barok. **Uniejów** pow. turecki, resztki zamku średniowiecznego (wieża) z XIV wiek; kościół parafjalny p. w. Wniebowzięcia N. M. P., gotyk przebudowany w wieku XVII, (wewnątrz grobowiec błogosł. Bogumiła z XVII wieku). **Koło** — kościół parafjalny p. w. Ś. Krzyża, gotyk z początku XV wieku; kościół p. w. Przemienienia Pańskiego i klasztor Bernardynów, barok z drugiej połowy XVIII wieku; ruiny zamku średniowiecznego z XIV

wieku; ratusz klasycystyczny z pierwszej ćwierci XIX wieku; wieża z XIV wieku pochodzenia gotyckiego. **Konin**—kościół parafjalny p. w. Ś. Bartłomieja z XV wieku, gotycki, przebudowany w baroku; na cmentarzu słup kamienny drogowy z XII wieku; kościół klasztorny p. w. Ś. Marji Magdaleny (Reformatów) z XVII w., barokowy; ratusz z pierwszej ćwierci XIX wieku, empire. **Ląd** (pow. koniński)—kościół p. w. N.M.P. i S. Mikołaja i klasztor po-Cysterski z końca XVII i XVIII w., barokowy; wewnątrz klasztoru partje gotyckie. **Pyzdry** (pow. koniński) — kościół p. w. Narodzenia N. M. P., gotycki przebudowany (wnętrze w baroku); kościół p. w. Ścięcia Głowy Ś. Jana i klasztor po-Franciszkański pochodzenia średniowiecznego, przebudowany w XVIII w., barok.

Łask, kolegjata p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P. i Ś. Michała Archanioła, pochodzenia gotyckiego z pierwszej połowy XVI wieku, przebudowana w XVIII w., barok.

Kalisz — kolegjata p. w. Wniebowzięcia N. M. P.; pochodzenie gotyckie z XIV w. (prezbiterjum), przebudowa w baroku w XVIII wieku. Tryptyk z XV w. Dzwonnica empirowa z początku XIX wieku; kościół parafjalny p. w. Ś. Mikołaja, XIII i XIV wiek-gotycki, przeróbki z XVI, XVII i XVIII wieku. (obraz „Zdjęcie z Krzyża" Rubensa z I-ej połowy XVII w.); kościół ewangielicki, dawniej Jezuicki, z końca XVI wieku., barok; kościół p. w. Nawiedzenia N. M. P. i klasztor po-Bernardyński ob. Jezuitów. XVII wiek, barok, (prezbiterjum z XV wieku, założenie gotyckie); kościół p. w. Ś. Stanisława B. M. i klasztor O. O. Franciszkanów (Braci Mniejszych Konwentualnych), XIII, XIV wiek, gotyk; przeróbki w XVIII wieku i połowie XIX wieku; fragmenty średniowiecznych murów obronnych (n. p. baszta „Dorotka") z XIV wieku przy kolegjacie p. w. Wniebowzięcia N. M. P.; empirowe budynki z pocz. XIX w. (Waga miejska, Sąd okręgowy, Starostwo); park, ośrodek sportu wioślarskiego.

Z Kalisza szlakiem Prosny przez Chocz ku Pyzdrom,— ponadto wycieczki do Gołuchowa (13 klm. na płn. zach.), gdzie piękny pałac Czartoryskich i bogate zbiory.

Wycieczki wzdłuż Pilicy.

Chocz, pow. kaliski — kościół parafjalny p. Św. , Andrzeja Apostoła i klasztor po-Reformacki. XVII, XVIII wiek, barok.

Piotrków, kościół farny p. w. Ś. Jakóba Apostoła, z XIII—XIV-go wieku, gotyk, przebudowy w XVIII wieku

(barok) i późniejsze; kościół p. w. Ś. Krzyża i klasztor Bernardynów z XVII wieku, barok; kościół p. w. .. Doroty i Ś. Jacka po-Dominikański, XIV wiek, gotyk, przeróbki w XVII i XVIII wieku w baroku; kościół p. w. Ś. Franciszka Ksawerego po-Jezuicki z XVIII w., barokowy; kościół ewangielicki (po-Pijarski), XVII, XVIII w., barok; zamek z XIV wieku, fragmenty gotyckie, XVI, XVII wiek — przeróbki w renesansie i baroku.

Przewodniki:

Rosset E.: Łódź, miasto pracy. Łódź 1929 — zł. 3.
Lorentz Z.: Narodziny Łodzi nowoczesnej. Łódź 1926.
Kruszyński Leon: Z wycieczki po województwie Łódzkiem. — Turek 1929.
K. Staszewski: Ilustrowany przewodnik po Pabjanicach, Łasku i pow. Łaskim, P. T. K. Pabjanice 1929 — zł. 1.25.
Pogorzelski Walery ks.: Sieradz, — Włocławek. — Druk. Djec. 1927.
M. Szachówna: Przewodnik ilustrowany po Kaliszu i jego okolicach. Kalisz 1927. Nakł. Drukarni Wydawniczej — str. 209. — zł. 3.80.
M. Witanowski: Przewodnik po Piotrkowie Trybunalskim. — Piotrków 1923.
Łomiński Leon ks.: Inowłódz i Spała. — Lublin 1925.
Łomiński Leon ks.: Spała i jej okolice. — Łódź 1930.

Schroniska szkolne:

KALISZ — Przystań wioślarska Państw. Gimn. im. Kościuszki. — 10 łóżek

Park miejski 8. Łóżka z materacami, posiłki u woźnego.

Wybudowana w latach 1929-30 przy poparciu finansowem Ministerstwa W. R. i O. P. Najpiękniejsza szkolna przystań wioślarska w Polsce. W budynku, na piętrze schronisko, na parterze mieszkanie woźnego, szatnie, schrony na łodzie, basen wioślarski.

ŁÓDŹ — 7-kl. publ. szkoła powsz. Nr. 1 im. A. Mickiewicza — ul. Nowotargowa 24. — Opłata za nocleg 50 gr., łóżka z pościelą (miejsc na siennikach 50). — 20 łóżek

W ŁODZI — Oddział Pol. Towarzystwa Krajoznawczego pośredniczy w wynajęciu samochodów, udziela informacyj w sprawach zwiedzania. Listy na 10 dni przed przybyciem wycieczki, adresować do Oddziału Pols. Tow. Kraj. w Łodzi ul. Al. Kościuszki 17 (tel. 110-10).

PIOTRKÓW TRYB. — Państwowe Seminarjum Naucz. Żeńskie — ul. Stronczyńskiego 1. — 20 „

TOMASZÓW MAZOWIECKI — Publ. szk. pow. Nr. 1 im. J. Piłsudskiego — ul. Legjonów 36 20 „

ROKITNICA (w odległości 7 klm. od Łaska na polanie leśnej). Schronisko wycieczkowe Pryw. Gimnazjum Koed. niemieckiego Stowarzyszenia gimnazjalnego w Pabjanicach.

Schronisko posiada mały domek gospodarczy z 15 siennikami do spania na poddaszu.

Przystań wioślarska Państw. Gimn. im. Kościuszki w Kaliszu.

Województwo Nowogródzkie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Nowogródek: — ruiny zamku gotyckiego z XV—XVI w. na górze Zamkowej; fara, ufundowana przez W. Ks. Witolda, obecny budynek barokowy z XVII i XVIII w. (w farze był ochrzczony Adam Mickiewicz); kościół podominikański barokowy z XVII w., odbudowany częściowo w początku XIX w.; cerkiew św. Borysa i Hleba, dawny kościół Bazyljanów, gotycki z początku XVI w., powiększony w XVII w., przebudowany w XIX w.; sobór prawosławny dawny kościół Franciszkanów, barokowy z XVII w.; synagoga barokowa z XVII w., barokowe gmachy poklasztorne Dominikanów z XVII w., i Jezuitów z XVIII w., dom rodzinny Adama Mickiewicza (obecny budynek odbudowany na dawnej posadzie po pożarze w drugiej połowie XIX w.)

Korelicze, dawniej Radziwiłłów, tu w XVIII w. znajdowały się słynne warsztaty gobelinowe.

Turzec, dawniej Chodkiewiczów, zachowały się pawilony pałacowe rokokowe z XVIII w.

Mir, Iliniczów potem Radziwiłłów, doskonale zachowane ruiny zamku gotyckiego z XVI w. (częściowo zamieszkałe). Kolonja tatarska.

Stołpce, — kościół podominikański św. Kazimierza, barokowy z XVII w. z bogatemi barokowemi sztukaterjami.

Nieśwież — zamek ks. Radziwiłów, rozbudowywany od XVI do XIX w., zawiera bogate zbiory; fara, dawniej kościół Jezuitów z końca XVI wieku (najdawniejszy kościół barokowy w Polsce) — wewnątrz zabytkowe ołtarze, malowidła i nagrobki z XVI—XVIII w.; kościół Benedyktynek barokowy z XVII — XVIII w., ratusz z halami targowemi z XVII w. brama słucka barokowa z XVII w., kapliczki z XVIII w.

Kleck — kościół par. św. Trójcy, o założeniu gotyckiem z XVI w. przebudowany w stylu barokowym w XVIII w., kościół podominikański barokowy z XVII w.

Najpopularniejszy szlak (Mickiewiczowski):
Nowogródek—Czombrów (dwór drewniany klasycystyczny z początku XIX w., domniemane Soplicowo z „Pana Tadeusza") — **Świteź** (rezerwat) — **Worończa** (dwór drewniany rokokowy z XVIII w., park) — **Tuhanowicze** (park, lipowa altana ogrodowa, „kameiń filaretów").

Słonim — kościół Bernardynów barokowy z XVII w. z rokokowemi ołtarzami z XVIII w., kościół Niepokalanek (dawniej Bernardynek) barokowy z XVII w. z rokokowemi ołtarzami z XVIII w., kościół św. Andrzeja rokokowy z XVIII wieku. Kanał Ogińskiego.

Synkowicze pod Słonimem, kościół gotycki obronny z XVII w.

Żyrowicze — kościół i klasztor pobazyljański, barok XVII w., cudowny obraz Matki Boskiej Żyrowickiej w jaspisie. Oddzielne kaplice rokokowe z XVIII w.

Ze Słonima można udać się autobusem do Nowogródka przez **Zdzięcioł,** gdzie pałac barokowy z XVII w., przebudowany w XVIII w., i kościół barokowy z XVII w., przebudowany w stylu rokokowym w XVIII w.

Z **Baranowicz** można udać się autobusem do Nowogródka przez **Stołowicze,** kościół kawalerów maltańskich z XVII w., rozbudowany w stylu rokokowym w XVIII w., dalej obok **Zaosia,** gdzie mieszkali rodzice Adama Mickiewicza, do **Świtezi** i **Czombrowa.**

Lida — ruiny zamku gotyckiego z XV w., kościół pofranciszkański barokowy z XVII w., przebudowany w XVIII w.
Skrzybowce — kościół gotycki obronny z XVI w.

Wycieczki wioślarskie Niemnem.

Przewodniki:

Żmigrodzki Józef inż.: Nowogródek i okolice.—Wyd. 3. Nakł. Nowogr. Oddziału P. T. Krajozn. 1931.

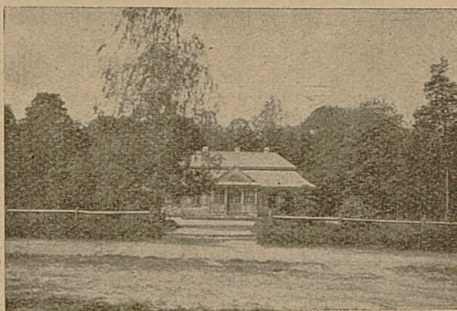
Nowogródzkie: Numer monograficzny „Ziemi". — Rocznik 1925. Nr. 10—12, październik—grudzień. Oddzielnie zł. 5.

Stanisław Lorentz: Wycieczki Słonimskie, wyd. nakładem Oddziału Słonimskiego Polskiego Tow. Krajoznawczego. Słonim 1933.

Schroniska szkolne:

MIR — (poczta Mir, najbliższa stacja kolej. Horodziej, komunikacja autobusowa),—7-kl. publ. szkoła powszechna ul. Wileńska 47. — 10 łóżek

NIEŚWIEŻ — (najbliższa stacja kolej. Horodziej stała komunikacja autobusowa). Państwowe Gimnazjum im. Władysława Syrokomli, ul. Syrokomli 17. — 20 „

Schronisko P. T. K. nad Świtezią.

NOWOGRÓDEK — 7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 1. im. Grzegorza Piramowicza. — Wielki Rynek Nr. 1. Zgłoszenia w Inspektoracie szkolnym, zaułek Grodzieński 20. — Łóżka z siennikami. -- 30 „

W NOWOGRÓDKU — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, pośredniczy w wynajęciu samochodów, udziela informacyj. Listy w tych sprawach, na 3 dni przed przyjazdem, należy kierować pod adr. Oddziału Pol. Tow. Krajoznawczego w Nowogródku, Urząd Wojewódzki, pokój 39.

NAD ŚWITEZIĄ — (23 km. od Nowogródka na drodze Nowogródek — Baranowicze) — poczta Walówka. *Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego im. Al. Janowskiego* — Zgłoszenia kierować do Zarządu Oddziału P. T. K. w Nowogródku Urząd Wojewódzki, pokój 39. Miejsc ogółem 32 — w tem *łóżek szkolnych 20*. Łóżka z siennikami. Opłata dla młodzieży 50 gr. 20 łóżek

SŁONIM — Państw. Seminarjum Nauczycielskie Męskie, — ul. 3 Maja 38. Łóżka z materacami. 20 „

Województwo Poleskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Brześć nad Bugiem — miasto wojewódzkie, twierdza, Biuro Meljoracji Polesia. Z Brześcia wycieczki kajakami Muchawcem i kanałem królewskim w centrum Polesia lub Bugiem do Wisły.

Pińsk — Prawdziwe centrum Polesia, pięknie położony u zbiegu Piny i Strumienia wielki port rzeczny; kościół pod wezw. św. Stanisława i klasztor Jezuitów z r. 1635 barokowy; katedra pod wezw. N. P. M., b. kościół franciszkański z drugiej połowy XVII w. późno barokowy; sobór, b. kościół franciszkański z lat 1667/68, barokowy; kościół pokomunistowski pod wezw. św. Karola z r. 1695, fund. Jana Dolskiego, barokowy; mury dawn. zamku Wiśniowieckich z XVIII w.; synagoga późnorenesansowa z XVII w..

Z Pińska wycieczki wioślarskie i statkami:

a) Piną do **Horodyszcza** (16 km.), położonego nad jeziorem Horodyskiem i jeziorem Świętem. W Horodyszczu kościół pobenedyktyński pod wezw. św. Anny z r. 1662, barokowy z pięknemi malowidłami;

b) Piną, Jasiołdą i Kanałem Ogińskiego do **Telechan** 82 km., położonych nad jeziorem Wólką. Stąd kanałem Ogińskiego do jeziora Wygonowskiego;

c) Strumieniem i Prypecią przez jezioro Nobel, Stochodem do **Lubieszowa** (88 km.), gdzie kościół popijarski z lat 1745/62 barokowy, kościół kapucyński z r. 1761 barokowy, brama do zamku Dolskich z XVII w.;

d) Piną, Strumieniem, Jasiołdą, Prypecią Horyniem do **Dawidgródka** (130 km.), wspominanego już w XI w. przez Nestora. Port rzeczny, ordynacja Dawidgródecka.

e) Piną do **Duboi** (28 km.), szkoła rolnicza, stawy rybne (hodowla karpi), stary park.

Kobryń — dom Dyktatora Romualda Traugutta. **Mereczowszczyzna** — dworek Naczelnika Tadeusza Kościuszki, b. pałac Pusłowskich z poł. XIX w. pseudo-gotyk; **Siechnowicze** — park Kościuszki; **Bereza Kartuska** — ruiny klasztoru Kartuzów z r. 1648 fund. Kazimierza Leona Sapiehy; **Różana** — pałac Sapiehów z XVIII w.; **Kamieniec Litewski** — baszta z XVII w., kościół barokowy pod wezw. św. Piotra i Pawła z XVII w.; **Wysokie Litewskie** — pałac Potockich empirowy, kościół pod wezw. św. Trójcy. Liczne zabytki budownictwa drzewnego, kościołki i cerkiewki.

Niezwykły, egzotyczny krajobraz, lasy, jeziora, łachy, rzeki, podmokłe łąki, porosłe bagna, ciekawy świat zwierzęcy, charakterystyczny folklor polski.

Przewodniki:

Mondalski Wiktor: Polesie. Cz. I. Zarys wiadomości ogólnych. Brześć nad Bugiem 1927.

Niezbrzycki Jan: Polesie. Opis wojskowo-geograficzny i studjum terenu. Warszawa, 1931. Wojsk. Inst. Geogr. — zł. 22.

Moszyński Kazimierz: Polesie.

Województwo Poleskie. Nakładem P. T. K. w Brześciu n Bugiem 1933.

Horoszkiewicz R.: Pińsk i jego okolice. P. T. K. 1926.

Pierwszy Informator Województwa Poleskiego. — Nakł. Spółdzielni Wydawniczej w Brześciu nad Bugiem 1932.

Schroniska szkolne:

BRZEŚĆ NAD BUGIEM — Państwowe Gimnazjum im. Traugutta. — 10 łóżek

DAWIDGRÓDEK pow. Stolin, poczta w miejscu, stacja kolejowa: Łachwa — 22 km., Horyń 32 km., — w porze letniej z Łachwy i Horynia do Dawidgródka statkami —
7-kl. publiczna szkoła powszechna, ul. Słowackiego Nr. 1. — 20 „

KOBRYŃ — Państwowe Gimnazjum im. M. Rodziewiczówny — ul. Brzeska 5.
Łóżka z materacami 10 „

LUBIESZÓW — poczta i stacja kolejowa w miejscu.
Publ. szkoła powszechna, ul. Czarnieckiego 23. — 10 łóżek

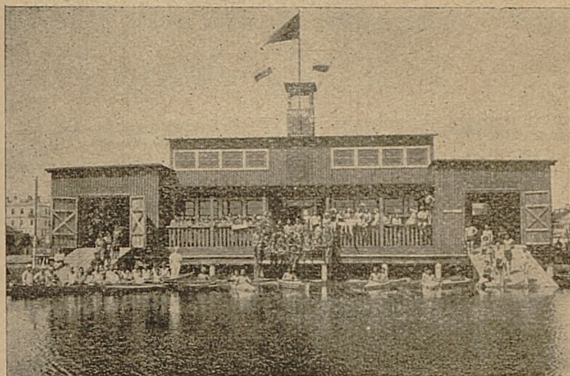
PIŃSK — a) Państwowe Gimnazjum, ul. Kościuszki 45. — Łóżka z siennikami. — 20 „

b) *Szkolna przystań wioślarska* (dla wycieczek wioślarskich).

Łóżka z siennikami — dla łodzi dobre schrony. — 20 „

Zbudowana w r. 1932 według projektu inż. arch. Stefana Kozińskiego staraniem Dyrekcji Państw. Gimnazjum w Pińsku.

Na parterze mieszczą się obszerne szatnie i schrony na łodzie, na piętrze pomieszczenia schroniskowe. Koszt budowy zł. 17,993,35.

Wioślarska przystań szkolna w Pińsku.

Województwo Pomorskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Ziemia Chełmińska. Toruń, miasto rodzinne Kopernika z licznemi zabytkami architektonicznemi; kościół Najśw. Marji Panny, gotycki z XIII i XIV w. z przylegającym krużgankiem dawnego klasztoru OO. Franciszkanów, mieszczącym od 1655 r. grobowce; w kościele grobowiec Anny Wazówny, wczesnobarokowy z pierwszej połowy XVII w., skrzydła tryptyku z końca XIV w.; kościół św. Jana, gotycki z XIII/XIV w. z licznemi nagrobkami renesansowemi i barokowemi; fresk gotycki z XIV w., „Piękna Madonna" z kamienia z pocz. XV w.; kościół św. Jakuba, gotycki z pocz. XIV w.; ratusz gotycki z XIII/XIV w. podwyższony o jedno piętro w 1602 r., na II piętrze Muzeum miejskie z zabytkami cechowemi oraz dziełami dawnej sztuki toruńskiej; kamienice gotyckie, renesansowe i barokowe w rynku, przy ul. Chełmińskiej, Kopernika, Łaziennej, Piekarach i Podmurnej; fragmenty murów miejskich średniowiecznych, odbudowanych częściowo w XVIII w. wraz z bramami i basztami; ruiny zamku średniowiecznego z XIII/XIV w. nad brzegiem Wisły. **Chełmża** — kościół paraf., dawna katedra biskupów chełmińskich, gotycki z XIII/XIV w.; **Chełmno** — fara gotycka z XIII/XIV w.; kościół klasztorny SS. Miłosierdzia, dawniej Benedyktynek, gotycki z pierwszej połowy XIV w.; kościół gimnazjalny, dawniej OO. Franciszkanów, gotycki XIII/XIV w.; kościół ewangelicki, dawniej OO. Dominikanów, gotycki XIII/XIV w.; ratusz renesansowy z 1567-95 r. mury miejskie średniowieczne, podwyższone w XIV w. z „Bramą Grudziądzką". **Świecie** — fara z pocz. XV w., rozbudowana w pocz. XVI w.; ruiny zamku gotyckiego z XIV w. **Grudziądz** — fara gotycka z XIII—XV w.; kościół św Ducha, poklasztorny Benedyktynek, barokowy XVII/XVIII w.; średniowieczne mury miejskie nad Wisłą oraz pozostałość zam-

ku gotyckiego z XIII w., wieża „Klimek". **W Radzynie i Rogoźnie Pomorskiem** — ruiny zamków średniowiecznych. **W Golubie** — zamek Krzyżacki, ruina z pocz. XIV w., później siedziba starostów polskich, przebudowany w XVII w., w stylu renesansowym.

Pojezierze Brodnickie z wielką ilością jezior, ciągnących się od m. Ostrowite Lubawskie po Tamę Brodzką. **Brodnica** — kościół parafj. gotycki, XIV w.; Brama Kamienna i Wieża Mazurska, pozostałe z dawnych fortyfikacyj miejskich z XIV w.; ruiny zamku gotyckiego z XIV w.. **Lubawa**— kościół parafj. gotycki z XIV w., zmieniony w czasach renesansu; mury miejskie z pocz. XIV w.; ruiny zamku biskupów chełmińskich z pocz. XIV w. W **Działdowie** — ruiny gotyckiego zamku Krzyżackiego z pocz. XIV w.

D o l n a W i s ł a: **Nowe** — kościół parafj. gotycki z XIV w., kościół ewang. OO. Franciszkanów, gotycki. **Gniew** — kościół parafj. gotycki z XIV w., gotycki zamek Krzyżacki z XIII/XIV w. w ruinie, przebudowany przez Jana Sobieskiego; mury miejskie z XIV w.. **Tczew** — kościół par. gotycki XIII/XIV w., kościół ewang. poklasztorny Dominikanów, gotycki XIII/XIV w. W pow. tczewskim **Pelplin** — kościół katedralny, dawniej klasztorny Cystersów, gotycki, XIII XIV w. z przylegającym dawnym klasztorem, znacznie przebudowanym, bogate urządzenie wnętrza w stylu późnorenesansowym z XVII w.

B o r y T u c h o l s k i e: **Tuchola** — góra Łokietka — jeziora Bysławskie; **Chojnice** — fara gotycka z XIV w., kościół pojezuicki, barokowy z 1733—44 r., gmach gimnazjum państwowego, dawne kolegjum jezuickie, barokowy 1660 r., fragmenty murów miejskich z XIV w. z „Bramą Człuchowską". — **Jezioro Charzykowskie.**

Szwajcarja Kaszubska — pojezierze z wielką ilością jezior (173) oraz pasmem górskiem (Wieżyca 331 m.) — **Chojnice** — Ostrowite — **Wiele** (jezioro Wdzydze) — **Kościerzyna** (jezioro Garczyn) — stamtąd na Górę Wieżycę — **Ostrzyce** — do **Kartuz**, skąd następnie na Gdynię, Gdańsk i Wejherowo. W **Kartuzach** kościół parafj. poklasztorny Kartuzów, gotycki z XIV — XV w. oraz część krużganku klasztornego dawnego klasztoru gotyckiego z XV w. (refektarz i pustelnia).

W y b r z e ż e n a d b a ł t y c k i e: **Puck** — (kościół paraf. gotycki XIII i XV w., port, park — Krokowo (pałac

i park) — **Żarnowiec**, kościół paraf. i poklasztorny Cysterek, później Benedyktynek, gotycki z XIV w. wraz z klasztorem i krużgankami, jezioro — Dębki — brzegiem do **Karwi** — na Jastrzębią Górę i do Rozewia, — stąd na **Wielką Wieś** — Hallerowo — Chałupy — Kuźnicę — **Jastarnię** — Jastarnię Bór — **Hel**, skąd parowcem do Gdyni.

Gdynia — w r. 1922 mała wioska rybacka, obecnie miasto i jeden z największych portów bałtyckich. Kąpielisko morskie w Kamiennej Górze. Port wojenny w Oksywiu. Z portu pasażerskiego wycieczki statkami na Hel, do Jastarni, Orłowa, Sopot i Gdańska, Wycieczki piesze do Orłowa, Redłowa, Zagórza, na Oksywię i Rewę.

Przewodniki:

Dr. M. Orłowicz: Przewodnik ilustrowany po Województwie Pomorskiem — Książnica Atlas. — zł 9.60.

M. Sydowa: Toruń, jego dzieje i zabytki (przewodnik). Toruń 1929. — zł. 2.

Dr. M. Orłowicz: Przewodnik ilustrowany po Grudziądzu. — zł. 0.50.

Ks. Wł. Łęga: Przewodnik ilustrowany po Grudziądzu i okolicy. — zł. 1.20. P. T. K. Oddział w Grudziądzu 1925.

Dr. M. Ołrowicz: Przewodnik ilustrowany po Chełmnie i Świeciu. — zł. 0.70.

Grabowski Jan inż.: Przewodnik po Chełmnie. Toruń 1929.

J. Niedrzwicki: Krótki przewodnik po Chełmnie. Wyd. nakładem Tow. przyjaciół miasta Chełmna 1932.

Frydrychowicz Romuald ks.: Nowy ilustrowany przewodnik po Pelplinie, wyd. 2. Pelplin 1929. — zł. 4.

J. Kołodziejczyk: Wycieczka na Pojezierze Brodnickie, (Przewodnik) — Warszawa 1930. P. T. Krajozn. — zł. 1.

Kościerzyna i okolica — ilustrowany przewodnik. Wyd. Kółka Krajoznawczego Państw. Seminarjum nauczycielskiego. w Kościerzynie 1932.

K. Kcrasiewicz: Przewodnik po Borach Tucholskich.— zł. 0.70.

Dr. M. Orłowicz: Przewodnik ilustrowany po ziemi Kaszubskiej (od Chojnic do Starogardu po morze). — zł. 4.

Al. Majkowski: Przewodnik po Szwajcarji Kaszubskiej.— Warszawa 1924. P. T. K. — zł. 1.

B. Chrzanowski: Na kaszubskim brzegu.

Smoleński Jerzy: Morze i Pomorze. — Poznań. Wyd. Polskie R. Wegnera „Cuda Polski". — zł. 14.

Gulgowski Izydor: Kaszubi. Kraków 1924. Księg. Geog. „Orbis".

Karczewski Stanisław: Brzegiem Bałtyku. Przewodnik geologiczny po polskich brzegach Bałtyku. Warszawa 1926. Gebethner i Wolf.

J. Staśko: Przewodnik po polskiem wybrzeżu. Nakł. Pol. Tow. Księgarni Kolej. Ruch 1926.

Przewodnik po Gdyni, wybrzeżu i Szwajcarji Kaszubskiej. Wydawnictwo Gdyńskiego Związku propagandy turystycznej opracował mg. Bolesław Koselnik.--Gdynia 1931.— zł. 3.50 dla szkół zł. 2.45.

Co każdy o morzu wiedzieć powinien? Praca zbiorowa pod redakcją *Adama Uziembły.* Warszawa 1929. Liga Morska i R.

Downarowicz D.: Gdynia Port. Informator. P. A. T.

Schroniska szkolne:

BRODNICA NAD DRWĘCĄ — Miejskie Gimnazjum żeńskie — ul. Kamionka 18. — Łóżka z siennikami i pościelą. — Opłata za nocleg 30 gr. — 20 łóżek

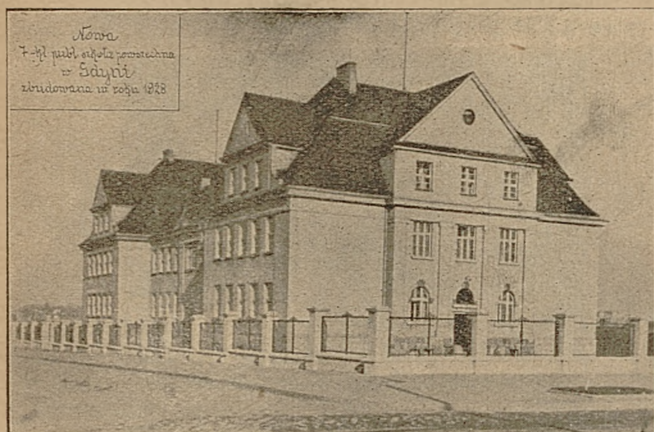
CHEŁMNO — 7 kl. publ. szkoła powszechna nr. 2 (żeńska) — ul. 22 stycznia 4. Łóżka z siennikami. — Opłata za nocleg 30 gr. — Ogółem 40 miejsc 20 „

CHOJNICE (od stacji kolej 2-km.) — 7 kl. publ. szkoła powszechna męska — ul. Człuchowska nr. 23 25 — Opłata za nocleg 30 gr. — 20 „

W CHOJNICACH—Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego dostarcza wycieczkom przewodników oraz udziela informacyj w sprawach zwiedzania miasta i okolicy.
Listy adresować do p. Jana Kaletty w Chojnicach, Rynek 2 lub p. Fr. Lemańczaka Chojnice, ul. Młyńska 20.

CICHE (pow. Lubawa, poczta Ciche, stacja kolej. Kaługa lub Tama Brodzka) — 3 kl. publ. szkoła powszechna.—Opłata za nocleg 30 gr.— 20 łóżek

CZERSK (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7 kl. publ. szkoła powszechna męska — ul. Szkolna 3. — Opłata za nocleg 30 gr. — 10 „

W szkole powszechnej w Gdyni mieści się najliczniej odwiedzane schronisko szkolne.

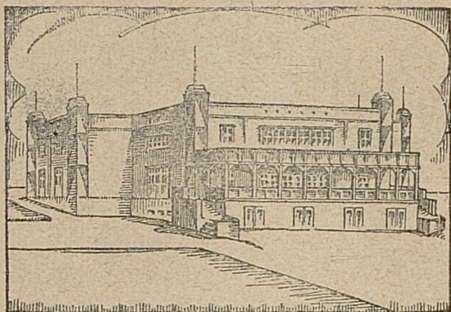
DZIAŁDOWO — 7 kl. publ. szkoła powszechna im. Króla Władysława Jagiełły — ul. Dworcowa 33. — Opłata za nocleg 30 gr. — 10 „

GDYNIA — 7 kl. publiczna szkoła powszechna nr. 1. przy ulicy 10 lutego. — Schronisko ma stałe pomieszczenie na poddaszu — w czasie feryj oraz zależnie od. potrzeby urządza się w izbach lekcyjnych. Łóżka z materacami. —

Opłata za nocleg 50 gr. posiłki, ewent. utrzymanie na miejscu. — 100 łóżek

GDYNIA - CHYLONJA (poczta Gdynia 4., stacja kolej. Gdynia-Chylonja) — 7 kl. publ. szkoła powszechna (nowy budynek). Opłata za nocleg 50 gr. posiłki na miejscu. — 20 „

GDYNIA-OKSYWIE (poczta i stacja kolej. Gdynia) 7 kl. publ. szkoła powszechna. — Opłata za nocleg 50 gr. posiłki na miejscu. — 20 „

Nadmorska kolonja wakacyjna w Jastarni.

GOLUB — 7 kl. publ. szkoła powszechna — przy ul. Zamkowej. — Opłata za nocleg 30 gr. — 10 „

HEL (poczta i stacja kolej. w miejscu) — Publ. szkoła powszechna przy ul. Wiejskiej 81. — Opłata za nocleg 50 gr. Łóżka z materacami. — 20 „

JASTARNIA (poczta i stacja kolej. w miejscu) — *NADMORSKA KOLONJA WAKACYJNA*—Odległość od stacji kolejowej 1$^1/_2$ km. — W czasie od maja do 15 czerwca i od 16 sierpnia do końca września pozostaje do dyspozycji wycieczek 100 łóżek, w okresie feryj letnich

służy jako dom wypoczynkowy dla młodzieży szkolnej. — W tym czasie tylko 10 łóżek rezerwuje się dla wycieczek i młodzieży wędrującej. — Opłata za nocleg 50 gr. — 110 łóżek

Nadmorska kolonja wakacyjna w Jastarni powstała jako pomnik ku uczczeniu dziesięciolecia niepodległości państwa z funduszów, zebranych przez młodzież szkół pomorskich oraz z subwencji udzielonej z Fun-

Szkoła powszechna w Kartuzach, gdzie mieści się stałe schronisko wycieczkowe.

duszu szkolnych domów wycieczkowych. Budowę prowadzono w latach 1932-34. Dom projektował inż. arch. Franciszek Eychhorn. Budynek wykonany jest z materjału drzewnego na wysokiem 3 metrowem podmurowaniu. Wewnątrz budynku znajduje się duża świetlica (10×10), 6 sypialń po 18 łóżek, 2 werandy, infirmerja, szatnie, pokoje dla wychowawców i zarządcy, umywalnie, kuchnia. W obszernych suterenach znajdą pomieszczenie warsztaty uczniowskie i schrony na kajaki i łodzie.

KARTUZY — 7-kl. miejska szkoła powszechna przy ul. 3-go Maja nr. 14. — Schronisko może pomieścić 110 osób, posiada 30 łóżek z materacami i 80 sienników. Opłata za nocleg 50 gr, posiłki na miejscu. — 30 łóżek

KARWIA (pow. morski, poczta Krokowo, w sezonie letnim Karwia, stacja kolej. Sławoszyno) — 1 kl. publ. szkoła powszechna. — Opłata za nocleg 50 gr. — 10 „

ORŁOWO MORSKIE (dawniej Kack Mały, pow. morski, poczta i stacja kol. Kolibki-Orłowo) — 6 kl. publ. szkoła powszechna. — Opłata za nocleg 50 gr. — 10 „

OSTRZYCE (pow. Kartuzy, poczta Goręczyno, stacja kolej. Wieżyca) — Publiczna szkoła powszechna. — Zgłaszać się w razie nieobecności nauczyciela do sołtysa p. Walentyna Komkowskiego. — Opłata za nocleg 30 gr. — 10 „

ŚWIECIE — 7-kl. publ. szkoła powszechna przy ul. Sienkiewicza 3. Schronisko ma oddzielne pomieszczenie. Opłata za nocleg 30 gr. — 10 „
Posiłki na miejscu, — natryski.

TORUŃ (najbliżej do schroniska ze stacji kolej. Toruń-miasto).

Męska Szkoła Wydziałowa — Plac św. Katarzyny 8. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie. — Opłata za nocleg 30 gr., — można skorzystać z natrysków szkolnych. — 20 „

W Toruniu — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, udziela informacyj w sprawie zwiedzania. Listy należy adresować na tydzień przed przyjazdem p. adr. Prezesa Oddziału P. T. K. p. M. Sydowa, Toruń. ul. Bydgoska 90, m. 1.

TCZEW — 7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 5 ul. 30 stycznia 4.
Po wybudowaniu szkolnej przystani wioślarskiej schronisko umieszczone będzie w budynku przystani. — 20 łóżek
Opłata za nocleg 30 gr.

WEJHEROWO — 7-kl. publ. szkoła powszechna przy ul. OO. Reformatów 16.
Łóżka z materacami, ewent. pościelą. — 20 „
Opłata za nocleg 50 gr.

Szkoła powszechna ze schroniskiem w Żarnowcu.

WIELE (pow. Chojnicki, poczta Wiele, stacja kolej. Karsin, — w pobliżu jeziora Wdzydze) — Publiczna szkoła powszechna przy ul. Szkolnej Nr 5. Opłata za nocleg 30 gr. 20 „

WIELKA WIEŚ (pow. morski, poczta w miejscu, stacja kolej. Wielka Wieś — Hallerowo) — 3-kl. publ. szkoła powszechna.
Opłata za nocleg 50 gr. — 20 „

ŻARNOWIEC — (pow. morski, poczta w miejscu, stacja kolej. Krokowa) — 2-kl. publ. szkoła powszechna. Opłata za nocleg 50 gr. — 20 „

Schroniska społeczne:

BORKÓW KARTUSKI — Schronisko - stanica harcerska Chorągwi Pomorskiej Z. H. P. — 60 miejsc
Cena noclegu: 50 gr. — 1.65 zł. Utrzymanie na miejscu.

W GDYNI udziela informacyj z zakresu turystyki Gdyński Związek Propagandy Turystycznej (biura w Komisarjacie Rządu przy ul. Starowiejskiej), oraz Biuro informacyjno-turystyczne w kiosku przy dworcu.
Internat przy Gimnazjum żeńskiem S.S. Urszulanek przy Szosie Gdańskiej przyjmuje wycieczki szkolne w czasie wakacyj.
W Etapie Emigracyjnym schronisko P. T. K. przyjmuje również wycieczki uczestników zjazdów, zapewniając dobre pomieszczenie i utrzymanie.

GRUDZIĄDZ — Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego, ulica Forteczna 27. (Łóżka, sienniki i pościel). Zgłoszenia u kasztelana szkoły p. F. Zielińskiego. Opłata 1 zł. — dla młodzieży 50 gr. — 28 miejsc

W GRUDZIĄDZU — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza wycieczkom przewodników, zamawia autobusy i służy informacjami. Listy wysyłać przynajmniej na 3 dni przed przyjazdem do Prezesa Oddziału P. T. K. ks. Wł. Łęgi w Grudziądzu, ul. Słowackiego 4.

PUCK — Schronisko Polsk. Tow. Krajoznawczego, przy dworcu kolejowym, pod opieką Oddziału P. T. K. w Poznaniu. — Łóżka z pościelą. Opłata 1 — 2 zł. za nocleg, wycieczki szkolne 50 gr. od osoby za noc. Gospodyni zarządzająca: p. Ksenia Witkowska. Wyżywienie można otrzymać na miejscu. — 64 „

TORUŃ — Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego pod opieką Zarządu Oddziału P. T. K. Opłata za nocleg dla młodzieży 80 groszy; gospodarz p. Marjan Kopliński (ul. Przedzamcze 9). — 50 „

W TUCHOLI — Oddział Pol. Tow. Krajoznawcze-

go dostarcza przewodników, udziela informacyj.

Listy należy kierować na 3 — 5 dni naprzód, p. adr. Prezesa Oddziału P. T. K. p. Jana Szynkiewicza, Tuchola ul. Świecka 52 lub p. Insp. Szkolnego P. Zdeka, Tuchola, ul. Dworcowa.

W WEJHEROWIE informacyj z zakresu turystyki udziela Nadmorski Związek propagandy turystycznej (gmach Starostwa morskiego).

Województwo Poznańskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Poznań. — Na Ostrowie Tumskim Katedra i prymasowski pałac. Katedra gotycka, przebudowana w różnych epokach, fasada frontowa w charakterze klasycystycznym. W Złotej Kaplicy, mającej plan średniowieczny, a zmienionej w czasach baroku, fragment nagrobka Bolesława Chrobrego z XIV wieku. Pałac arcybiskupi: budowla barokowa z 1732 r., przebudowana w pierwszej połowie XIX w. W budynku Akademji Lubrańskiej, pochodzącym z XVIII w. Muzeum djecezjalne. Ratusz w rynku, zbudowany w początku XIV w., po pożarze odbudowany w poł. XVI w., w stylu renesansu. Fara barokowa z XVII — XVIII w. z przylegającym do niej barokowym z XVII w. gmachem dawnego kolegjum jezuickiego, mieszczącym dziś Urząd Wojewódzki. Dawny zamek książęcy, zwany Grodem Przemysława, obecnie Archiwum Państwowe, przebudowany w 1783 r., gotyckie tylko piwnice. Muzeum Wielkopolskie i Bibljoteka Raczyńskich. Pokaźne gmachy uniwersyteckie i teatru. Fabryka wagonów Cegielskiego; fabryki mebli, chemiczne, spożywcze (Wilda, Główna, Luboń). Ogród zoologiczny i botaniczny. Parki i boiska. Warta wioślarska. Lotnisko i tor wyścigowy na Ławicy. Wielkopolski Park Narodowy w Ludwikowie (Puszczykowo).

W powiecie śremskim: **Rogalin** — pa ac z drugiej połowy XVIII w., mieszczący cenne zabytki artystyczne, zbrojownię, galerję obrazów, — w otoczeniu pięknego parku; **Kórnik** — zamek z XVI w., później przebudowany ze zbiorami, jeziora, park dendrologiczny.

W powiecie jarocińskim: **Gołuchów** (stacja Pleszew) — z zamkiem zbudowanym w XVI w. przez Leszczyńskich, przebudowanym gruntownie w XIX w, na wzór zamków renesansowych francuskich, mieszczący cenne zbiory sztuki.

Gniezno — katedra gotycka ze zmianami w późniejszych epokach; w katedrze grób św. Wojciecha, romańskie drzwi spiżowe ze scenami z życia św. Wojciecha z XII w.; płyty nagrobne i nagrobki, sięgające czasów gotyckich ku czci arcybiskupów i innych dygnitarzy kościelnych.

W **Lednicy**, koło Gniezna, na jeziorze lednickiem, na ostrowiu — ruiny zamku i kaplicy z granitu z XI w.

Mogilno — romańska bazylika z XI—XII w. z granitu (wewnątrz zmieniona w r. 1707) z kryptą romańską o sklepieniu krzyżowem.

W powiecie mogileńskim: **Kruszwica** nad jeziorem Gopłem z kolegjatą romańską z XII w. i Mysią Wieżą z XIV w., pozostałość z zamku późnogotyckiego; **Strzelno** — kościół paraf., poklasztorny Norbertanek, sięgający XII/XIII w., przebudowany później w baroku; przy nim kościół św. Prokopa, romański z XII/XIII w.; **Trzemeszno** — bazylika o założeniu romańskiem z XII/XIII w., przebudowana w końcu XVIII w. (kopuła z freskami Smuglewicza, w skarbcu kielichy romańskie św. Wojciecha i Dąbrówki).

Inowrocław — kościół N. P. Marji, romański z XII/XIII wieku; warzelnia soli, zakład solankowy.

Leszno — siedziba Leszczyńskich; fara barokowa z nagrobkami ojca i stryja króla Stanisława. Pod Lesznem rezydencja Leszczyńskich **Rydzyna**, z okazałym zamkiem barokowym z pocz. XVIII w., przebudowanym następnie przez Sułkowskich.

Sieraków (pow. międzychodzki) — piękny kościół późnorenesansowy z pocz. XVII w. (w głównym ołtarzu obraz „Zdjęcie z krzyża" ze szkoły Rubensa).

Koronowo koło Bydgoszczy — kościół gotycki, stawiany w XIV w. przez Cystersów, wnętrze ma bogate wyposażenie barokowe z XVII w.

W Śmiełowie pamiątki po Mickiewiczu, w Winnogórze grób jenerała Dąbrowskiego, we Wrześni szkoła sławna strajkiem dzieci przeciw niemieckiemu gwałtowi.

Krajobraz płaski naogół, lecz pełen harmonji i piękna gospodarczego ładu. Częste wzgórza morenowe, jeziora prześliczne lasem objęte. Perłą pojezierze między Sierakowem i Międzychodem i okolice **Chodzieży** (fabryka porcelany i fajansu). Dla wycieczek wioślarskich Warta, śliczna Wełna, Brda z kanałem. **Bydgoszcz** — kościół farny, gotyk z 1502 r.;

dawne kościoły Klarysek, Jezuitów, pobernardyński, muzeum miejskie, stare spichrze nad Brdą.

Przewodniki:

J. Smoleński: Wielkopolska. — Poznań. Wyd. Polskie R. Wegnera „Cuda Polski", 1930 — zł. 14.

Pajzderski: Poznań. (Nauka i sztuka T. XIV.) — zł. 9.

Kilarski J.: Przewodnik po Poznaniu. — Książnica — Atlas, 1929 — zł. 1.80.

Ruciński: Przewodnik po Poznaniu. — Poznań, Księg. św. Wojciecha, 1929.

Zabytki Wielkopolskie: Ilustr. przewodnik po Poznaniu i Wielkopolsce. — Nakł. Marcina Derdy, Poznań, 1929.

Grycz Józef: Zamek Kórnicki i jego zbiory, 1921. Nakł. Bibl. Kórnickiej.

Wycieczki dookoła Poznania, poradnik dla młodzieży, 1930. Nakładem decernatu W. F. przy Magistracie m. Poznania — zł. 0.50.

J. W. Lebiedzińskich: — Gniezno, 1929 — zł. 2.

Władysław Sperczyński: Gopło i Kruszwica. — Poznań, 1923.

Panieńska Teresa: O Kujawach i Inowrocławiu. — Inowrocław, — 1929 — zł 1.50.

Świątkowski W.: Nad wodami Warty, Gopła i jezior Kujawsko-Wielkopolskich. Warszawa, 1930.

Waszak Stanisław: „Przewodnik po Inowrocławiu i Kujawach". Kruszwica, Strzelno, Pakość z 29 ilustr. i planem Inowrocławia. Inowrocław, 1933. Nakł Zbigniewa Knasta Zł. 1.50.

Kopeć Karol: „Ilustrowany przewodnik po Inowrocławiu i Kujawach", (Kruszwica — Strzelno — Trzemeszno — Mogilno — Pakość). Plan miasta Inowrocławia w podziałce 1:500. Wydano staraniem Polsk. Tow. Krajozn. Oddziału Kujaw Zachodn. w Inowrocławiu R. 1933.

Dr. St. Łabędziński: Ilustrowany przewodnik po Bydgoszczy. Nakł. księgarni J. Idzikowskiego.

Mały przewodnik po Bydgoszczy, — wydany nakładem Tow. Miłośników Bydgoszczy.

Fidler Konrad i Mozolewski Józef: Bydgoszcz. 1929. Bydgoszcz P. T. Krajozn.

Świderski Bol. dr.: Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej. — Leszno, 1929.

Przewodnik po Muzeum w Gołuchowie. — Poznań Księg. św. Wojciecha. 1929.

Schroniska szkolne:

BYDGOSZCZ — Państwowe Gimnazjum humanistyczne, ul. Grodzka 18. Łóżka z materacami.— 20 łóżek

GNIEZNO — 7-kl. publiczna szkoła powszechna im. św. Jana, ul. św. Jana Nr. 2a. — 20 „

INOWROCŁAW — Szkoła rolnicza Wielkopolskiej Izby Rolniczej, ul. św. Mikołaja 8. Schronisko może być wykorzystywane w okresie od kwietnia do października. Schronisko posiada 20 łóżek oraz 50 sienników, pomieścić zatem może 50 osób. Opłata za nocleg: łóżko 50 gr., miejsce na siennikach 20 gr. — 20 „

KÓRNIK — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl publ. szkoła powszechna przy ul. Poznańskiej 120. Łóżka z siennikami. — 20 „

KRUSZWICA — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna im. Jana Kasprowicza, ul. Jana Kasprowicza 4. — Schronisko posiada 20 łóżek i 40 sienników, miejsc razem 40, prześcieradła za dopłatą. Opłata za nocleg 30 gr. — 20 „

POWIDZ — pow. Gniezno poczta i stacja prywatnej, powiatowej kolejki wąskotorowej w miejscu, — kolejka zniżek nie udziela). Publiczna szkoła powszechna — Rynek 12 — 20 „

POZNAŃ — *Państw. gimnazjum im. I. Paderewskiego* róg Składowej i Wałów Zygmunta Augusta, — Łóżka z materacami — schronisko stałe, czynne cały rok. Opłata za nocleg 50 gr. i 1 zł., zależnie od tego, czy z pościelą. Posiłki otrzymywać można u woźnego. 55 „

7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 15 im. Ewarysta Estkowskiego, ul. Wielkie Garbary 26.—Schronisko, utrzymywane przez Wydział Szkolny Magistratu. Schronisko posiada 150 łóżek, 300 sienników, 150 koców, pomieścić zatem może do 300 osób. 150 łóżek

Opłaty za nocleg: 50 gr., 75 gr. i 1 zł. Posiłki otrzymać można u woźnego.

Schroniska społeczne:

POZNAŃ — Schronisko Wydziału Turystycznego przy Targach Międzynarodowych. Pawilon schroniska posiada 20 sal, które pomieścić mogą 300 osób. Urządzenie: 50 kompletów łóżek z pościelą i 250 sienników z kocami. Cena kwatery: 50 gr. do 2 zł. od osoby na dobę.

Miejski dom przy ul. Grunwaldzkiej (dawny Hotel Polonja) — udziela noclegów ulgowych, o ile wycieczka pozostaje w Poznaniu ponad 1 dzień.

W INOWROCŁAWIU — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, pośredniczy w wynajęciu autobusów po nadesłaniu dokładnych wiadomości dotyczących wycieczki; udziela informacyj. Listy przynajmniej na tydzień naprzód — należy kierować do p. Czesława Ziółkowskiego. Inowrocław, ul. Kołaczek 10 (Starostwo).

W POZNANIU — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, wszelkich środków lokomocji, udziela informacyj.

Listy w tych sprawach przynajmniej na 2 dni przed przyjazdem, należy kierować p. adr. Oddziału Pol. Tow. Krajoznawczego, Poznań, ul. Marszałka Focha 18, II p. tel. 71—52.

Województwo Stanisławowskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Stanisławów, miasto wojewódzkie, kościół paraf. pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia N. P. M. z XVII w., barok; katedra gr.-kat. pod wezw. Zmartwychwstania Pańskiego z r. 1722 (dawniej kościół OO. Jezuitów), barok; kościół ormiański z XVIII w., późny barok.

Dniestrowy jar: **Halicz** — **Niżniów** — **Rakowiec** do Uścieczka i Zaleszczyk (w woj. tarnopolskiem).

W Haliczu — ruiny zamku Potockich z XVII w.; kościół par. z XVIII w. pod wezw. Wniebowzięcia N. P. M., późny barok; cerkiew par. z XVI w. pod wezw. Bożego Narodzenia, ruskobizant.. **W Św. Stanisławie** — kościół OO. Franciszkanów (dawniej cerkiew książęca) z XII w., portal romański z XIII w.. **W Rakowcu** (pow. horodeński) ruiny zamku z XVII w..

W powiecie rohatyńskim: **Rohatyn** — kościół paraf. z XV w. pod wezw. św. Mikołaja, gotyk-renesans; cerkiew par. z XV w. pod wezw. Narodzenia N. P. M., gotyk-renesans; cerkiew drewniana z XVII w. pod wezw. św. Ducha (wewnątrz piękny ikonostas). **Bołszowce** — kościół i klasztor OO. Karmelitów z XVIII w. pod wezw. Zwiastowania N. P. Marji, rokoko.

Horodenka: kościół par. (dawniej XX. Misjonarzy z r. 1743—63, rokoko (piękne rzeźby rokokowe). — W pow. nadwórniańskim **Pniów** z ruinami zamku Kuropatwów z XVI w..

Wycieczki w Beskidy Wschodnie: Szlak główny: od Osmołody przez Wysoką — Sywulę — Rafajłową — Doboszankę — Syniak — Jabłonicę — Perechrest — Worochtę —

Kukul — Foroszczenkę i głównym grzbietem Czarnohory od Howerli do Pop Iwana.

Bieszczady: — Doliną Oporu — Stryj — **Skole** (wyjście na Paraszkę) — **Hrebenów** — **Tuchla** — **Sławsko** (wyjście na Trościan, Zielony Wierch i Wysoki Wierch) — tereny narciarskie. W **Bubniszczach** fantastyczne skały piaskowcowe.

Gorgany: — na Wysoką — Sywulę i Chomiak.

Nadwórna — **Delatyn** — **Jaremcze** — **Tatarów** — **Worochta**, — doliną Prutu — szlak klimatyczny.

Nadwórna — **Pasieczna** — **Zielona** — **Rafajłowa** — **Rogodze** — **Przełęcz Pantyrska** — szlak Legjonów.

Z **Delatyna** na Kremenosę Wyżnią i na Malawę. Z Dory na Synieczkę, Malawę i Makowicę. **Z Jaremcza** — na Gorgon, Jawornik, Makowicę, Synieczkę i Doboszankę. **Z Mikuliczyna** — na Świniankę i Lizniów. **Z Podleśniowa** — na Kruhły Jawornik, Chomiak i Syniak.

Czarnohora: Worochta — Howerla (2068 m.) — grzbietem na Popa Iwana — doliną Czeremosza do **Żabiego** — **Kuty** — **Kosów** — **Kołomyja**.

Z Worochty — przez Hordie do Mikuliczyna, — na Rebrowacz Ryzę, — na Foreszczenkę.

Wycieczki okrężne w pasmie czarnohorskiem.

Przewodniki:

Dąbrowski Romuald inż.: Przewodnik ilustrowany po Województwie Stanisławowskiem (z mapą). Stanisławów, 1930.

Krótki przewodnik po Huculszczyźnie. Od Hnitesy po Rogoze — zestawił Komitet Redakcyjny. Warszawa, 1933. Gł. Księgarnia Wojskowa.

H. Gąsiorowski: Przewodnik po Beskidach wschodnich. Tom II. Pasmo Czarnohorskie. Warszawa—Lwów, 1933. Książnica-Atlas—zł. 10. Tom I—Bieszczady i Gorgany—w druku.

Dudryk M.: Przewodnik narciarski po terenach Karpat Wschodnich. — 1925 — zł. 1.

Dr. A. Zieliński i Bialikiewicz: Zima w dolinie Oporu. Lwów 1932.

Płk. T. Zieleniewski: — Szczytami Karpat. (od Worochty do Sianek). Warszawa, 1934. Główna Księgarnia Wojskowa cena zł. 5.

Schroniska szkolne

DELATYN — 7-kl. szkoła powszechna (budynek główny), ul. Główna 54. —	20 łóżek
JAREMCZE — Publ. szkoła powszechna, ul. J. Piłsudskiego. —	20 „
KOSÓW — (najbliższa st. kolej. Zabłotów ewent. Kołomyja) 7-kl. publ. szk. powszechna żeńska — Rynek. — Łóżka z siennikami —	20 „
KUTY — (najbliższa stacja kolej. Kołomyja — ewent. Zabłotów) — 7 kl. publ. szkoła powszechna męska, ul. Śniatyńska 4. —	20 „
MIKULICZYN — Publ. szkoła powszechna Nr. 2 —	20 „
NADWÓRNA — 7-kl publ. szkoła powszechna im. Konarskiego, ul. Szkolna. — Opłata za nocleg 30 gr. —	20 „
NIŻNIÓW — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna. —	10 „
SKOLE — 7-kl. publ. szkoła powszechna żeńska ul. Kościelna 16. —	20 „
STANISŁAWÓW — 7-kl publ. szkoła powszechna żeńska im. Klementyny Hofmanowej, ul. Szopena 1. —	20 „
ZIELONA — (poczta Pasieczna, stacja kolej. Nadwórna) — 2-kl. publ. szkoła powszechna (dom Nr. 481).—	10 „
ŻABIE-ILCIA — (poczta Żabie, stacja kolej. Worochta, odległość 32 km.), 3-kl. publ. szkoła powszechna w „Żabiu-Ilcia". —	20 „

Schroniska społeczne i górskie:

BIESZCZADY — Schronisko Karpackiego Towarzystwa Narciarzy **w Sławsku** — 80 łóżek — noclegi od 1 zł.
Schronisko Sekcji Narc' Lwowskiego Klubu Sportowego „Czarni" **w Sławsku.**—40 miejsc 12 łóżek

BESKID — 16 km. od Sławska przystanek kolejowy (800 m. nad p. morza) — w odnowionych budynkach kolejowych. — 70 miejsc
Ośrodek narciarski Okręg. Urzędu W.F. i P.W. D. O. K. VI Lwów. — poczta Oporzec.

SCHRONISKO NA TROŚCIANIE (szczytowe 1.235 m.) — własność Oddziału drohobyckiego P. T. T. 25 miejsc, — (zagospodarowane).

GORGANY — Schronisko Polskiego Tow. Tatrzańskiego (Oddziału Lwowskiego) **u źródeł Świcy** (Świca-Klauza) — 20 miejsc; — dojazd kolejką leśną od Wygody przez Ludwikówkę 38 km.
Schronisko P. Tow. Tatrzańskiego **na Jali,** tuż obok stacji wąskotorowej kolejki leśnej *w Ryzarni* (4 km. za Osmołodą). — 20 „

Schronisko **NA NIŻNEJ** pod Doboszanką (1.000 m.) zagospodarowane, 20 miejsc na pryczach. Stacja kolej. Nadwórna (Rafajłowa) lub Jaremcze. Adres: Nadleśnictwo Państwowe, Rafajłowa, poczta Pasieczna.

Schronisko P. T. T. (Oddziału stanisławowskiego- **NA POŁONINIE BARANIEJ** pod Chomiakiem (1.350 m.) — 50 miejsc, zagospodarowane przez cały rok. — 50 „

Schronisko **NA PRZEŁĘCZY TATARSKIEJ** (931) nad Jabłonicą. — Własność P. Tow. Tatrzańskiego Oddziału Stanisławowskiego. 50 łóżek. — Dojście pieszo z Woronienki, pojazdem z Tatarowa (18 km.).

CZARNOHORA. Dworek Czarnohorski **w Worochcie.** Własność Oddziału P. T. T. w Kołomyi.
Schronisko **na Zarośłaku pod Howerlą** — Polskiego Tow. Tatrzańskiego (oddz. Stanisławowskiego). — 15 „
i 50 sienników; — dojście z *Worochty.*

Schronisko W BURKUCIE (900) własność P. Tow. Tatrz. (Kosów) — 64 miejsc

JAREMCZE — 30 miejsc

Dom wycieczkowy „Doboszanka" (koło wiaduktu kolejowego) — pomieszczenie dla zbiorowych wycieczek i pojedyńczych turystów. Czynne cały rok. Opłata za nocleg dla młodzieży szkolnej 50 gr.

TUCHLA — Schronisko Okr. Urzędu W. F i P. W. D. O. K. VI — czynne w zimie. 120 „

Na Jaworniku.

Województwo Śląskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Zagłębie węglowe: Katowice — Królewska Huta — Hajduki — Świętochłowice — Chorzów — Lipiny — Szarlej — Nowy Bytom — Ruda — Mikołów — Rybnik — Tarnowskie Góry — Lubliniec — zakłady przemysłowe, kopalnie węgla, huty żelaza, cynku, ołowiu.

W Katowicach — muzeum śląskie w gmachu Województwa: sztuka kościelna przemysł artystyczny, galerja obrazów, etnografja; zbiory przyrodnicze w Zakładach Technicznych, ul. Krasińskiego.

Pszczyna — drewniany kościół św. Jadwigi (w parku) z XVI w., budowla zrębowa, wieża „na słup", wewnątrz gotycki, rzeźbiony ołtarz szafiasty z legendą św. Jadwigi z r. koło 1500.

Okolica **Pszczyny**: piękne lasy, w sąsiednich wsiach, jak Ćwiklice, Miedźna, Grzawa, Góra — charakterystyczne dla Śląska kościoły drewniane.

Cieszyn — położony malowniczo nad Olzą, — wzgórze zamkowe z romańską kaplicą św. Mikołaja z XIII w. i gotycką wieżą piastowską z XIV w.; muzeum miejskie w dawnym pałacu Laryszów z XVIII w., tutaj rokokowe i klasycystyczne malowidła ścienne z końca XVIII w.

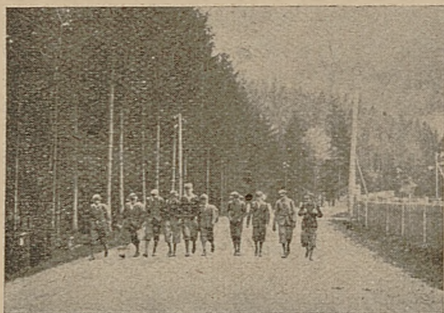
Bielsko — ośrodek przemysłu sukienniczego, — muzeum miejskie w ratuszu; niedaleko w **Starem Bielsku** grodzisko pierścieniowe i gotycki kościół św. Stanisława z XIV w; w kościele malowidła ścienne z końca XIV w. i ołtarz gotycki pochodzenia krakowskiego z legendą św. Stanisława z początku XVI w.

Wycieczki górskie w Beskid Śląski:

Główny szlak: Ustroń — Czantorja (995 m.) — Stożek (975) — Wisła — Barania Góra (1214 m.) — Węgierska Górka.

Z **Ustronia** wycieczki na Czantorję i Równicę, — z **Wisły** — na Stożek i na Baranią Górę, do źródeł Czarnej Wisełki i do wodospadów Białej. Przez przełęcz Kubalonkę do **Istebnej i Koniakowa.**

Z **Brenny** wycieczki na Błatnią, Klimczok, Baranią i Równicę; z **Bystrej** na Klimczok, Błatnią, Baranią i w Beskid mały; — ze **Szczyrku** na Skrzyczne, Klimczok, do Salmopola i w pasmo Wiślańskie.

W drodze na Baranią Górę.

Przewodniki:

Dr. M. Orłowicz: Przewodnik ilustrowany po Województwie Śląskiem (Książnica — Atlas) — cena zł. 3.75 — Województwo Śląskie 1918 — 1928.

Morcinek Gustaw: Śląsk. — Poznań. Wyd. Polskie R. Wagnera „Cuda Polski", 1933.

Sosnowski K.: Przewodnik po Beskidach Zachodnich. Kraków wyd. III zł. 8.60.

Galicz Jan dr.: Przewodnik po Beskidzie Śląskim i Śląsku Cieszyńskim. — Cieszyn. Nakł. Oddziału Cieszyńskiego Pol. Tow. Tatrzańskiego „Beskid Śląski" — 1931.

Podzorski A.: Ilustr. przewodnik po Wiśle. — Wisła Druk. Ustroń 1930.

Pietrzykowski Karol: Bielsko. Śląsk — Bielsko, 1929.

Tadeusz Dobrowolski: Sztuka Województwa Śląskiego. Katowice 1933. Nakładem Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Schroniska szkolne Śląskiej Wojew. Komisji Turystycznej.

Opłata 50 gr.

BIELSKO — Bursa im. Ign. Paderewskiego, ul. Starobielska 3. — Miejsc ogółem 100 (koców 30) — Opłata za nocleg 1 zł. — 100 łóżek

BRENNA — (pow. Cieszyński, poczta w miejscu, stacja kolej. Skoczów).
Publ. szkoła powszechna Nr. 1 (nowy budynek). — 10 „
Łóżka z siennikami i pościelą. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie, dostępne przez cały rok.

BYSTRA ŚL. — poczta w miejscu, stacja kolej. Wilkowice, Bystra lub Mikuszewice).
Publ. szkoła powszechna (Nr. domu 34) Łóżka z siennikami i pościelą. — 20 „

CIESZYN — Szkoła powszechna im. A. Mickiewicza, plac Kościelny. Łóżka z siennikami i pościelą. — 23 „

KATOWICE — Państwowe Gimnazjum, ul. Mickiewicza 13 (Telef. 10,07). Łóżka z siennikami i pościelą. — Zgłoszenia do dyrekcji Gimnazjum lub Wojew. Komisji Turystycznej — Śląski Urząd Wojewódzki. 24 „

KONIAKÓW — (pow. cieszyński, poczta w miejscu, stacja kolej. Ustroń).

Publ. szkoła powszechna, (nowy budynek) Łóżka z siennikami i pościelą. — 20 łóżek

KRÓLEWSKA HUTA — Gimnazjum państwowe, ul. Gimnazjalna 6. — Łóżka z siennikami i pościelą. Schronisko ma stałe, oddzielne pomieszczenie. — 64 „

SKOCZÓW — Szkoła powszechna Nr. 2 ul. Bielska 271. — Łóżka z siennikami. — 20 „

USTROŃ — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 1 (dom Nr. 150). Łóżka z materacami. — 20 „

WISŁA — (poczta i stacja kolej. w miejscu) — 7-kl. publ. szkoła powszechna (nowy budynek). Schronisko ma częściowo stałe, oddzielne pomieszczenie. Łóżka z siennikami i pościelą. — 40 „

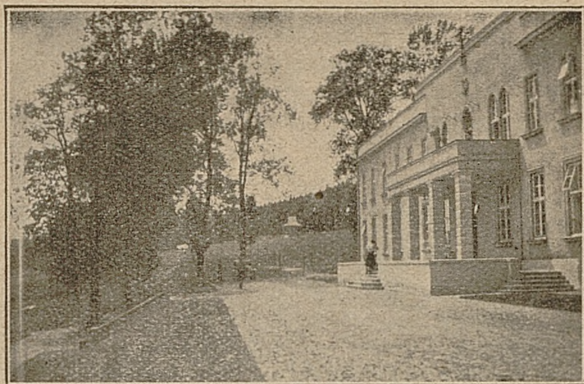

Wisła. Szkoła powszechna, gdzie mieści się schronisko noclegowe.

Schroniska społeczne:

BRZEZIE — stacja kolej. Rybnik.
Osiedle szkolne Zgromadzenia S.S. Urszulanek w Rybniku przyjmuje wycieczki szkolne w czasie wakacyj.

BUCZE HARCERSKIE — koło Górek Wielkich, poczta i stacja kolej. Skoczów. Harcerska Szkoła Instruktorska. Schronisko stałe na 20 osób. Łóżka z siennikami i pościelą. Opłata za nocleg 50 gr. 20 łóżek

Bucze harcerskie na Śląsku.
Szkoła instruktorska ze schroniskiem.

ISTEBNA - ZAOLZIE — Schronisko Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju im. Michaliny Mościckiej, położone na szlaku Istebna — Barania Góra. Stacja kol. — Wisła. Adres: Istebna. Schronisko P. W. K., telefon Nr. 6. Pomieszczenia na 60 osób. Dostępne dla wycieczek turystycznych i kursów narciarskich w ciągu całego roku.

za wyjątkiem m. lipca i sierpnia. Opłata za nocleg dla wycieczek szkolnych 50 gr. od osoby. — Całodzienne utrzymanie — 3 zł.

Schroniska górskie:

Na **BARANIEJ GÓRZE** przy źródłach Wisły — Schronisko Pol. Tow. Tatrzańskiego — 150 miejsc

Na **BŁATNEJ** — Schronisko Tow. Przyjaciół Przyrody w Bielsku. — 30 „

Na **KLIMCZOKU** — Schronisko Tow. Beskidenverein. — 80 „

Na **MAGÓRZE** — Schronisko Tow. Beskidenverein

Na **MAGÓRCE** — Schronisko Tow. Beskidenverein 80 „

Na **RÓWNICY** — (gmina i poczta Ustroń, najbliższa stacja kolejowa Ustroń lub Polana). Schronisko Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Oddziału Górnośląskiego. Zgłoszenia: Schronisko — Równica, poczta Ustroń, zawiadowca p. Wit. Maciejewski. Schronisko ma 10 izb noclegowych. Łóżek 62 **(w tem 20 łóżek z pościelą Wojew. Komisji Turyst.).** — Miejsc na pryczach 58 — opłata za nocleg dla młodzieży: 10 — 30 gr., zależnie od liczebności grupy wycieczkowej.

W SALMOPOLU — (obok Szczyrku) — Tow. Beskidenverein. 20 „

Na **STOŻKU** — Schronisko Pol. Tow. Tatrzańskiego. — 120 „

Województwo Tarnopolskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Tarnopol, miasto wojewódzkie; — b. zamek Tarnowskich z XVI w., obecnie koszary, późny renesans; kościół OO. Dominikanów z XVIII w. pod wezw. św. Wincentego z Ferrary, rokoko (freski St. Stroińskiego); cerkiew paraf. z XVI/XVII wieku.; bożnica z XVII w., późny renesans; Muzeum podolskie.

Zbaraż — zamek Zbaraskich z około 1630 r.; kościół i klasztor OO. Bernardynów pod wezw. św. Antoniego z XVII w., barok.

Trembowla — ruiny zamku z XIV — XVII w.; kościół i klasztor OO. Karmelitów z XVII w., barok; kamieniołomy. W Podgórzanach ruiny monasteru OO. Bazyljanów z XVII w.

Wycieczka do Oleska i Podhorzec — przez Ożydów lub Złoczów. W **Olesku** — zamek Daniłłowiczów i Sobieskich z ostatnich lat XVI w., późny renesans; kościół paraf. z r. 1597 pod wezw. Św. Trójcy, renesans; kościół i klasztor OO. Kapucynów z r. 1753, późny barok. W **Podhorcach** — zamek Koniecpolskich, Sobieskich i Rzewuskich z roku 1635—1640, barok; kościół park i piękna okolica. W **Złoczowie** — zamek Sobieskich z r. 1634 — 1636 (obecnie więzienie), barok; kościół par. z XVIII w. (dawniej OO. Pijarów) pod wezw. Wniebowzięcia N. P. M., późny barok; cerkiew par., dawniej kościół. z 1624 r. pod wezw. Zmartwychwstania Pańskiego, późny renesans.

Podkamień, pow. brodzki — kościół i klasztor OO. Dominikanów z XVII w., barok; — stąd na Poczajów i Krzemieniec w wojew. wołyńskiem lub na Założce (Woroniaki).

Miodobory: — **Skałat** — **Grzymałów** — **Touste** — **Kręciłów**, — jar Zbrucza — **Husiatyn**. W **Sidorowie**, pow. ko-

pyczyniecki. ruiny zamku Kalinowskich z XVII w. oraz kościół par. z r. 1741 pod wezw. Zwiastowania N. P. Marji, późny barok.

Brzeżany — zamek Sieniawskich z r. 1540, renesans; w barokowej kaplicy nagrobki Sieniawskich z XVI i XVII w., kościół par. z XVI—XVII w. pod wezw. Narodzenia N. P. M. gotyk, renesans; kościół i klasztor OO. Bernardynów z XVII w. pod wezw. św. Piotra i Pawła i M. B. Różańcowej, barok; staw, jar Złotej Lipy.

Jar Strypy—**Buczacz**, gdzie ruiny zamku z XV—XVI w.; ratusz z XVIII w. rokoko; cerkiew par. z r. 1610 pod wezw. św. Mikołaja, późny renesans (wewnątrz cenny ikonostas); kościół par. z r. 1765 pod wezw. Wniebowzięcia N. P. M., późny barok i rokoko. W pow. buczackim **Jazłowiec**, gdzie ruiny zamku Jazłowieckich z XV/XVI w.; kościół par. z XVI wieku pod wezw. Wniebowzięcia N. P. M., późny gotyk i renesans.

Czortków — ruiny zamku z XVI w. — jar Seretu.

W pow. borszczowskim: **Skała** z ruinami zamku Lanckorońskich z XVI w.; **Bilcze** — **Krzywcze** (baszty zamkowe z XVII w.) ze wspaniałemi jaskiniami; **Kudryńce** z ruinami zamku Herburtów z XVII w.

Jar Dniestru — **Zaleszczyki** z ratuszem rokokowym z XVIII w., piękne położenie, sady morelowe, winnice; — **Okopy św. Trójcy** z fortyfikacjami z XVII w.

Przewodniki:

Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem. — Nakładem Podolskiego Tow. Turyst. Krajoznawcz. w Tarnopolu, 1928. Oprawny, cena — zł. 6.

Kunzek Tomasz: Nasze Podole. Opis krajoznawczo-turystyczny wojew. tarnopolskiego. — Tarnopol, 1930.

Kryczyński Wł.: Zamek w Podhorcach. Bibljoteka Powszechna. Wyd. Zuckerkandla w Złoczowie.

Inż. Żmigrodzki Kazimierz: Powiat Złoczowski. Złoczów, 1929. Nakł. Powiat. Tow. Krajoznawczego.

Dr. Charewiczowa Łucja: Dzieje miasta Złoczowa. Złoczów, 1927. Wyd. Powiat. Tow. Turyst. Krajozn.

Czołowski Al.: Zabytki powiatu tarnopolskiego. Tarnopol, 1926.

Missona K.: Przewodnik po Trembowli i powiecie. — Wydawnictwo Podolskiego Tow. Turystyczno-Krajoznawczego, 1930 — gr. 50.

Opacki Józef: Przewodnik po Czortkowie i okolicy. Nakł. Oddziału Podol. Tow. Turyst. i Krajozn. Czortków, 1931.

Urbański Wincenty: Przewodnik po powiecie buczackim. Buczacz, 1931. Nakł. Oddziału Podol. Tow. Turyst.-Krajozn.

Schwarz Józef: Przewodnik informacyjny po Zaleszczykach i okolicy. — Tarnopol, 1931. Wyd. Podol. Tow. Tur. Krajozn.

Wiktor Nechay: Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu Tarnopol. 1933. Nakł. Podol. Tow. Turyst.-Krajoznawczego.

Schroniska szkolne:

BILCZE ZŁOTE — (pow. borszczowski. poczta w miejscu, stacja kolej. Jezierzany-Piłatkowce). — 7-kl publ. szkoła powszechna. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie; posiada 20 łóżek i 20 miejsc na matach słomianych. —	20 łóżek
BRZEŻANY — Państwowe Gimnazjum. —	20 „
BUCZACZ — Państw. Gimnazjum, ul. Słowackiego 18. — Łóżka z materacami.	20 „
KRZYWCZE GÓRNE — pow. borszczowski, poczta Krzywcze n/Dn. stacja kolej. Germakówka. — 4-kl. publ. szkoła powszechna. Łóżka z materacami. —	20 „
OKOPY ŚW. TRÓJCY — (poczta w miejscu, stacj. kolej. Iwanie Puste) — 1-kl. publ. szkoła powszeczna (w czasie feryj opiekuje się schroniskiem p. Piotr Nowicki kom. post. P.P).	20 „

PODHORCE — dół — (pow. złoczowski, poczta Podhorce koło Złoczowa, stacja kolej. Ożydów), — 3-kl. publ. szkoła powszechna. — 20 łóżek

SKAŁAT — 7-kl. publ. szkoła powszechna męska, ul. J. Piłsudskiego 23.
Łóżka z siennikami. — 20 „

TARNOPOL — 7-kl. publ. szkoła powszechna męska im. św. Kazimierza, ul. Lelewela 13.— 20 „

TREMBOWLA — 7-kl. publiczna szkoła powszechna męska, — przy ul. Mickiewicza 1. (gmach Magistratu, róg ul. Słowackiego). — 20 „

UŚCIECZKO — (poczta w miejscu, stacja kolej. Worwolińce). — 4-kl. publ. szkoła powsz. — 10 „

ZALESZCZYKI — Państwowe Seminarjum Nauczycielskie męskie. Łóżka z siennikami — częściowo i z bielizną pościelową. Opłata za nocleg 50 i 30 gr. — 30 „

ZBARAŻ — 7-kl. męska publ. szkoła powszechna im. Skrzetuskiego. — 20 „

Schroniska społeczne:

KRĘCIŁÓW (Miodobory) — Schronisko Podolskiego Tow. Turystyczno-Krajoznawczego. — 10 miejsc
Cena noclegu: 50 gr. — 1.50 gr.
(Bezpłatnie: folwark Biletówka u p. Wyspiańskich — poczta Grzymałów).

KRZYWCZE GÓRNE — (pow. borszczowski) — Schr. Podol. Tow. Turyst.-Krajoznawczego w Tarnopolu — w Zamku — czynne cały rok. Cena noclegu 50 gr. i 1 zł. — 14 miejsc

TREMBOWLA — Schronisko Podol. Tow. Turyst.-Krajozn., — dom własny, czynne w okresie letnim. Łóżka z pościelą. — 8 miejsc

ZALESZCZYKI — Schronisko Podolskiego Tow. Turystyczno - Krajoznawczego dom własny — otwarte cały rok. — 26 łóżek
Cena noclegu 1 zł. 50 gr.

Województwo Warszawskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Wycieczki jednodniowe: z Warszawy do **Bielan, Młocin** i **Puszczy Kampinoskiej**; — do **Otwocka Wielkiego**—ruiny barokowego pałacu Bielińskich z XVII XVIII w.; — do **Natolina** z parkiem i pałacem z XVIII w. (klasycyzm); — do **Wilanowa**, — park i pałac, barok, XVII w.; — do **Jabłonny**, —park i pałac, klasycyzm XVIII w.;—do **Czerska**, ruiny zamku książąt Mazowieckich z XIV w.;—przez **Sochaczew**, gdzie kościół par. Najśw. Marji P., barok, XVIII w. i ruiny zamku książąt Mazowieckich XIV w. do **Żelazowej Woli**, miejsca urodzenia Chopina z dworkiem Chopina; — **Brochów**, kościół par. św. Rocha, obronny, XVI—XVII w..

Wycieczka Wisłą z Warszawy do Torunia: **Modlin—Zakroczym**, kościół paraf. św. Krzyża, gotyk, XVI w.— **Czerwińsk** z dawnem opactwem kanoników lateraneńskich; kościół i klasztor romański z XII w., przebudowany w renesansie i baroku;—**Wyszogród**, kościół parafjalny św. Trójcy, barok, XVIII w., kościół ewangielicki, gotyk, XV w. i bożnica, barok XVIII w.; — **Płock**, słynny z malowniczego położenia i zabytków: katedra, dawniej romańska, przebudowana w XVI w.; dzwonnica katedralna, gotyk XIV—XV w.; „baszta szlachecka", gotyk XIV w.; kościół paraf. św. Bartłomieja, barok XVIII w.; ratusz, klasycyzm, XIX w.; — **Dobrzyń—Włocławek**, największy ośrodek przemysłowy i handlowy na Kujawach. W Włocławku zabytki: katedra Wniebowzięcia N. M. P., gotyk XIV—XV w., przebudowana; kościół parafjalny św. Jana, gotyk XVI w.; kościół św. Witalisa, gotyk XIV w. i kościół poreformacki, barok XVII w.; — **Nieszawa**, kościół farny św. Jadwigi, gotyk, XV w.; kościół pofranciszkański św. Krzyża, gotyk, XV w.; ratusz, klasy-

cyzm XIX w. — **Ciechocinek,** zdrojowisko, tężnie, basen kąpielowy. —

W y c i e c z k a d o Ł o w i c z a i k s i ę s t w a Ł o w i c k i e g o, jako ciekawego terenu etnograficznego. **Łowicz:** kolegjata Wniebowzięcia N. M. P., barokowa, XVIII w.; kościół popijarski Najśw. M. P., barok, XVII w.; kościół św. Leonarda, barok, XVII w.; kościół Bernardynek Najśw. M. P., barok, XVII w.; kościół par. św. Ducha, dawniej gotycki z XV w. przebudowany; gmach pomisjonarski, barok XVII w.; domy zabytkowe.—**Arkadja** z parkiem romantycznym z XVIII w. — **Nieborów** z pałacem barokowym z XVII w. — **Zduny,** typowa wieś łowicka. — **Złaków kościelny,** — Ognisko księżackie kultury, sztuki i przemysłu ludowego. — **Bielawy** z kościołem par. Nawiedzenia N. M. P., gotyk, XV w., — **Chróślin** z kościołem par. św. Michała, gotyk, XVI w. — **Sobota** z kościołem par. św. Piotra i Pawła, gotyk, XVI w.

W y c i e c z k a d o j e z i o r K u j a w s k i c h — C h o d e c z.

G o d n e p o n a d t o z w i e d z e n i a: W powiecie błońskim: **Błonie,** kościół par. św. Trójcy, dawniej romański, później przebudowany; **Rokitno,** kościół par. Wniebowzięcia N. M. P., barok, XVIII w.. W powiecie ciechanowskim: **Ciechanów,** kościół par. Narodzenia N. M. P., gotyk XV w., kościół filjalny Nawiedzenia N. M. P., gotyk XV w., ruiny zamku książąt mazowieckich, XIV w.; — **Opinogóra** z pamiątkami po Z. Krasińskim. W powiecie grójeckim: **Góra Kalwarja** z kościołami barokowemi z XVII i XVIII w., **Grójec** z kościołem par. św Mikołaja, gotyk XV w. i z bożnicą drewnianą z początku XIX w.. W powiecie kutnowskim: **Głogowiec,** kościół par. św. Wojciecha, gotyk XVI w., **Oporów,** kościół par. św. Marcina, gotyk, XV w. oraz szlachecki zameczek obronny, gotyk, XV w.. W pow. lipnowskim: **Bobrowniki** z ruinami zamku na wyspie, XV w.; **Lipno,** gdzie kościół par. Wniebowzięcia N. M. P., XVI w. oraz ratusz, klasycyzm, XIX w.. W **Makowie,** kościół farny Bożego Ciała, gotyk, XVI w.; w **Mińsku Mazowieckim,** kościół par. Narodzenia N. M. P. barok, XVIII w., przebudowany oraz pałac, klasycyzm, XVII—XVIII w.. W **Mławie** kościół par. św. Trójcy, klasycyzm, XIX w., spichrze XVIII—XIX w.. W powiecie płońskim: **Miszewo Murowane,** kościół par. św. Anny, gotycki centralny, XV w. później przebudowany, **Płońsk,** kościół par. Wniebowzięcia N. M. P., gotyk, XV w.. W **Przasnyszu** kościół pobernardyński Wniebowzięcia N. M. P. obecnie OO. Pasjo-

nistów, gotyk, XVI w., kościół św. Ducha, gotyk, XV w., kościół Bernardynek św. Klary i Józefa, barok, XVII. w., bożnica, barok, XVII w., ratusz, klasycyzm XIX w. W **Pułtusku** kolegjata Zwiast. N. M. P. gotyk, XV w., przebudowana w renensansie, zamek, założony w XIV w., wieża ratuszowa, gotyk, XVI w. W powiecie radzymińskim: **Kobyłka,** kościół pojezuicki św. Trójcy, barok, XVIII w.; w powiecie rawsko-mazowieckim: **Boguszyce,** kościół drewniany, polichromowany św. Stanisława, XVI w., **Inowłódz**, kościół par. gotyk, XVI w., kościół św. Idziego, romański, XI—XII w. **Rawa**, kościół pojezuicki Niepok. Pocz. N. M. P. z klasztorem, barok, XVII w., kościół poaugustjański Nawiedzenia N. M. P. barok, XVIII w., kościół ewangielicki, gotyk, przebudowany w XVIII w., ruiny zamku książąt Mazowieckich, XIV w.; w **Rypinie** kościół par. św. Trójcy, gotyk, XIV w., później przebudowany, „Brama sierpecka", gotyk, XIV w.; w **Sierpcu** kościół par. św. Witalisa i Modesta, gotyk XV w., kościół i klasztor pobernardyński Wniebowzięcia N. M. P., gotyk, XV—XVI w., kościół św. Ducha, dawniej gotycki, obecnie barokowy z XVIII w.; w **Skierniewicach** kościół par. św. Jakóba klasycyzm, XVIII w., dawny pałac prymasowski, XVII—XVIII w.; w powiecie włocławskim **Brześć Kujawski,** kościół św. Stanisława, gotyk, XIV w., kościół podominikański św. Michała, obecnie barokowy z XVII w..

Przewodniki:

Informacyjno-turystyczny przewodnik po województwie warszawskiem, opracowany przez Warszawski Wojewódzki Komitet Regjonalny i Polskie Tow. Krajoznawcze, Oddział Warszawski Warszawa, 1932.

Okolice Warszawy. Krajobraz i zabytki. Praca zbiorowa, P. T. K. Warszawa 1927 — zł. 1.50.

Przewodnik geologiczny po Warszawie i okolicy — praca zbiorowa, Warszawa 1927.

R. Kobendza i J. Kołodziejczyk: Przewodnik florystyczny po okolicach Warszawy.

Cztery wycieczki do Puszczy Kampinoskiej — *J. i R. Kobendzów* — Warszawa 1929, P. T. K. — zł. 0.50.

Al. Janowski: Wycieczka do Starego Otwocka. — Warszawa 1926, P. T. K. — zł. 0.50.

E. Łuniński: Wilanów. Warszawa 1915. — zł. 4.

Al. Janowski: Wycieczka do Czerska. — Warszawa 1926. P. T. K. — zł. 0,50.

Al. Janowski: Wycieczka do Żelazowej Woli. — Warszawa 1926. P. T. K. — zł. 0,50.

dr. R. Fleszarowa: Z biegiem Wisły. Wisłą do Torunia. P. T. K. Warszawa 1933. — zł. 0,75.

Grzelak W.: Łódką z biegiem Wisły. Waıszawa 1931.— złotych 8.

Macieszyna Marja: Katedra Płocka. Wyd. 2. Płock 1922. Tow. Nauk.

P. Czarnecki: Ilustrowany Przewodnik po Włocławku i okolicy. Włocławek 1931. Nakł. Kom. Regjon.

Jankowski St.: Przewodnik ilustrowany po Włocławku. Włocławek 1922.

Dembicki Ignacy dr.: Ciechocinek. C. 1930.

W. St. Gwarecki: Przewodnik historyczny po Pułtusku. Pułtusk 1930.

A. Bluhm - Kwiatkowski: Przewodnik po Łowiczu. — Łowicz P. T. K. 1927.

Óczykowski Romuald: Przechadzka po Łowiczu. Wyd. 2. Łowicz 1922. Księgarnia K. Rybickiego.

Chmielińska Anna: Księżacy. (Łowiczanie). Kraków 1925. Księg. Geog. „Orbis".

Ks. dr. Łomiński Leon: Spała i jej okolice. Łódź 1930.

Schroniska szkolne:

CHODECZ — Publiczna szkoła powszechna ul. Brzeska Nr. 2a. — 10 łóżek

CIECHOCINEK — 7-kl. publiczna szkoła powszechna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, ul. Toruńska. Łóżka z materacami. Opłata za nocleg 30 gr. = 30 „

ŁOWICZ — Państwowe Seminarjum Nauczycielskie męskie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego ul. D-ra Stanisławskiego 31. Opłata za nocleg 30 gr. — 20 „

W ŁOWICZU — Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, wynajmuje autobusy po nadesłaniu zadatku i podaniu ilości uczestników, udziela pisemnych informacyj po nadesłaniu znaczków na odpowiedź.

Listy, na tydzień przed przyjazdem kierować do Oddziału Polskiego Tow. Krajoznawczego w Łowiczu, ul. Kościuszki 12.

PŁOCK — 7-kl. publiczna szkoła powsz. im. św. Jadwigi ul. Dobrzyńska 17. Łóżka z materacami. 30 łóżek

WŁOCŁAWEK — Publ. szkoła powszeczna Nr. 7.— ul. Stodolna (plac Staszica 1). — 20 „

WE WŁOCŁAWKU — Odział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, pośredniczy w wynajęciu środków lokomocji, udziela informacyj. Listy należy kierować pod adr. Oddziału P. T. K. we Włocławku ul. Słowackiego 1a, na kilka dni przed terminem przyjazdu.

WYSZOGRÓD — (pow. płocki, poczta w miejscu) Publ. szkoła powszechna, ul. Płocka 15. 10 „

Województwo Wileńskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Wilno. — Obok Lwowa i Krakowa najpiękniejsze miasto polskie, pełne pamiątek i wspomnień. — Ostra Brama — fragmenty gotyckie, attyka wczesnobarokowa, kaplica klasycystyczna — w. XVI, XVII, XIX. Cudowny obraz M. B. Ostrobramskiej z drugiej połowy XVI w. Kościół św. Teresy — architektura barokowa z pierwszej połowy XVII w., ołtarze i dekoracja wnętrza rokokowa z pierwszej połowy XVIII w. Góra Zamkowa — ruiny zamku gotyckiego z XV w. Góra Trzykrzyska (widok na miasto). Katedra — fragmenty gotyckie z XV w. (fundacja W. Ks. Witolda), mury renesansowe z pierwszej połowy XVI w., przebudowa klasycystyczna (portyk, galerje kolumnowe, wnętrze) z drugiej połowy XVIII w. Kaplica św. Kazimierza, barokowa z pierwszej połowy XVII w., dekoracja wnętrza częściowo z końca XVII w. W skarbcu m. in. insygnia królewskie odnalezione w r. 1931. Kościół św. Anny — gotyk, połowa XVI w., Kościół pobernardyński — gotyk, XVI w., ołtarze rokokowe z drugiej połowy XVIII w., zakrystja gotycka, XVI w., Kościół św. Michała — renesans, początek XVII w.; barokowe nagrobki Sapiehów z XVII w. Kościół św. Jana — gotyk XV w., fasada i ołtarze rokokowe z połowy XVIII w. Uniwersytet — dziedziniec Skargi barokowy z XVII w., dziedziniec Poczobutta barokowy z XVII w. z klasycystyczną fasadą, Obserwatorjum Astronomiczne z drugiej połowy XVIII w. Bibljoteka Publiczna i Uniwersytecka — sala biała, klasycystyczna, z drugiej połowy XVIII w., sala Smuglewicza klasycystyczna z początku XIX w. Kościół św. Piotra i Pawła na Antokolu — barok, druga połowa XVII w. Barokowe dekoracje stiukowe wnętrza z końca XVII w.—Kościół św. Katarzyny — rokoko, połowa XVIII w.; obrazy Czecho-

wicza. Kościół Misjonarzy — rokokowy z połowy XVIII w. Kościół Wizytek — rokokowy z połowy XVIII w., obrazy Czechowicza. Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk, pamiątki przeszłości, zbiory dzieł sztuki. Muzeum Przedhistoryczne i Etnograficzne Uniwersyteckie. Klasztor pobazyljański — „cela Konrada". Cmentarz na Rossie — groby zasłużonych.

Wycieczki statkiem do Werek i Zielonych Jezior.

Werki — Pałace i zabudowania klasycystyczne z drugiej połowy XVIII w. Park (widok na Wilno).

Ponary — Landwarów — Troki. W Trokach ruiny zamku na wyspie i zamku lądowego gotyckie z XV w. Fara barokowa z początku XVII w. Cudowny obraz Matki Boskiej trockiej z połowy XVI w.. Kenessa karaimska.

Wilno — Mickuny — Ławaryszki (puszcza) — **Michaliszki** (kościół barokowy z XVII w. barokowa dekoracja stiukowa wnętrza) — miasteczko i jezioro **Świr-Kobylnik** — największe w Polsce jezioro **Narocz. Miadzioł** nad jeziorem *Miastro* (kościół rokokowy z XVIII w.)

Brasław — Druja (kościół pobernardyński barokowy z XVII w., kaplice barokowe z XVIII w. **Dzisna.**

Wilno — Miedniki Królewskie (ruiny zamku gotyckiego z XV w.) — **Oszmiana—Holszany** (zamek renesansowy z XVI w.) — **Boruny** (kościół pobazyljański rokokowy z XVIII,) — **Krewo** — ruiny zamku gotyckiego z XIV—XV w.

Przewodniki:

Prof. Kłos J.: Dwa dni w Wilnie. — Wilno 1929. Wyd. P. Touring-Klubu.

Kłos J.: Wilno — Przewodnik krajoznawczy. Wyd. 2. P. T. K. Wilno, 1929 — zł. 4.50.

Zahorski Władysław: Przewodnik po Wilnie. — Wilno, 1927. Nakł. i druk J. Zawadzkiego — zł. 2.

Jerzy Remer: Wilno — Poznań 1934. Wyd. Polskie Wegnera „Cuda Polski" — (w druku).

Lorentz St. dr.: Wycieczki po województwie wileńskiem. Wilno. 1932. Wyd. nakładem Oddziału Wileńskiego P. T. K. — 1 zł. 80 gr.

Jarocki Stanisław: Okolice Wilna. — Wilno 1925. Nakł. Druk. J. Zawadzkiego — zł. 1.60.

Wołłosowicz Stanisław: Ziemia Wileńska. Kraków 1925. Nakł. księg. „Orbis" — zł. 3.40.

Wilno i ziemia wileńska. Wyd. Regj. Komitetu Wojew. w Wilnie. 1929.

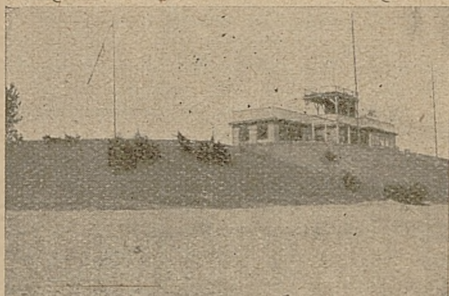
Pawłowski Henryk: Znaszli ten kraj? Narocz i okolice. Szkic krajoznawczy. Wilno 1933. Wydz. Pow. w Postawach — zł. 0.75.

Schroniska szkolne.

BRASŁAW — (w miejscu stacja kolejki wąskotorowej) — 7-kl. publiczna szkoła powszechna, ul. Skaźnieńska 21. — 20 łóżek

DZISNA — (najbliższa stacja kolej. Zahacie 29 km. — lub dojazd do stacji kol. Głębokie, skąd latem autobusy do Dzisny). Państwowe gimnazjum im. ks. G. Piramowicza. — 20 „

NAD JEZIOREM NAROCZ — wieś *Kupa*, gmina Kobylniki, pow. postawski — poczta i stacja kolej. Kobylniki. Z Kobylnik 3 km. do schroniska, położonego nad brzegiem jeziora.

Szkolne schronisko wycieczkowe nad jez. Narocz.

Szkolne schronisko wycieczkowe Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Schronisko mieści się w specjalnie na ten cel zbudowanym budynku. Łóżka z materacami. Schronisko posiada duże sale i pokoje dla pojedyńczych osób. Opłata za noclegi: dorośli 1 zł., młodzież szkolna 50 gr. Za pościel (dwa prześcieradła i poszewkę) dopłata 40 gr. jednorazowo. Wyżywienie na miejscu. W przystani schroniska 5 żaglówek i 40 kajaków. Zgłoszenia pod adresem: Szkolne schronisko wycieczkowe nad Naroczą — poczta Kobylniki, wojew. Wileńskie. Telefon: poczta Kobylniki Nr. 5. 50 łóżek

Schronisko wybudowane zostało w roku 1933, z inicjatywy i staraniem Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Budowę przeprowadziła Państwowa Szkoła Rzemiosł Budowlanych w Wilnie według projektu inż. arch. Jana Borowskiego, rozplanowanie zaś pod względem ogrodniczym wykonała Państwowa Szkoła Ogrodnicza w Wilnie. Koszty budowy wyniosły 35.000 zł. Schronisko, położone malowniczo na wysokim brzegu jeziora Narocz.

TROKI — (poczta Troki — stacja kolej. Landwarów). Państwowe Seminarjum nauczycielskie żeńskie, ul. Szkolna 6. 30 „

Schronisko pomieszczone w osobnym budynku. — Łóżka z materacami, wyżywienie w internacie seminarjum. Opłata za nocleg 50 gr.

WILNO — Państwowe Gimnazjum im. Słowackiego. Schronisko Kuratorjum Okręgu Szkolnego czynne przez cały rok. — 60 „

Łóżka z materacami i pościelą, jadalnia. Opłata za nocleg 50 gr. Zgłoszenia kierować: Państw.

Gimnazjum im. Słowackiego, ul. Dominikańska 3. Kierownik szkolnego schroniska (tel. 100).

W NAROCZY nad Naroczanką, ŻODZISZKACH i MICHALISZKACH nad Wilją w lokalach szkół powszechnych schroniska noclegowe (po 10 sienników) dla kajakowców i wioślarzy.

Schroniska społeczne:

WILNO — Schronisko Pol. Tow. Krajoznawczego, ul. św. Anny 13, pod opieką p. Zofji Kiewliczowej z ramienia Zarządu Oddziału. Opłata za noclegi łącznie z bielizną pościelową: od osób dorosłych 1 zł 50 gr. za pierwszy nocleg i 75 gr. za następne noclegi; od młodzieży szkolnej 1 zł. za pierwszy nocleg i 50 gr. za następne. 30 łóżek
Oddział Pol. Tow. Krajoznawczego dostarcza przewodników, udziela informacyj. Listy na kilka dni przed terminem przyjazdu, należy kierować pod adr. Oddziału P. T. K. w Wilnie, Urząd Wojewódzki, na ręce Prezesa Konserwatora dr. St. Lorentza.

TROKI — Schronisko Ligi Morskiej i Kolonjalnej. Noclegi za zezwoleniem Zarządu. Opłata: 3 zł. i 2 zł. — 20 „

NAROCZ — Schronisko Tow. przyjaciół Naroczy.

Województwo Wołyńskie.

Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia.

Krzemieniec — Ateny Polskie — pierwsze w Polsce miasto - zabytek, — malowniczo położony. — Góra Bony z murami gotyckiego zamku z XV w.; Liceum i barokowy kościół licealny p. w. św. Stanisława, fund. Wiśniowieckich (1731 — 43), Liceum fund. T. Czackiego; — barokowy kościół obecnie sobór) i klasztor po-franciszkański (1606); — domki i dworki, z XVIII — XIX w.; dworek, w którym urodził się Słowacki; — cmentarz z grobem matki Słowackiego.

Wiśniowiec — barokowy pałac ks. Wiśniowieckich (1720): cerkiew barokowa Wiśniowieckich; — barokowy kościół p. w. św. Michała i klasztor O.O. Karmelitów (1695 — 1726).

Poczajów—ławra z rokokową cerkwią i klasztorem fund. M. Potockiego (1780 — 1785), najpiękniejsza i najokazalsza świątynia Wołynia.

Oleksiniec Stary. Imponujące ruiny renesansowego zamku ks. Czartoryskich z XVI w..

Łuck — stolica województwa — ruiny gotyckiego zamku książąt litewskich z XIV — XVI w. Barokowa katedra p. w. św. Piotra i Pawła oraz olbrzymi klasztor po - jezuicki (1610). D. kościoł (obecnie sobór) i oryginalny klasztor barokowy po-bernardyński (1751 r.) — synagoga renesansowa z 1629 r. —

Ołyka — olbrzymi barokowy zamek ks. Radziwiłłów. — (zbudowany w XVI i XVIII w.) — kolegjata barokowa — wspaniałe ołtarze alabastrowe, obrazy i skarbiec (1635—1640) brama miejska (XVI w).

Klewań — renesansowy d. zamek ks. Czartoryskich (XVI w) — kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. P. (1630).

Równe — ruiny d. pałacu ks. Lubomirskich z oranżerją (w. XVIII).

Ostróg — gotycko-wschodnia cerkiew zamkowa (sobór Bohojawlenia) (1521 r.) — renesansowy zamek ks. Ostrogskich i baszty miejskie (pocz. XVII w.) — renesansowa synagoga (XVI w.).

Międzyrzecz Ostrogski — gotycka cerkiew p. w. św. Trójcy (pocz. XVI) i wspaniały klasztor obronny, renesansowy fund. ks. Konstantego Ostrogskiego (pocz. XVII w.) po-franciszkański.

Nowomalin — d. zamek gotycki Swidrygiełły (pocz. XV w.) i późniejszy pałac barokowy fund. Jełomalińskich (w. XVII).

Dubno — najwspanialszy na Wołyniu zamek z bastjonami obronnemi, zbudowany przez ks. Ostrogskich (w. XVI i pocz. XVII), barokowy kościół p. w. Wniebowzięcia N. M P. i klasztor po-bernardyński (ob. seminarjum wschodnie) fund. ks. Janusza Ostrogskiego (1620 r.). —

Włodzimierz — romańsko-bizantyński sobór Uśpienia Maryi (XII) — fund. Mścisława — kilkakrotnie przebudowany, romańska cerkiewka św. Bazylego (XIII w.), fundamenty cerkiewki nad Ługiem (XII w.), 2 kościoły barokowe p. w. św. Joachima i Anny i Rozesłania Apostołów (XVIII w.).

Korzec — wspaniałe ruiny barokowego pałacu, budowanego przez Józefa Czartoryskiego (XVIII) — z cześciami z XVI w.

Międzyrzec Korecki — barokowy kościół po-pijarski (1702 r.).

Luboml — najpiękniejsza synagoga renesansowa na Wołyniu (XVI w.).

Dąbrowica — późnobarokowy kościół p. w. św. Jana Chrzciciela po-pijarski (pocz. XVIII w).

Kostopol—w okolicy kopalnie bazaltu i granitu (Klesów, Janowa Dolina) pola azaljowe „azalea pontica" (przełom Słuczy, okolice Ludwipola).

Luboml — Szack — jezioro Świtaź — Włodawa.

Przewodniki.

Dr. M. Orłowicz: Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, Łuck, 1929. Nakładem Wołyńsk. Tow. Krajoznawczego i opieki nad zabytkami przeszłości w Łucku.

Wojnicz Adam: Łuck na Wołyniu. Opis hist.-fizjograf. Łuck, 1922.

Krzemieniec: Praca zbiorowa. Warszawa, 1926. P. Tow. Krajozn. — zł. 4.

Mały ilustrowany przewodnik po Krzemieńcu i okolicy. Prace Koła Krajoznawczego im. Wilibalda Bessera Młodzieży Liceum krzemienieckiego — zesz. I. Krzemieniec 1932.

Schroniska szkolne:

KOSTOPOL — 7-kl. publ. szkoła powszechna im. Staszica, ul. Piłsudskiego.
Schronisko posiada 30 łóżek - leżaków i 18 sienników. Lokal oświetlony elektrycznością, na miejscu kuchnia, za boiskiem szkolnem rzeka, w pobliżu las i boisko Komitetu W.F. i P.W. Opłata za nocleg 30 gr. — 30 łóżek

KRZEMIENIEC — Schronisko Liceum Krzemienieckiego.
Zgłoszenia do sekretarza Dyrekcji internatów p. Andrzeja Laskowskiego. Schronisko ma osobne pomieszczenie. — Wyżywienie można otrzymać w kuchni internatu. Łóżka z pościelą. Dla wycieczek liczniejszych pomieszczenie na słomie. — 20 „

ŁUCK — Państwowe Gimnazjum im. T. Kościuszki. — 20 „

OSTRÓG — (nad Horyniem) — Publ. szkoła powszechna Nr. 1, im. St. Staszica ul. 11 Listopada 48. — 20 „
Łóżka z siennikami.
Miasto Ostróg leży w odległości 12 km. od stacj. kol. Ostróg (linja kol. Zdołbunów—Mohylany). Dojazd autobusami.

NOWY POCZAJÓW — poczta Poczajów, stacja kol. Krzemieniec.
7-kl. publ. szkoła powszechna Nr. 2. — Schronisko ma oddzielne pomieszczenie. — 20 łóżek

SZACK — (poczta Luboml — agencja pocztowa Szack; najbliższa stacja kolej. Luboml i Włodawa, odległe o 33 km. — dojazd autobusem).
Schronisko będzie przeniesione do nowego budynku publ. szkoły powszechnej w *Świtazi.* 20 „

NOWY WIŚNIOWIEC — (poczta w miejscu, stacja kolej. Krzemieniec, — dojazd autobusami).
7-kl. publ. szkoła powszechna. — 20 „
Wyżywienie w kuchni Szkoły rzemieślniczo-przemysłowej lub Szkoły rolniczej.

G d a ń s k.

Gdańsk — od wieków port polski. Godne obejrzenia: wysokie i przestrzenne kościoły zwłaszcza kościół Najśw. Marji Panny, — domy patrycjuszów (z XVI do XVIII w.) Ratusz, Dwór Artusa, Zielona Brama, Muzeum, Motława, spichrze, Nowy Port, Gmina Polska.

Wycieczki do Oliwy (kościół pocysterski) i do Sopot.

Przewodniki:

Przewodnik po Gdańsku Macierzy Szkolnej, Gdańsk 1929.

Orłowicz M. dr.: Ilustrowany przewodnik po Gdańsku. Warszawa, 1928. — Pol. Tow. Krajoznawcze. — Cena zł. 4,80.

Kruszyński T. ks. dr.: Przewodnik po Gdańsku i okolicy.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku — Wyd. II Ajencji Wschodniej, str. 30.

Na dworcu: *Biuro informacyjne* dla spraw wycieczkowych i turystycznych. Biuro dostarcza wycieczkom za skromną opłatą przewodników, —wskazuje polskie restauracje, — skierowuje do schronisk noclegowych, — udziela informacyj i załatwia formalności, związane z pobytem wycieczek w Gdańsku (sprawy pozwoleń na wyjazd).

Komisarjat Generalny Rzplitej Polskiej mieści się przy Neugarten Nr. 27.

Gimnazjum Polskie: Petershagen Am Weissen Turm 1.

Schroniska wycieczkowe polskie:

Polski Dom Akademicki, Ognisko wycieczkowe we Wrzeszczu, ul. Heeresanger Nr. 11a, miejsc 100. Opłata za nocleg 60 fen.

Dom Polski, ul. Wallgasse Nr. 16a. Schronisko noclegowe dla wycieczek szkolnych o 100 łóżkach, utrzymywane przez Gminę Polską. Opłata na noc, wzgl. dobę wynosi od ucznia szk. powsz. 40 fen.
„ „ „ śred. 60 fen.

UWAGA: Do wyjazdu na terytorjum Wolnego Miasta Gdańska potrzebny jest dowód osobisty, — dla wycieczek zbiorowych t. zw. „Wykaz zbiorowy", potwierdzony przez Generalny Komisarjat Rz. Pol. i przez Senat Gdański. W tym celu kierownictwo szkoły, urządzające wycieczkę, powinno sporządzić wykaz imienny uczestników wycieczki i uzyskać na nim w właściwem starostwie potwierdzenie, że wszyscy umieszczeni w wykazie są obywatelami polskimi.

Tak sporządzony i potwierdzony wykaz przesłać należy następnie na kilka dni przed zamierzonym wyjazdem do Biura informacyjnego dla spraw wycieczkowych i turystycznych w Gdańsku (Dworzec Główny — poczta polska), które zajmie się uzyskaniem zezwolenia na wyjazd w Generalnym Komisarjacie Rz. Pol. i Senacie Gdańskim.

SPIS RZECZY.

WAŻNIEJSZE Z BŁĘDÓW DOSTRZEŻONYCH:

Na str.	w wierszu	zamiast	powinno być
8.	ostatnim	pra-	pre-
59.	17	Dla	Do
155.	1	Potkanów	Płkanów

---

174. wiersze od 11 do 15 od dołu

skreśla się Schronisko Polskiego Tow. Krajoznawczego na Wawelu.

ULGI KOLEJOWE DLA WYCIECZEK SZKOLNYCH.

(Uzupełnienie ustępu, umieszczonego na str. 42 — 46.)

MINISTERSTWO KOMUNIKACJI
Departament Handlowo-Taryfowy
Nr. HO. II 27/18.

Warszawa, dnia 13 kwietnia 1934 r.

Do

Wszystkich Dyrekcyj Okręgowych Kolei Państwowych.

Nawiązując do okólnika z dnia 29 marca 1934 r. Nr. HO. II. 235 w sprawie wydania Dodatku I do Zbioru ulg pozataryfowych na przewóz osób i bagażu na linjach normalnotorowych P. K. P., (instr. H-I-a) Ministerstwo Komunikacji poleca co następuje:

Z ważnością od dnia 15 kwietnia pozycja 29 powyższej instrukcji otrzymuje następujące nowe brzmienie:

Poz. 29. Wycieczki szkolne i przejazdy na kolonje.
(Ulga ważna do odwołania).

I. Uprawnieni:

1) Wychowańcy wymienionych w § 31, p. I., ustęp (1) TOBE zakładów naukowych państwowych lub zakładów naukowych prywatnych, którym przyznano prawa szkół państwowych lub które postawione zostały narówni z zakładami państwowemi;

2) Wychowańcy zakładów naukowych, nie mających praw szkół państwowych;

3) Wychowańcy ochronek i burs i t. p. instytucyj o charakterze zakładów wychowawczych;

3) Młodzież, wysyłana na kolonje przez szkoły lub instytucje dobroczynne, w wieku do 18 lat;

5) Czynni członkowie związków harcerskich (ogłoszonych w Dzienniku Taryf i Zarządzeń Kolejowych), w wieku do 22 lat, przy wycieczkach wychowawczych lub w celach sportowych;

6) Nauczyciele i nauczycielki szkół powszechnych na podstawie zaświadczeń przełożonych władz szkolnych;

7) Personel nauczycielski lub inne osoby o charakterze nadzorczym, towarzyszące przy przejazdach zbiorowych na wycieczki lub kolonje osobom, o których mowa pod 1) do 5).

II. Warunki stosowania.

Ulgę stosuje się w wagonach II i III klasy pociągów osobowych w dowolnych relacjach pod warunkiem, iż w wycieczce lub wyjeździe na kolonję bierze udział conajmniej 10 osób uprawnionych.

Osoby, o których mowa pod 1 (7) korzystają z ulgi pod warunkiem, iż ilość ich nie przekracza 1 osoby na każdych 10 wychowańców, dzieci lub harcerzy.

Celem uzyskania ulgi dla osób, o których mowa w p. 1 (1), właściwa władza szkolna powinna zwrócić się do stacji wyjazdów z pisemnem zgłoszeniem przejazdu zbiorowego na formularzu wg. wzoru Nr. 3 TOBE, najpóźniej na 24 godziny przed rozpoczęciem przejazdu.

Celem uzyskania ulgi dla osób, o których mowa w p. 2 (2), (3), (4), (5) i (6) musi być uprzednio wyjednane w D.O.K.P., w obrębie której leży stacja wyjazdu, pozwolenie na zastosowanie ulgi, z zachowaniem wymagań § 32, p. 2 ust. (4) TOBE. O udzieleniu ulgi powiadamia D.O.K.P. na druku, stanowiącym równocześnie zaświadczenie na prawo otrzymania biletów ulgowych. Przytem podania dotyczące wychowańców szkół, o których mowa w p. 1 (2), powinny być poparte przez przełożoną władzę państwową szkolną (Kuratorjum odnośnego okręgu szkolnego).

Przy wycieczkach uczniów wszelkich (zatem także państwowych) publicznych szkół **dokształcających** zawodowych, wymagane jest również zezwolenie DOKP, udzielane tylko na podstawie pisemnego podania kierownictwa szkoły, popartego przez Kuratorjum odnośnego okręgu szkolnego.

III. Opłaty:

Ceny biletów ulgowych na pociągi osobowe wynoszą **połowę opłat podanych w tabeli „B"**. Opłatę za każdą oso-

bę zaokrągla się jednak wzwyż do najbliższej liczby, podzielnej przez 5,

Na 10 osób, wymienionych w punkcie 1, w ustępie (1) do (5) przewozi się ponadto jedną niezamożną osobę uprawnioną **bezpłatnie**,

IV. Ograniczenia:

Przejazd w pociągach pośpiesznych dozwolony jest tylko na postawie każdorazowego zezwolenia Dyrekcji O.K.P. i to jedynie za uiszczeniem pełnej dopłaty dodatkowej za pośpiech według tabeli „B".

p. o. DYREKTORA DEPARTAMENTU

(—) Ceceniowski

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

WYKAZ ALFABETYCZNY MIEJSCOWOŚCI,
W KTÓRYCH ZOSTAŁY ZORGANIZOWANE SZKOLNE SCHRONISKA WYCIECZKOWE.

1. Augustów
2. Białowieża
3. Bielsk Podlaski
4. Bielsko
5. Bilcze Złote
6. Bodzentyn
7. Brasław
8. Brenna
9. Brodnica
10. Brześć n/Bugiem
11. Brzeżany
12. Buczacz
13. Bydgoszcz
14. Bystre
15. Chełmno
16. Chodecz
17. Chojnice
18. Ciche
19. Ciechocinek
20. Cieszyn
21. Czersk
22. Częstochowa
23. Dawidgródek
24. Delatyn
25. Drohiczyn n/Bugiem
26. Drohobycz
27. Druskieniki
28. Dukla
29. Działdowo
30. Dzisna
31. Gdynia
32. Gdynia-Chylonja
33. Gdynia-Oksywje
34. Gniezno
35. Golub
36. Grodno
37. Hel
38. Inowrocław
39. Jabłonka
40. Jaremcze
41. Jastarnia
42. Jeziory
43. Jordanów
44. Jurgów
45. Kalisz
46. Kalwarja Zebrzydowska
47. Kartuzy
48. Karwia
49. Katowice
50. Kazimierz n/Wisłą
51. Kielce
52. Kobryń
53. Koniaków
54. Kosów
55. Kostopol
56. Kórnik
57. Kraków
58. Krosno
59. Krościenko
60. Królewska Huta
61. Kruszwica
62. Krynica Wieś
63. Krzemieniec
64. Krzywcze Górne
65. Lipnica Mała
66. Lipnica Wielka (Przywarówka)
67. Lubieszów
68. Lublin
69. Lwów
70. Łomża
71. Łowicz
72. Łódź
73. Łuck
74. Maków
75. Maniowy
76. Mikuliczyn
77. Milówka
78. Mir
79. Morgowniki
80. Mszana Dolna
81. Muszyna
82. Myszyniec
83. Nadwórna
84. Nałęczów
85. Narocz
86. Nieśwież
87. Niżniów
88. Nowogródek
89. Nowa Słupia
90. Nowy Sącz
91. Nowy Targ
92. Ojców
93. Okopy św. Trójcy
94. Olkusz
95. Opatów
96. Orłowo-Morskie
97. Ostróg
98. Ostrzyce
99. Pińsk
100. Piotrków
101. Piwniczna
102. Płock
103. Poczajów
104. Podhorce
105. Porąbka k/Kęt
106. Powidz
107. Poznań
108. Puławy
109. Rabka
110. Rytro
111. Sandomierz
112. Serwy
113. Skała p/Ojcowem
114. Skałat
115. Skoczów
116. Skole
117. Słonim
118. Sosnowiec
119. Sromowce Niżne
120. Stanisławów
121. Szack (Świtaź)
122. Szczawnica
123. Szczyrk
124. Świecie
125. Świteź
126. Tarnopol
127. Tczew
128. Tomaszów Mazow.
129. Toruń
130. Trembowla
131. Troki
132. Turka
133. Ujazd
134. Uścieczko
135. Ustroń Polana
136. Warszawa
137. Wejherowo
138. Wiele
139. Wielka Wieś
140. Wigry
141. Wilno
142. Wisła
143. Wiśniowiec
144. Witów na Podhalu
145. Włocławek
146. Wyszogród
147. Zakopane
148. Zaleszczyki
149. Zamość
150. Zawoja
151. Zbaraż
152. Zielona
153. Złoty Potok (Janów)
154. Żabie
155. Żarnowiec
156. Żegiestów
157. Żółkiew
158. Żywiec

ODBITO W DRUKARNI
PAŃSTW. INSTYTUTU
GŁUCH. I OCIEMN.
W WARSZAWIE
Pl. 3 Krzyży 4-6
Telefon
946 - 62